

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Anja Weitzer

Vegetarijanstvo kot upor

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

UNIVERZA V LJUBLJANI
FAKULTETA ZA DRUŽBENE VEDE

Anja Weitzer

Mentorica: doc. dr. Tanja Kamin

Vegetarijanstvo kot upor

Diplomsko delo

Ljubljana, 2016

Nono Zdravko, to je zate!

VEGETARIJANSTVO KOT UPOR

Naloga preučuje pojav vegetarijanstva v Zahodnih družbah izobilja, kjer se kot prehranjevalna praksa lahko uveljavlja kot svobodna izbira posameznika. V teoretičnem delu osvetljuje razvoj vegetarijanstva skozi čas in skuša podati opis povprečnega vegetarijanca. Raziskuje tudi simbolni pomen mesa in zavračanja le-tega v okviru splošne ideologije karnizma kot glavnega vzroka jedenja mesa v razvitem svetu. Nadalje podaja motive, ki posameznika pripeljejo do opustitve prehranjevanja z živalmi, med katere sodijo zdravje, etika, ekologija in okus ali izgled mesa; osredotoča pa se predvsem na upor kot glavni motiv za odločitev za vegetarijanstvo. Raziskuje, ali se v ozadju splošno priznanih motivov v resnici skriva motiv upora kot sredstvo osamosvojitve od družine ali odmika od družbenih norm. V empiričnem delu pa s poglobljenimi intervjuji z vegetarijanci raziskuje, kakšen pogled imajo vegetarijanci na norme kulture, v kateri živijo in kakšne so njihove osebne vrednote - z namenom ugotoviti, v kolikšni meri je motiv upora prisoten pri sogovornikih.

Ključne besede: vegetarijanstvo, upor, karnizem, motivi, vrednote.

VEGETARIANISM AS REBELLION

This paper studies the phenomenon of vegetarianism in the Western affluent society, where such a food practice can be taken as a free choice of an individual. The theoretical part highlights the development of vegetarianism through time and tries to give a description of the average vegetarian. It explores the symbolic meaning of meat and the rejection of it in the context of the general ideology of carnism as the main reason people eat meat in the developed world. Furthermore, it gives motives that leads an individual to stop eating animals, which include health, ethics, ecology and the taste or appearance of meat; but it mostly focus on rebellion as the main motive for the decision to become a vegetarian. It investigates if in the background of those generally accepted motives lies the motive of rebellion as a means of independence from family or deviation from social norms. In the empirical part, through in-depth interviews with vegetarians, it explores their view on the norms of the culture in which they live and what are their personal values - in order to determine the extent to which the subject of rebellion is present in them.

Keywords : vegetarianism, rebellion, carnism, motives, values.

KAZALO

1	UVOD.....	6
2	PREGLED VEGETARIJANSTVA	8
	2.1 Definicija in razvoj vegetarijanstva	8
	2.2 Vegetarijanstvo danes	11
	2.2.1 Porast vegetarijanstva	11
	2.2.2 Kdo je vegetarijanec?.....	13
3	MESO IN NJEGOV SIMBOLNI POMEN	16
	3.1 Karnizem	16
	3.2 Simbolni pomen zavračanja mesa.....	18
4	MOTIVI ZA VEGETARIJANSTVO	21
	4.1 Zdravstveni.....	23
	4.2 Etični in duhovno – religiozni.....	25
	4.3 Ekološki	28
	4.4 Estetski.....	30
5	VEGETARIJANSTVO KOT UPOR	32
	5.2 Osamosvojitve od družine.....	33
	5.3 Odmik od družbenih norm	35
6	EMPIRIČNI DEL: POGLOBLJENI INTERVJUJI MED VEGETARIJANCI	40
	6.1 Opis metode.....	40
	6.2 Rezultati raziskave	42
	6.2.1 Opredelitev vegetarijanstva	42
	6.2.2 Proces spreobrnjenja	42
	6.2.3 Vpliv vegetarijanstva na odnose v družini in družbi	43
	6.2.4 Motivi za vegetarijanstvo.....	44
	6.2.5 Pomen mesa v kulturi.....	45
	6.2.6 Vrednote vegetarijancev	46
	6.2.7 Vegetarijanstvo kot upor.....	48
7	ZAKLJUČEK.....	50
8	LITERATURA.....	52
	PRILOGE	56
	Priloga A: Oporne točke za izvedbo poglobljenega intervjuja.....	56
	Priloga B: Opis vzorca	58
	Priloga C: Transkripti intervjujev.....	59

1 UVOD

Hrana. V današnji družbi izobilja je to področje, kjer ima posameznik izbiro. Lahko se odloči za različne vrste prehranjevalnih praks. Pa vendar – ali ne jemo vsi približno enako? Ali niso juha, glavna jed z mesom in prilogami, solata in sladica nekaj, kar pojmuje kot običajen, tradicionalni jedilnik? Ozrimo se na menije v restavracijah, vrtcih, šolah ali bolnišnicah, nenazadnje tudi na obroke doma – tako je. Kljub možnosti izbire večinoma ne izbiramo. Ne sprašujemo se o tem, kar jemo. Če se nekdo drug prehranjuje drugače, ga vprašamo: zakaj? Vendar - ali sebe kdaj vprašamo, zakaj?

V diplomski nalogi preučujem motive, ki posameznika vodijo k odločitvi za vegetarijansko prehrano. Poleg opisa vegetarijanstva in pomena mesa v zahodni družbi se naloga posveča predvsem razlogom za spremembo prehranjevanja iz konvencionalnega v alternativnega. Zanima me, ali je ta odločitev tudi simbolni upor, in sicer na dveh ravneh: upor do družine (hraniteljice) v procesu osamosvajanja in upor družbi in njenim normam, prežetimi z ideologijo premoči človeka nad živalmi - karnizmom. Iz tega razloga me zanimajo zgoj vegetarijanci, ki so to po lastni izbiri in ne zato, ker morajo to biti zaradi okoliščin. Vsebina je osredotočena na pojav vegetarijanstva na Zahodu, kjer se je že od začetka pojavilo kot svobodna izbira posameznikov in ne kot del splošne kulture ali prevladujoče religije. Prav zato so v ospredje postavljeni družbeni vidiki vegetarijanstva, ki niso pogojeni z naravnimi ali geografskimi značilnostmi.

Cilj in pomen naloge je predstaviti vegetarijanstvo kot poseben življenjski stil in pokazati, da ni zgolj način prehranjevanja; ter razkriti različne motive, zakaj se posamezniki odločajo za vegetarijansko prehrano in ugotoviti obstoj globljih, osebnih oziroma intimnih razlogov za takšno odločitev.

Kot osnovno raziskovalno vprašanje pa me zanima, ali izbira za vegetarijanstvo pomeni poskus spremenitve lastnega življenja. Predpostavljam, da se ljudje za vegetarijanstvo odločajo, ko skušajo izboljšati svoje življenje in iščejo drugačno identifikacijo za svoj jaz. Za to odločitev obstajajo različni motivi, med katerimi ima poudarjen pomen upor: želja po odmiku od določenih norm, družbene skupine, družine in od dosedanjega načina življenja.

Prvi del naloge bo temeljil na teoretičnih osnovah, pridobljenih iz literature. Drugi del naloge pa bo empiričen, v njem bom dobivala podatke s pomočjo metode poglobljenega intervjuja.

2 PREGLED VEGETARIJANSTVA

2.1 Definicija in razvoj vegetarijanstva

Vegetarijanstvo na splošno razumemo kot prehranjevanje brez mesa. Na Zahodu se pojavlja od časa antike - grški filozof in matematik **Pitagora** (580 p.n.š.) je menil, da je duša nesmrtna in se lahko seli v ostala živa bitja, zato je uboj in hranjenje s katerimkoli živim bitjem v resnici umor (Beardsworth in Keil 1997, 220). Pitagora je postavil temelje zavestnemu odrekanju mesa na Zahodu (Črnič 2014, 205). V grškem in kasneje rimskem svetu se je vegetarijanstvo namreč razvilo v krogu izobraženih elit in je predstavljalo kritiko ortodoksnim moralnim in kulturnim normam. Vegetarijanstvo je bilo kritika simbolnemu povezovanju mesa z močjo (Črnič 2004, 100). Na nek način se lahko pitagorejsko vegetarijanstvo in doktrino, na kateri je slonelo, prepozna kot odziv proti tedanji grški kulturi, ki je poudarjala uživanje visokega deleža mesa in povezovanju tega s herkulsko močjo in atletskim junaštvom (Spencer v Beardsworth in Keil 1997, 220). Pitagorejski nauki so vsebovali tudi elemente okoljevarstva, nasprotovali pa so tudi družbenemu *statusu quo* (Dombrowski v Beardsworth in Keil 1997, 220). Pitagora sicer velja za očeta vegetarijanstva, njegovi nauki pa so se verjetno razvili tudi pod vplivom Egipta, Babilona in Indije – tam se je vegetarijanstvo razvilo že pred nekaj stoletji in se ustalilo zaradi religijskih načel karme in reinkarnacije (Spencer v Beardsworth in Keil 1997, 221), ter postalo splošna praksa in jedro tako religioznih kot etičnih prepričanj in je zajela tudi preproste ljudske množice (Črnič 2004, 100).

Medtem ko sta vegetarijanstvo in zadržek do mesne hrane inherentna hinduizmu, budizmu in džainizmu, je to ravno nasprotno pri **judizmu** in **krščanstvu**, prevladujočima religijama na Zahodu. Ko je cesar Konstantin razglasil krščanstvo kot uradno religijo rimskega sveta, je krščanska doktrina človeške nadvlade nad naravo postala dominantna in pitagorejska tradicija je bila mnogo stoletij zatrta (Spencer v Beardsworth in Keil 1997, 220). V zgodnji Krščanski Cerkvi je bil edini možen način odpovedovanja mesu v obliki pripomočka za doseganje višje ravni askeze in duhovnosti. Zavračanje mesa so povezovali z radikalističnimi herezijami, ki so jih doživljali kot izzivanje avtoritete Katoliške Cerkve (Spencer v Beardsworth in Keil

1997, 221). V času večstoletne dominacije krščanske kulture v Evropi je v duhu doktrine, da je narava dana človeku v brezpogojno uparobo in da ji mora človek gospodovati, antični koncept vegetarijanstva poniknil. Etična vprašanja o pravicah živali in upravičenosti prehranjevanja z njimi so bila zadušena, vegetarijanstvo pa mnogo stoletij preganjano (Črnič 2014, 205).

Šele v času **renesanse** so se preporodile ideje klasičnih mislecev. Najvidnejši predstavnik in utelešenje renesanse – Leonardo da Vinci, je bil predan vegetarijanec. Zagovorniki vegetarijanstva pa so bili v tistem času vseeno dokaj redki, saj je prevladovala družbena klima, v kateri je postajalo meso vedno bolj priljubljeno. V duhu te klime je lahko Henry More leta 1653 trdil, da imajo živina in ovce življenje zagotovljeno zato, da ohranjajo meso sveže za potrebe človeške porabe. S pojavom **humanizma** in povečanega dvoma v krščansko videnje sveta je vegetarijanstvo postalo priljubljeno v visokih krogih in med učenjaki in število spreobrnjencev je naraščalo (Beardsworth in Keil 1997, 222).

Vse do sredine 19. stoletja pa pojem “vegetarijanstvo” še sploh ni obstajal in se je prehranjevalni praksi, ki je zavračala meso, še vedno reklo “pitagorejstvo” (Črnič 2004, 100). Najpomembnejši dogodek v razvoju vegetarijanstva kot enotnega gibanja se je zgodil 30. septembra 1847 v Angliji – ustanovljeno je bilo društvo *Vegetarian Society*, uradno pa je bil sprejet tudi nov izraz: **vegetarijanec** (Beardsworth in Keil 1997, 222). Izraz za brezmesno prehranjevanje so razvili iz latinske besede “vegetus”, ki pomeni zdrav, čil, vitalen in svež; in naj bi izvirno označeval življenjski stil s filozofskimi in etičnimi vidiki brezmesnega prehranjevanja (Črnič 2004, 100). Sledila je še ustanovitev ameriške *American Vegetarian Convention* leta 1850 in leta 1867 Nemškega združenja vegetarijancev.

V 19. in 20. stoletju je vegetarijanstvo še vedno ohranilo svoje povezave z radikalizmom in nestrinjanjem z normami, ki sta se razvijala s sorodnimi gibanji socializma, dobrobiti živali in pacifizma (Spencer v Beardsworth in Keil 1997, 223). Razmah vegetarijanstva pa se na Zahodu zgodi šele od šestdesetih let 20. stoletja s pojavom hipijske kontrakulture – priljubljene so postale starodavne azijske filozofije in religije, katerih vegetarijanstvo je bil sestavni del. Na ta način je hipijska kultura kazala upor do družbenih norm ter prevladujočim političnim, kulturnim in duhovnim vrednotam (Črnič 2004, 100).

Razvilo se je več oblik vegetarijanstva, glede na to, katera živila živalskega izvoravegetarijanska prehrana izključuje. Tipologije vegetarijanstva¹ se večinoma združujejo v naslednje sklope:

Najbolj razširjene oblike:

- **ovo-lakto-vegetarijanstvo** označuje prehranjevanje z rastlinsko hrano kot tudi z jajci in mlekom ter mlečnimi izdelki, izključuje pa vsakršno meso;
- **lakto-vegetarijanstvo** je oblika prehranjevanja z rastlinsko hrano ter mlekom in mlečnimi izdelki, izključuje vsakršno meso in jajca;
- **ovo-vegetarijanstvo** označuje prehranjevanje z rastlinsko hrano in jajci, izključuje pa vsakršno meso ter mleko in mlečne izdelke;
- **veganstvo** oziroma tudi **popolno vegetarijanstvo** je prehranjevanje izključno z rastlinsko hrano in izključuje popolnoma vsa živila živalskega izvora, tudi mleko, jajca in med. Poleg tega ta prehranjevalna praksa zavrača vse, kar je živalskega izvora ne samo v sferi prehranjevanja, temveč celotnega življenjskega stila. Tako vegani ne nosijo krzna, usnja, volne in se izogibajo tudi živalskim sestavinam v kozmetiki, obsojajo pa tudi testiranja na živalih. Izraz veganstvo je leta 1944 oblikoval Donald Watson, ustanovitelj društva *Vegan Society* iz besede *Vegetarian*. Vzel je prve tri in zadnji dve črki, ker veganstvo izhaja iz vegetarijanstva in ga pripelje do logičnega zaključka.

Redkejša in tudi strožja oblike:

- **presnojedstvo** označuje prehranjevanje izključno s surovim sadjem in zelenjavo in je strožja oblika veganstva;
- **fruturjanstvo** je prehranjevanje izključno s sadjem (občasno oreščki) in je prav tako strožja oblika veganstva;
- **makrobiotika** je dieta, ki je na Zahod prišla iz Japonske; vključuje pa strogo kuhano hrano, namesto svežega sadja in zelenjave pa kompote. Sledi načelu kislinsko-bazičnega ravnotežja v telesu (jin-jang), predvsem pa je poudarjen pomen

¹ O tipologijah vegetarijanstva med drugim pišejo: Fiddes (1991), Beardsworth in Keil (1997, 2001), Corliss (2002), Pokorn (1996).

polnozrnatih žitaric. Ne gre za popolno vegetarijanstvo, ker ne izključuje rib.

Pod vegetarijanstvo pa se šteje tudi bolj ohlapne oblike:

- **semi- oziroma delno vegetarijanstvo** opisuje režim, kjer je iz prehrane izvzeto samo rdeče meso. Uporablja se tudi izraz pesco-pollo vegetarijanstvo, ker dovoljuje uživanje rib (pesco) in perutnine (pollo).
- **občasno vegetarijanstvo** je prehranjevalna praksa, kjer se občasno uživa meso.

2.2 Vegetarijanstvo danes

Preučevanje vegetarijanstva in števila vegetarijancev zelo otežkoča dejstvo, da vegetarijanstvo samo po sebi ni enoten koncept in ima veliko različic, ki se prelivajo med sabo. Vselej se pojavi dvom, ali vegetarijanstvo preučevati objektivno po določeni definiciji (kaj vegetarijanstvo je) ali subjektivno glede na to, ali se preučevane osebe dojemajo za vegetarijance (Beardsworth in Keil 1997, 224). Maurerjeva (Črnič 2014, 207) opozarja na razlike med podatki o samoopredeljenih vegetarijancih in rezultati dejanskih prehranjevalnih navad – samooklicanih vegetarijancev je vselej več.

Kot pravi Črnič (2014, 204), vegetarijanstvo ni jasno določen pojav, ker vključuje različne prehranjevalne vzorce z različnimi motivi zanje. Vegetarijanstvo zagovarjajo tudi nekatere aktivistične skupine, med drugim ekologi, anarhisti in borci za pravično globalizacijo. Pri vegetarijanstvu torej ne moremo govoriti o homogeni skupini, temveč jo je treba razumeti kot izjemno raznoliko – heterogeno prakso z najrazličnejšimi motivi ali cilji. Fiddes pravi, da je v Zahodnih pluralnih družbah vegetarijanstvo eden izmed življenjskih stilov, ki postaja sicer vse bolj sprejeto, je pa še vedno marginalna praksa. Prav tako še vedno predstavlja izziv prevladujoči prehranjevalni paradigmi in opozicijo celotnemu družbenemu redu (Fiddes v Črnič 2014, 206).

2.2.1 Porast vegetarijanstva

Naša družba se spreminja. Krščanstvo, ki poudarja premoč človeka nad naravo, izgublja svoj vpliv. Globalizacija in informacijska tehnologija z družabnimi mediji omogočata svoboden pretok idej med ljudmi, tudi tistih, ki nasprotujejo uživanju mesa (Črnič 2001, 1).

Vegetarijanstvo je vse bolj prepoznano in sprejeto.

V zadnjih desetletjih je bilo narejenih precej študij o vegetarijanstvu. Beardsworth in Keil (1997, 224) navajata **britansko študijo** med leti 1984 in 1993, ki kaže na porast vegetarijanstva iz 2,1 % na 4,3 % posameznikov, ki so se definirali za vegetarijance. V istem obdobju se je povečalo zavračanje rdečega mesa iz 1,9 % na 6,5 %; hkrati se je povečalo poročanje o zmanjšanju potrošnje vseh vrst mesa iz 30 na 40 odstotkov. Naslednja britanska raziskava iz leta 1995 je odkrila 4,5 % vegetarijancev v populaciji odraslih oseb. Raziskava pa namiguje tudi, da bi lahko 12 % populacije označili kot nemesojede (bodisi vegetarijance, vegane, ali delne vegetarijance), kot glavni motiv zavračanja mesa pa navaja povečano skrb za zdravje. Na podlagi teh raziskav je razvidno, da je bil delež samooklicanih vegetarijancev v Angliji med 4 in 7 odstotki in da število naglo narašča. O tem priča tudi povečanje števila članov Vegetarian Society, ki se je v letih od 1980 do 1995 podvojilo iz 7500 na 18550. To kaže na povečan pomen vegetarijanstva in določenih vrst problematike, ki jih vegetarijanstvo zadeva (Beardsworth in Keil 1997, 225).

Velikokrat se je poizkušalo določiti število vegetarijancev tudi v **Združenih državah Amerike** (v nadaljevanju ZDA). Leta 1994 naj bi jih bilo približno 15 milijonov (Delahoyde in Desperich v Beardsworth in Keil 1997, 225). Po navajanju Stahlerja (v Beardsworth in Keil 1997, 225) naj bi bilo v letih 1977 in 1978 1,2 % vegetarijancev, kasneje (1994) pa število naraste med 3 in 7 odstotki.

Maurerjeva opisuje porast vegetarijanstva tudi na podlagi podatkov o finančnem obsegu posla, ki v ZDA strmo narašča. O naraščanju števila vegetarijancev na Zahodu ugotavlja tudi Spencer, ki opaza močan porast vegetarijanskih kuharskih knjig in priročnikov v angleškem jeziku (Črnič 2014, 207).

Sabatéjeva in sodelavci (1999) so naredili obsežno raziskavo o pojavljanju prispevkov o vegetarijanski hrani v svetovni biomedicinski literaturi med letoma 1966 in 1995. Ugotovili so izjemen porast prispevkov v revijah in v biomedicinski literaturi. Primerjali so tudi porast števila študij o vegetarijanstvu po svetu: v začetku so bile študije bolj pogoste v ZDA, ogromen porast pa se je vmes pokazal v Evropi. V Aziji, ki je v začetku preučevanega obdobja prednjačila, pa se je končni delež na ta račun zmanjšal.

Tudi v Sloveniji je zadnja desetletja vegetarijanstvo v porastu, kar je predvsem vidno pri naraščajoči potrošnji vegetarijanskih proizvodov. Če je bilo sredi devetdesetih let prejšnjega stoletja, ko so se pojavili prvi takšni izdelki, le-teh malo, pa se je ponudba hitro večala. Uvoženim izdelkom so se pridružili še domači, sčasoma so nastale specializirane trgovine z vegetarijansko prehrano, v restavracijah pa so se pojavili prvi vegetarijanski meniji. Konec devetdesetih so se že pojavile prve vegetarijanske restavracije. O številu vegetarijancev pa težko sklepamo, glede na tedanje raziskave SJM pa je bil delež tistih, ki nikoli ne jedo mesa, leta 1994 1,2 %, leta 1996 1,4 % in leta 2001 2,9 %, kar kaže na očiten porast (Črnič 2014, 209).

Kot pravi Črnič (2014, 208), je porast vegetarijanstva na Zahodu zapleten preplet kulturnih, socialnih in ekonomskih dejavnikov. Glavni dejavnik, ki sploh ponudi možnost izbire načina prehranjevanja, je vsekakor družba izobilja, ki v vsakem času ponuja množico različne brezmesne hrane. Pomemben dejavnik je tudi vedno večja skrb za zdravje in ozaveščenost o škodljivih posledicah prehranjevanja - vegetarijanstvo je eden izmed načinov, kako poskrbeti za to. Azijske religije, ki so doživele razcvet v drugi polovici 20. stoletja in dajejo prednost ekocentričnemu dojemanju narave pred antropocentričnim, prav tako vplivajo na razmah vegetarijanstva. Vegetarijanstvo se tako lahko razume kot odraz novih vrednot.

2.2.2 Kdo je vegetarijanec?

V britanski raziskavi iz 1995 so ugotovili, da je pri odločitvi za vegetarijanstvo pomemben dejavnik spol, saj je bil delež žensk dvakrat večji od moških. Prav tako ima vpliv starost žensk, saj so vegetarijanke večinoma ženske v mlajših in zgodnjih srednjih letih. Kot odločilen se je pokazal tudi družbeni razred, delež vegetarijancev je bil namreč največji v zgornjih družbenih slojih (Beardsworth in Keil 1997, 224).

Raziskava Britanskega združenja vegetarijancev leta 1991 kaže na pomen zdravstvenega motiva, poleg katerega pa je bil v enaki meri izražen tudi etični motiv dobrobiti živali, ki je bil predvsem prevladujoč v skupini mlajše populacije (Beardsworth in Keil 1997, 224).

Maurerjeva, ki povzema različne raziskave o vegetarijanstvu, navaja rezultate ameriških raziskav, ki potrjujejo, da pri vegetarijanstvu ne gre zgolj za nek minljiv modni trend, ampak dejansko za življenjski stil (Črnič 2014, 207).

Za Slovenijo ponuja opis vegetarijanca študija Fakultete za družbene vede iz leta 2011 z naslovom Kultura in razred, ki je bila opravljena na reprezentativnem vzorcu prebivalcev Ljubljane in Maribora z uporabo ankete. Šlo je torej za objektivno merjenje dejanskih praks in okoliščin. V populaciji so ugotovili 2,7 % vegetarijancev, med motivi pa je bil najbolj izražen zdravstveni, najmanj pa religijski in okoljski motiv. Etični motiv je veliko bolj izražen pri strogih vegetarijancih in jih tako lahko primerjamo z vegetarijanci v Veliki Britaniji, kjer naj bi tradicionalno prevladoval etični motiv – kar ne velja za ZDA, kje prevladuje zdravstveni motiv (Maurer v Črnič 2014, 211).

Študija ponuja primerjavo vegetarijancev z ostalo populacijo in opis vegetarijanca, ki ga ponuja, je naslednji:

- **Kakovost življenja:** je bolj zadovoljen s svojim življenjem, opazno bolje ocenjuje svoje materialne življenjske razmere in v večji meri verjame, da lahko vpliva na svoje življenje ter je manj nezaupljiv do soljudi.
- **Religija in duhovnost:** veliko redkeje obiskuje verske obrede in v večji meri prakticira alternativne duhovne prakse (meditacija, joga).
- **Politična usmeritev:** je po političnem profilu bolj liberalen.
- **Zdravje:** bolje ocenjuje svoje zdravje in se v večji meri poslužuje alternativnih zdravilskih metod (akupunktura, bioenergija). Prav tako se v večji meri ukvarja s športom, večkrat poskuša hujšati. Pije manj alkohola, manj kadi in kupuje več ekoloških živil.
- **Prehranjevalne prakse:** pogosteje vabi domov na večerjo in rahlo pogosteje je v restavracijah.
- **Demografija:** ima med 30 in 60 let ter je iz srednjega ali višjega razreda. Ima nadpovprečno visoko izobrazbo, prihodek med 1000 in 2000 EUR in zaseda višje ali vodilne zaposlitvene položaje. Je ženskega spola.

Glede na rezultate raziskav o vegetarijansvu si lahko sestavimo približno sliko povprečnega vegetarijanca – po večini gre za izobraženega človeka, največkrat žensko mlajših ali srednjih let, z višjo izobrazbo in plačo in ki pripada srednjemu ali višjemu sloju. Je bolj liberalnih nazorov in v večji meri zadovoljen s svojim življenjem in zdravjem, za katerega tudi bolje skrbi.

3 MESO IN NJEGOV SIMBOLNI POMEN

V Zahodnih družbah, na katere je naloga osredotočena, je večino časa prevladoval karnivorski – mesojedi način prehranjevanja. Kultura mesojedstva v Evropi sega nazaj v zgodovino: kot pravi Kos (v Montanari 1998, 242, 247–249), je mogoče evropsko zgodovino brati kot tisočletni boj med vegetarijanskimi poljedelci in karnivornimi živinorejci – tako preko materialnih kot tudi simbolnih prehranjevalnih vzorcev se Evropa loči na južno mediteransko in severno celinsko. Omikani mediteranci z dolgo in “visoko” kulturo prehranjevanja se razlikujejo od barbarских (kot so jih imenovali grki in rimljani) severnjakov. Takšno ločevanje sega še v antiko in se je ohranilo do danes.

Po propadu antike je sredozemsko prakso prevzelo krščanstvo in je s širitvijo z juga na sever spreminjalo severnjaške navade. V duhu krščanstva je sinonim za hrano postal kruh, pojavil se je torej “boj med kruhom in mesom“. V 11. stoletju je bila že celotna Evropa pokristjanjena in kruh je postal osrednja hrana v simbolnem in verskem pomenu. Večstoletno tekmovanje pa se je v novem veku končalo s prevlado mesa - nič presenetljivega, saj je bila krščanska živilska metaforika dosledno antikarnivorna zgolj na simbolni ravni (Kos v Montanari 1998, 249-253).

Luptonova razpravlja, da je v zgodovini meso pogosto igralo vlogo statusnega simbola in je označeval pripadnost določenemu družbenemu sloju. Meso je bilo simbol premožnosti – več si ga je lahko nekdo privoščil, premožnejši je bil (Lupton 1996).

Eder (1996 v Aleksić 2001, 318–319) poda prepričanje, da lahko govorimo o karnivorski kulturi. Njena značilnost je, da celotna komunikacija v družbi temelji na moči, zatiranju, odnosih podrejanja in dominacije in ne na razumevanju, konsenzu, strpnosti in odnosih enakosti. Karnivorski diskurz opravičuje ubijanje, odgovornost pa pripisuje agencijam, ki so se odgovornosti že znebile; od posameznika pa zahteva, naj se ne ozira na druge, naj ga nič ne skrbi in naj ne bo prizadet – naj potemtakem hodi po svetu s plašnicami na očeh.

3.1 Karnizem

V nadaljevanju bo predstavljen koncept karnizma. Gre za poimenovanje prevladujoče ideologije, v kateri živimo, ki ga je razvila ameriška socialna psihologinja Melanie Joy. Kot pravi, je karnizem nevidni sistem prepričanj ali ideologija, nas ki pogojuje, da jemo določene živali. Je v osnovi nasproten veganstvu, izraz pa je sestavljen iz karn- (meso) in -izem (ideologija). Onemogoča nam, da bi povezali zrezek na krožniku z živim bitjem, ki je moralo zaradi tega umreti. Na ta način nas ločuje od sočutja do živali in naših temeljnih vrednot in občutkov in nas prisili, da delujemo tako proti sebi kakor proti drugim živim bitjem (Tasi 2014). Koncept je sprožil nadaljne študije o pojavu, ki je postal znan kot “**paradoks mesa**“, ki značuje očitno nekonsistentnost v vsakdanjem odnosu do živali, kjer ljudje kažejo naklonjenost nekaterim živalim, medtem, ko jedo druge živali. Nekatere živali preprosto dojemamo kot “prehrambene živali“. Ampak če je dovoljeno ubijati prašiče, krave in ovce zaradi njihovega mesa, ali lahko potem isto delamo psom, pandam in šimpanzom? In zakaj ne? Če so nekatere vrste prepovedane, kar ljudje nedvomno so, katere *moralno pomembne razlike* jim prizanašajo z mestom na naših krožnikih (Lucas 2005, 169)? Praksa jedenja živali in njihovih produktov je tako vkoreninjena v zahodni družbi, da se vprašanje, ali so ljudje etično in moralno upravičeni do tega, redko pojavlja (McGrath 2000, 51).

Karnizem do sedaj ni bil poimenovan, ker je del dominantne ideologije in se ga dojemata kot normo, ker “tako pač je“, da jemo določene živali. Principe in prakse karnizma se dojemata kot zdravorazumske, o njih se ne sprašujemo, so nam nekako vcepljene s socializacijo v kulturo karnizma. Na primer, ko v naši družbi govorimo o prehranjevanju, v resnici govorimo o karnističnem prehranjevanju. V takem sistemu je preprosteje prepoznati in poimenovati prakse, ki se od njega razlikujejo in so manjšinske, obrobne (kot recimo vegetarijanstvo ali veganstvo) (Carnism 2016).

V ideologiji karnizma odločitev posameznika, da se ne bo prehranjeval z živalmi, izvira iz njegovega sistema vrednot in ker je nekaj drugačnega, dobi ime – na primer vegetarijanstvo ali veganstvo. Ker razumemo, da za to odločitvijo stoji posameznikova ideologija, vegetarijancev ne poimenujemo zgolj “rastlinojedci“, ker ne gre za to, kaj nekdo jé, ampak kaj

² Uradna spletna stran o karnizmu Melanie Joy in sodelavcev.

misli. Zanimivo - “ne-vegetarijancem” še vedno rečemo “meso-jedci”, kot da je mesojedstvo naravno ločeno od sistema prepričanj, kakor da svoja prepričanja prinesejo k mizi le vegetarijanci. Vendar pa če ljudje jedo puijse, ne pa na primer psov, to pomeni, *da vendarle imajo sistem prepričanj o prehranjevanju z živalmi* (Veganska iniciativa 2011).

Temu pritrjuje tudi Fiddes, ki pravi, da bi brez težav našli katerokoli število ljudi, ki bi pritrdilo trditvi, da je vegetarijanstvo ideološka, če ne celo odkrito politična drža. Veliko težje pa bi te iste ljudi prepričali, da je mesojedstvo prav takšno (Fiddes 1991, 5).

Koncept karnizma nam torej ponuja vpogled v mesojedo kulturo, v kateri živimo, in ji postavlja očitno kritiko nekonsistentnosti in proizvodjanja nasilja. Nedvomno je, da ima meso v naši kulturi pomemben položaj.

3.2 Simbolni pomen zavračanja mesa

S preučevanjem mesa in njegovega simbolnega pomena se podrobno ukvarja Nick Fiddes v svojem delu *Meat, a natural symbol*. Kot pravi, v različnih kulturah in v zgodovini meso pomeni sâmo hrano. Naučili smo se misliti, da hrana brez mesa ni hrana in da je meso edina, prava hrana. Drugo so dodatki. Velja torej formula: HRANA = MESO. Ljudje pod pojmom “hrana” mislijo meso, ki ima torej najvišji status v pojmu “hrana” (Fiddes 1991, 11–16).

Povsod po svetu igra meso edinstveno vlogo v vsakdanjem življenju, med drugim s povezovanjem mesa z močjo in agresijo, ima torej simbolni pomen. Kakor koli nelagodno se počutimo glede izvora mesa, ostajajo tisti, ki se mu izogibajo, v manjšini; pa čeprav rastoči. Meso ima moč, da nas potolaži, zadovolji in tako ali drugače nahrani (Fiddes 1991, 19).

Hrana ni simbol *per se*, ampak je uporabljena kot simbol. Je medij, skozi katerega se izražajo vrednote. Meso ima simboličen pomen, ker je njegova ekonomska in družbena vrednost večja od zgolj hranilne vrednosti. Simbolizem pa je več kot neko nerazumsko povezovanje stvari, ki nam izkrivlja presojo. Je zgolj zunanost, vidna oblika sistema prepričanj. Hranjenje tako ni samo fizično ali fiziološko, je simbolično dejanje (Fiddes 1991, 41). Simbolnih pomenov mesa

pa je veliko – vsebuje nekaj skrivnostnega in privlačnega, nas tolaži, označuje tudi poželenje, strast, energijo, jezo, pohlep in nasilje (Lupton 1996, 28). Meso simbolizira moč, moškost in tako označuje spolno zmogljivost. Simbolizira tudi pomembnost in prestiž, ki je družbena dediščina še od časov, ko je človek lovil za preživetje. Ta povezovanja so relativna, saj temeljijo na prepričanjih in ne dejstvih (Fiddes 1991, 42).

Vera v dominantnost človeka legitimizira hranjenje z mesom in obratno – jedenje mesa pa to vero nadalje utrjuje. Meso je bilo in je simbol moči in civilizacije. V modernem svetu očitno verjamemo, da nam edino meso lahko da neko vitalnost. Najbolj je cenjena mišica, saj z njo metaforično zaužijemo moč. Iz simbolnega vidika z mesom ne nasitimo le naših teles, temveč nahranimo tudi naše misli – ne jemo le mesa živali, temveč zaužijemo tudi njihovo življenjsko kri in dobimo njihovo moč. Tako z uživanjem mesa potrjujemo tudi trditev, da smo nevprašljivo gospodarji sveta. Motiv krvi je centralni v sistemu mesa. Z njim je povezana rdeča barva, ki je tako simbol nevarnosti, nasilja, revolucije, moči, jeze in opozarjanja. Kri pomeni življenje – brez nje umremo. Zato je meso (= kri) simbol življenjske moči. Živali jo vzamemo, da mi dobimo njeno življenjsko moč (Fiddes 1991, 65–70).

Fiddes poda zanimiv primer simbolnega pomena mesa: kot užitno velja samo meso živali, ki jo je ubil človek. Sicer, četudi je meso užitno, tega ne jemo, saj bi potem to pomenilo, da smo mrhovinarji, kar seveda ne želimo biti. Želimo biti sposobni lovci, rejci ali bioinženirji. Ne mrhovinarji (1991, 83–84). Uživanje mesa ima torej močan simbolni pomen. Zanimivo bi bilo videti, koliko ljudi bi jedlo meso ali takšne količine mesa, če simbolnega pomena ne bi bilo. Če bi ga jedli samo zaradi določene hranilne vrednosti, bi bilo res tako zaželeno? Bi še vedno dopuščali trpljenje in uboj živali?

Ampak če je jedenje mesa tako prežeto s simbolizmom, potem je tudi prostovoljno zavračanje mesa simbolično dejanje (Beardsworth in Keil 1997, 218). Zakaj bi se nekdo v kulturi karnizma odločil zavračati meso? Kateri simbolni pomen bi to nosilo?

Twigg (v Lupton 1996, 28) razlaga, da je v nasprotju s simbolom mesa zelenjava simbol nedolžnosti, čistosti, jasnosti, pa tudi pasivnosti in šibkosti ter idealizma in ženskosti. Fiddes (1991, 109–110) ugotavlja, da je meso simbol dominacije. Prav zaradi tega istega pomena, ki

sicer že stoletja velja za pozitivnega, ga nekateri zavračajo, zato je odpovedovanje mesu več kot samo odpovedovanje določeni hrani. Kot namreč Twigg (v Fiddes 1991, 110) razlaga, se je dojemanje mesa (sploh rdečega), v zadnjem času spremenilo: dolgo časa je simboliziral surovost, prevsem moško. Danes še vedno to simbolizira, vendar pa moška surovost ni več vrlina in ni več tako privlačna. Namesto moštosti zdaj označuje lažen, mačo stereotip moškosti. Žilavost in moč se na novo povezuje s krutostjo in agresijo; krepost in pogum pa se povezuje z nasiljem in človeško destruktivnostjo. Takšno razumevanje uteleša pacifistična kritika vojne in militarističnih vrednot, s katerim je vegetarijanstvo močno povezano.

Mesa se torej ne zavrača nujno zaradi zdravja ali prehranjevanja, temveč zaradi celotnega sistema kulturnih vrednot, s katerim se posameznik ne strinja in katerega meso je pravzaprav ikona (Fiddes 1991, 110).

4 MOTIVI ZA VEGETARIJANSTVO

Vegetarijanstvo pokriva širok spekter prehranjevalnih navad. To, da se ima nekdo za vegetarijanca pa ni nujno v skladu z definicijo vegetarijanstva, vendar pa je pri njegovem preučevanju vseeno potrebno nameniti pozornost posameznikovemu dojoemanju vegetarijanstva, saj se tukaj skrivajo motivi zanj (Beardsworth in Keil 1997, 226) .

Vsakršno naše obnašanje (torej tudi prehranjevanje) je motivirano. Mnogo motivov si je človek ustavril sam, saj je človeštvo skozi kulturo ustvarilo dodatna pravila in norme, po katerih naj bi se ravnali. V svojem razvoju se posameznik nauči teh pravil in norm ter jih sprejme kot motive, ki so včasih še pomembnejši od bioloških (Musek in Pečjak 1997, 94–97). Če pomislimo na prehranjevanje: bolj kot to, ali jemo ali ne, se nam zdi pomembno, kaj jemo, s kom in kje. To pa zato, ker hranjenje povezujemo z veliko motivi, ki so bolj psihološki kot fiziološki, med drugim skrb za zdravje, zadovoljstvo, družabnost in celo etičnost.

Kot ugotavljata Beardsworth in Keil, je v zahodnih družbah samooklicanih vegetarijancev na milijone (1997, 226). Odločitev za vegetarijansko prehrano se lahko zgodi samo v kontekstu svobodnega dostopa do zagotovljenih virov različne hrane in odrekanje mesu se je prvič najverjetneje pojavilo v ustaljenih agrokulturnih družbah bodisi med posamezniki bodisi med prehransko privilegiranimi skupinami z varnim položajem v družbi. Tako zavračanje pa je prav gotovo nosilo močan simbolični pomen, mogoče kot odmik od družbenih norm. Tukaj nastopi resnični izziv preučevanja vegetarijanstva, in sicer razložiti, zakaj je nekdo prostovoljno vegetarijanec. Kateri so pogoji, v katerih se lahko pojavi vegetarijanstvo kot izvedljiva in privlačna možnost in katere kulturne sile in individualni motivi spodbujajo prisvojitve vegetarijanskega načina prehranjevanja (1997, 218–219)?

Vsakršna odločitev za spremembo prehrane nosi določen pomen. Na izbiro načina prehranjevanja vpliva več dejavnikov, med drugim vzgoja, mediji, ekonomski status, kulturno-družbeno okolje, vedenje o proizvodnji hrane ter lastne izkušnje z njo. Hrana ni samo nekaj, kar zaužijemo zato, da lahko preživimo, ampak je tesno povezana z našimi vrednotami, prepričanji in stališči ter je vpletena v naš življenjski stil. Neredko se s

prehranjevanjem izraža tudi naš pogled na svet. Hrana je, čeprav se v vsakdanjem življenju zdi postranska zadeva, pomemben dejavnik in pokazatelj tega.

Prepričanja, vrednote in stališča so tisti, ki oblikujejo naše odločitve in obnašanje. Stabilnost stališč pomembno vpliva na stabilnost obnašanja, sprememba stališč pa zahteva tudi prilagoditev obnašanja (Nastran Ule 1997, 114). To pomeni, da je izbira načina prehranjevanja nedvoumno povezana z našimi stališči in vrednotami.

Več avtorjev³ je v svojih raziskavah prepoznalo enake motive za vegetarijanstvo, med najpogostejše omenjene motive sodijo: zdravje, etika, duhovnost in religija, okus, ekologija, neučinkovitost proizvodnje, radovednost ter nasprotovanje družbeni ureditvi. Na tem mestu je treba poudariti, da motivi nikakor niso enoznačni in ločeni drug od drugega, temveč so med seboj lahko povezani in neredko prehajajo eden v drugega (Beardsworth in Keil 1997, 226). Luptonova (1996, 123) poudarja, da se v konceptu vegetarijanstva medsebojno prepletajo diskurzi narave in kulture, zdravega in nezdravega, reda in nereda ter morale in zla.

Motivi za vegetarijanstvo so v tem poglavju zajeti v naslednje sklope:

- Zdravstveni
- Etični in duhovno-religiozni
- Ekološki
- Estetski

To so najpogostejše omenjeni motivi za vegetarijanstvo, ki jih tako literatura kot vegetarijanci sami prepoznajo in se nanje sklicujejo. V naslednjem poglavju pa bo posebej izpostavljen motiv, ki je veliko bolj nezaveden, simbolen in kot tak tudi težje prepoznaven in oprijemljiv: upor.

³ O motivih za vegetarijanstvo pišejo: Beardsworth in Keil (1997), Fiddes (1991), Lupton (1996), Jordan (2001), Maurer (2002), Corliss (2002).

4.1 Zdravstveni

Pomen zdravja v zahodni družbi je ogromen in predstavlja pomembno vrednoto. Z vseh strani nas obkrožajo sporočila o pomembnosti in ohranjanju zdravja, tako iz medijev kot v pogovorih z drugimi ljudmi. Zdravje ni samo stanje brez bolezni ali telesne hibe, ampak je popolna telesna, duševna in socialna blaginja v nekem okolju. Šele izpolnitev vseh teh pogojev zagotavlja človeku primeren obstoj (Pokorn 1996, 13). Zdravje omogoča funkcioniranje posameznika v družbi in je kazalec kakovostnega življenja (Pahor 1999, 1014). Večina ljudi se želi dobro počutiti ter dolgo, dejavno in zdravo živeti.

Povečuje se število sporočil na temo zdravja – to kaže na to, da postaja zdravje vedno bolj pomembno, o njem vedno več razmišljamo. Sporočila nas opominjajo, da moramo za zdravje skrbeti in o njem nenehno razmišljati; postalo je pomemben del našega razmišljanja in obnašanja oziroma življenjski projekt, takorekoč naložba za boljše delovanje v vsakodnevem življenju (Kamin in Tivadar 2003, 894–905).

Kot osrednji argument mesne prehrane se vselej navaja dejstvo, da je ta glavni vir proteinov oz. **beljakovin**, ki so nujno potrebne za normalen razvoj posameznika. Kot pravi Nick Fiddes, gre za “**proteinski mit**“, saj je bilo prednjačenje živalskih beljakovin kot vira prehrane znanstvena ortodoksnost vse do vključno dvajsetega stoletja, dobavitelji mesa pa se pri svojem promoviranju še vedno močno opirajo na argument o njegovi hranljivosti. Mnogo truda je vloženega v informiranje javnosti o tem, da je meso nepogrešljiv del zdrave prehrane in v sodobni družbi je razširjeno mnenje, da moramo zaužiti veliko – mesnih – beljakovin. Veliko študij pa je že potrdilo, da so priporočeni dnevni vnos beljakovin močno pretiran in zdravju škodljiv (Fiddes 1991, 176). Kitajska študija je dokazala pomemben vpliv prehrane na zdravje, predvsem na kronične bolezni v družbi izobilja na Zahodu, ki so posledica uživanja živali in njihovih izločkov (jaca, mleko) (Campbell in Campbell 2011).

Phillips (2005, 138–139) ugotavlja, da vsebuje uravnotežena in raznolika vegetarijanska prehrana vse ustrezne beljakovine, ki jih telo potrebuje. Pokorn poudarja, da zelo visok delež beljakovin ni zaželen, ker obremenjuje presnovo, prehrana z veliko beljakovinami pa je

acidogena in skrajšuje življenjsko dobo (Pokorn 1996, 41). V zadnjem času se pojavljajo popolnejše raziskave in stališča strokovnih prehranskih organizacij⁴, ki dokazujejo pozitiven vpliv vegetarijanstva na zdravje, predvsem na kronične bolezni in življenjsko dobo. Dokazano je, da lahko vegetarijanska hrana (tudi veganska) oskrbi telo z vsemi potrebnimi beljakovinami in nobene potrebe ni, da bi moral posameznik jemati beljakovinske dodatke. To velja tako za odrasle osebe kot tudi za mladostnike, otroke, dojenčke in doječe matere ter športnike.

Nemalo je raziskav, ki potrjujejo, da je **uživanje mesa** ne samo nepotrebno, temveč dejnasko tudi **nezdravo** – bodisi zaradi mesa kot živila samega bodisi zaradi načina proizvodnje (Fiddes 1991, 181). Powter (v McGrath 2000, 55–56) poudarja, da je meso najbolj kemično prirejena hrana v ZDA. Od 20 000 do 30 000 različnih zdravil se trenutno daje rejnim živalim. Za 143 zdravil in pesticidov je ameriška vladna agencija GAO⁵ potrdila, da ostajajo v surovem mesu in perutnini, 42 jih potrjeno povzroča raka, 20 jih povzroča napake ob rojstvu in 6 jih povzroča mutacije. Poleg tega so tukaj še nasičene maščobe, holesterol, antibiotiki, iztrebki, hormoni in spodbujevalci rasti. Kljub temu se večina še vedno ironično boji izključiti meso in mlečne izdelke iz prehrane, in to prav na podlagi zdravja. To ima rezultat v omejevanju sprejemanja vegetarijanstva in veganstva v sodobni Zahodni družbi.

Raziskave vedno znova kažejo (Larson-Meyer 2007, 5), da so vegetarijanci v razvitih družbah izjemno dobrega zdravja, živijo dlje in imajo v primerjavi z mesojedci veliko manj težav s kroničnimi degenerativnimi boleznimi, kot so: debelost, visok krvni pritisk, bolezni srca, sladkorna bolezen, demenca in različne vrste raka. Sabatéjeva (2003) prikaže povezavo med uživanjem različnih vrst rastlinske hrane (med njimi stročnic, paradižnika, sojinega mleka in oreščkov) in razvojem določenih vrst bolezni (rak ter bolezni srca); kjer rastlinska hrana deluje kot varovalno živilo in preprečuje nastanek teh bolezni, meso pa nasprotno povečuje tveganje za njihov razvoj. Slednje potrjuje tudi Fiddes (1991, 182), ko navaja povezavo med uživanjem mesa in razvojem raka ter njegovo precejšnjo vlogo pri pojavu koronarne bolezni srca, omenja pa še razvoj imunosti na antibiotike ter alergijske reakcije in nastanek žolčnih

⁴ Nekatere strokovne prehranske organizacije, ki preučujejo vpliv vegetarijanske prehrane na zdravje so: American Dietetic Association (ADA), British Dietetic Association (BDA), British Nutrition Foundation (BNF), Deutsche Gesellschaft für Ernährung (DGE) in Dietitians of Canada (DC).

⁵ Government Accountability Office

kamnov pri mesojedcih. Velika večina zastrupitev in infekcij s hrano je vezanih na meso in živila živalskega izvora, med njimi okužba s salmonelo, trakuljo in drugimi paraziti; toksoplazma in klamidija. Poleg tega vsebuje hrana živalskega izvora več toksinov, saj se le-ti postopoma koncentrirajo in kopičijo s premikanjem po prehranjevalni lestvici. Meso je zato glavni vzrok zastrupitev s hrano. Seveda pa ne moremo spregledati niti hudih izbruhov bolezni v zadnjih letih, neposredno povezanih z uživanjem mesa: Creutzfeldt-Jakobsova bolezen oz. bolezen norih krav, ptičja gripa, slinavka in parkljevka so postavile uživanje mesa pod vprašaj. Veliko ljudi se je začelo zavedati, da je prehrana pomemben del zdravja in da uživanje mesa nosi s seboj določena tveganja.

Glede na vsesplošno priljubljenost zdravja je vegetarijanstvo vsekakor eden izmed načinov ohranjanja le-tega. Motiv zdravja je pri odločitvi za vegetarijanstvo torej zelo močen; poleg tega pa je pri vegetarijanstvu izrazit tudi zato, ker se zagovorniki jedenja mesa opirajo predvsem na zdravstvene argumente (kot bomo videli v nadaljevanju, jih predvsem pri etičnem in okoljskem motivu praktično nimajo) – češ da je meso pogoj zdravja. Kot smo videli, to ne drži.

4.2 Etični in duhovno – religiozni

Že klasični filozofi so utemeljevali vegetarijanstvo na motivu etike. Ta motiv se predvsem nanaša na trpljenje živali in se ponavlja tudi pri poznejših in novodobnih predstavnikih vegetarijanstva (Beardsworth in Keil 1997, 226).

Singer predstavi etični motiv na podlagi zavračanja specizma – oblike diskriminacije na podlagi vrste, kjer diskriminiranje nečloveških vrst primerja s seksizmom in rasizmom. Zavrača mehanicizem in poudarja, da če so živali sposobne občutiti trpljenje ali veselje, to pomeni, da imajo pravice, ki se jih ne bi smelo kršiti. Živali niso nekakšni stroji, nezmožne bolečine in ne smejo biti izvzete iz moralne presoje (v Beardsworth in Keil 1997, 226). Singer zanika tudi večvrednost človeka v moralnem smislu in odnos do živali primerja z odnosom do manj inteligentnih ljudi – če posedovanje višje ravni inteligence ne upravičuje človeku, da izkoristi drugega, manj inteligentnega človeka za svoje lastne potrebe, zakaj bi to upravičilo izkoriščanje živali za enak namen (Singer v Fiddes 1991, 199)?

Podobno razmišlja tudi Lucasova, ki pravi, da če uporabimo pomanjkanje nekaterih lastnosti pri živalih kot izgovor za njihovo izkoriščanje, potem bi morali enako početi z ljudmi, ki jim tudi manjkajo te lastnosti – sicer smo krivi specizma, saj privilegiramo osebo zaradi njene pripadnosti določeni vrsti (Lucas 2005, 170). Izpostavljanje razlike med ljudmi in živalmi kot dokaz njihove manjvrednosti je dejanje specizma, ki samega sebe upravičuje na enak način kot sta rasizem in seksizem upravičevala superiornost belcev in moških (McGrath 2000, 52). Tardiff se strinja in je mnenja, da ko obstaja alternativna rešitev in za preživetje ne potrebujemo mesa, je ubijanje živali nemoralno. Sploh, če so rastline enakovredno ali celo boljše sredstvo. Najbolj nemoralno pa se mu zdi uživanje mesa zaradi užitka in ljudi, ki jim je lastni užitek vrednejši od življenja drugega bitja, vidi kot sebične, krute, nepravilne in neobčutljive (Tardiff 1996, 307).

Pri promociji mesa, mesna industrija poudarja bolj razumske motive, kot sta zdravje in cena, nikoli čustvenih ali etičnih. Fiddes to vidi kot izogibanje občutljivim temam ali pa kot splošno pomanjkanje zavedanja javnosti o tem. Mesna industrija se brani, da je etika na strani potrošnika in da samo proizvaja izdelke, ki jih potrošniki zahtevajo. Njen legitimni interes je dobičkonosna proizvodnja, ne etičnost te proizvodnje. Izmikanje takšni odgovornosti je po njegovem nepošteno, ker potrošnik, ki je že dolgo ločen od procesa proizvodnje mesa in zaščiten pred realnostjo novodobne reje, njenih metod in ubojev; nima celotnega zavedanja in ne more sprejeti odgovorne, etične odločitve. Motiv etike je neločljivo povezan z idejami dobrobiti, ohranjanja, in tudi zdravja. Skupaj močno vplivajo na spremenjen odnos do mesa, ki je veliko bolj subtilen od zgolj posameznikove racionalne moralne odločitve zaradi krutosti do živali. Da razumemo sistem mesa v etičnem smislu, moramo upoštevati ves ta spekter (Fiddes 1991, 195–204).

Kot najvišjo instanco etičnega obnašanja se gleda religije. Kakšne poglede imajo glede etičnega ravnanja z živalmi?

Židovsko-krščanska tradicija je jasna: po padcu človeka je bilo dovoljeno ubijanje živali - Bog je človeštvu dal dominacijo nad vsakim živim bitjem. Sebe, ki smo narejeni po božji podobi, dojemamo kot bitje med bogom in ostalimi živimi bitji in če je bog vsemogočen do

ljudi, je človek lahko vsemogočen do živali (Singer v Fiddes, 204). Islam si z judizmom in krščanstvom deli idejo o človeku kot gospodarju vsega sveta, ki lahko izkorošča živali (Beardsworth in Keil 1997, 207).

Nasprotno pa je skrb za dobrobitje in sočutje močno prisotna v hinduizmu in budizmu in velja tako za živali kot za ljudi (Singer 1976 v Fiddes 1991, 207). Na podlagi teh vrednot poudarjata odpovedovanje mesu. Medtem ko je krščanska etika dolgo časa osvajala svet pod pokroviteljstvom Zahodnega komercialnega in religijskega imperializma, so v zadnjem času na Zahodu močno narasli vplivi vzhodnjaških religij in filozofij. Budiem in hinduizem ter druge ločine, ki poudarjajo posameznikovo izboljšanje načina življenja, pomembno vplivajo na dojemanje mesa in njegovega uživanja. Priljubljenost teh nauk, še posebno med maldimi, lahko vidimo kot izpolnjevanje duhovnih potreb v družbi, ki je razočarana nad lastno tradicijo (Fiddes 1991, 208–209).

Zanimiva je povezava etičnega motiva z zdravstvenim: zdravo telo se lažje sooča s fizičnimi in psihološkimi izzivi in je tako čaščno s strani režima: npr. socialističnega, ki časti delo in proizvodnjo za skupnost, ali neoliberalno čaščenje produkcije in potrošnje zavoljo širitve trga. Zdravo telo rabi manj medicinske pomoči in tako izčrpava manj javnega denarja, denarja zdravstvenih zavarovalnic in družine. Poleg vsega je zdravo telo kazalec samonadzora in predstavlja visok moralni standard (Bordieu in Rasmussen v Avieli 2014, 161). Telo kot nekakšen organski stroj je z ravojem nutriocionistične znanosti, ki poudarja zdravo prehranjevanje, postalo orodje obrambnih in ekonomskih interesov države in posledično je zdravo prehranjevanje postalo moralna odločitev. Kljub občutku, da nutricionistična znanost uporablja nevtralen, objektivni in znanstven medicinski jezik, ustvarja z njim moralne pomene discipliniranja telesa in samonadzora (Lupton 1996, 72–74).

Nasprotniki etičnega vegetarijanstva ugovarjajo, da si to odločitev lahko privoščijo samo dobro preskrbljeni posamezniki v razvitih družbah, na Zahodu. Hkrati pa, medtem ko je na Zahodu vegetarijanstvo v izraziti manjšini, se večina človeštva v preostalem svetu prehranjuje vegetarijansko ali skoraj vegetarijansko (Fox v Lucas 2005, 164). Čeprav je to pogosto stvar nuje in ne izbire, je mnogo teh vegetarijancev moralno zavezanih odpovedovanju mesu (Gupta v Lucas 2005, 164). Milijarde vegetarijancev, razpršenih po kontinentih, otokih in

državah po svetu *ne sledijo* nekemu idealu, ki ga je postavil ali vsilil Zahod. Ni razloga, da bi sprejeli obtožbe proti etičnemu vegetarijanstvu, češ da je produkt bogate družbe; saj to nosi tudi razredno pristranskost do tako imenovanih manj razvitih družb (Donovan v Lucas 2005, 164). Kakorkoli si morda domišljamo – Zahod nima monopola nad etičnim vegetarijanstvom in domišljati si, da je etično vegetarijanstvo ideal Zahoda, ki ga skuša vsiliti ostali človeški populaciji, pomeni izgubiti stik z realnostjo. V resnici bi se *mi* morali najbolj spremeniti, če bi človeštvo postalo vegetarijanska vrsta. Večina človeštva prehoda na vegetarijanstvo ne bi niti čutila. Ga že živi (Lucas 2005, 165).

4.3 Ekološki

Nekateri zagovarjajo vegetarijanstvo na motivu ekologije in varovanja okolja. Zadnja leta ali kar desetletja je diskurz ekologije močno prisoten v Zahodni kulturi. Človek s svojim načinom življenja, industrializacijo in globalizmom vse bolj in bolj nevarno ruši vedno bolj krhko naravno ravnovesje.

Kot pravita Beardsworth in Keil (1997, 227), ekološki motiv temelji na premisi, da produkcija mesa neupravičeno in potratno izrablja naravne vire. Dokazuje, da bi s produkcijo rastlinske hrane za neposredno človeško uporabo lahko zaobšli izgube energije s tem, ko se rastlinsko hrano, ki bi sicer zadovoljila hranilne potrebe človeštva, daje raje živalim. Vegetarijanstvo naj bi imelo manjši vpliv na okolje in bi bilo bolj trajnostno. Ta motiv ima zato tako ekološke kot moralne razsežnosti.

Fiddes ugotavlja, da kar meso predstavlja, je *odnos*: prevladujoče moško videnje sveta vrednoti in legitimizira hierarhično prevlado nad naravo in omalovažuje manj tiranske oblike interakcije med človeštvom in ostalim naravnim svetom. Ta odnos je tisto, zaradi katerega smo naravo pripeljali do tako nevarnega stanja. V senci ekoloških katastrof se počasi sprašujemo, na osnovi katerih vrednot smo sploh zgradili našo kozmologijo, da smo to povzročili (Fiddes 1991, 210)?

Poleg vsega se proizvodnja mesa veča. Po podatkih Organizacije za prehrano in kmetijstvo Združenih Narodov se je v letih od 1967 do 2007 proizvodnja perutnine povečala za 711 %,

svinjine za 294 %, govedine za 180 % ter ovčjega in kozjega mleka za skupno 202 %. Narašča tudi proizvodnja mleka (178 %) in jajc (353 %), skratka celotna industrija živil živalskega izvora (Food and Agriculture organization 2011, 13–14). Po napovedih naj bi se poraba še povečevala in v obdobju od 2010 do 2050 pričakujejo 173-odstotno povečanje porabe vsega mesa, kar pomeni iz 269 ton na 464 ton letno (Food and Agriculture Organization of the United Nations 2011).

Gozdovi in meso tekmujejo za isto zemljo. Ogromen apetit razvitih držav po mesu pripelje do tega, da lahko kmetijska podjetja plačajo več kot tisti, ki želijo ohraniti ali obnoviti gozdove (Singer v McGrath 2000, 54). Izguba prvobitnih gozdov povzroča erozijo zemlje vse do dezertifikacije, kar vpliva na klimatske spremembe na globalni ravni. Industrijska politika Zahoda pa katastrofalno vpliva tudi na ekološke in družbene spremembe tamkajšnjega deprivilegirane prebivalstva. Goldsmith (v Fiddes 1991, 214) svari pred rastočim pojavom uničujočih poplav in suše. Povečalo se je prebivalstvo in urbanizacija, ampak na račun pojava barakarskih mest, kjer se dramatično veča stopnja podhranjenosti in lakote. Danes prvič srečujemo lakoto v celinskem razponu – prizadeti sta na primer kar dve tretjini afriških držav (Fiddes 1991, 214). Tukaj pa se ekološki motiv prepleta z etičnim. V okviru ekologije se motiv etike navezuje na ljudi in ne živali, saj je neenakomerna razporeditev hrane na svetu je v veliki meri posledica proizvodnje mesa za potrebe razvitih ekonomij. Vegetarijanstvo opozarja na negativne vplive te proizvodnje na svetovni prehrabeni sistem in predlaga sprostitev virov raje za pridelavo bolj učinkovite rastlinske hrane. To bi pripomoglo k zmanjšanju lakote na področjih s pomanjkanjem hrane (Beardsworth in Keil 1997, 227–228).

Poleg tega, da je mesna industrija potratna in nepravična, je tudi neučinkovita. Na primer: iz 10 kalorij žita dobimo 1 kalorijo mesa, iz 5 gramov rastlinskih beljakovin 1 gram živalskih, pri govedu je pa to razmerje 20:1. Kljub temu, mesna industrija vlada kmetijstvu (Fiddes 1991, 210–213).

Organizacija za prehrano in kmetijstvo Združenih Narodov v poročilu, izdanem leta 2013, opzarja tudi na različne bolezni zaradi živinoreje, sploh v revnejših deželah. Zdravje živine je najšibkejši člen v svetovni verigi zdravja in bolezni živine vedno bolj vplivajo na človeštvo (Food and Agriculture Organization of the United Nations 2013).

Živinoreja tudi onesnažuje, ker zahteva ogromno virov energije, kovine in fosfatov. Potrebni so 460 litrov vode za proizvodnjo slabega kilograma žita in skoraj 19000 litrov za isto količino mesa. Dobičkonosno orientirana industrija pa se poslužuje tudi vedno večjih količin pesticidov in gnojil, ki prizadanejo okolje, sploh pitno vodo (nitrati), kar škodi zdravju človeka in povzroča kisel dež zaradi žveplene kisline v ozračju. Povečuje se koncentracija metana v zraku in povzroča učinek tople grede. Zaradi rutinskega dodajanja antibiotikov pa predstavlja grožnjo tudi vedno večja imunost bakterij nanje (Fiddes 1991, 215–217).

Tudi Organizacija za prehrano in kmetijstvo Združenih Narodov opozarja na drastično povečevanje toplogrednih plinov kot so metan, ogljikov dioksid in dušikov oksid. Živinorejska panoga je odgovorna za skoraj 9 % emisij odljikovega dioksida, 40 % emisij metana in 65 % emisij dušikovega oksida, ki je najbolj škodljiv toplogredni plin. Delež naj bi se v prihodnosti še povečal (Food and Agriculture Organization of the United Nations 2006).

Z uporabo virov z vsega sveta na egalitaren in ekološko trajnosten način bi bilo vegetarijanstvo idealno. V primerjavi z vegetarijanstvom, vsejeda prehrana zahteva ogromno več vode, zemlje in energije za izdelavo enake količine hrane, poleg tega ustvari več onesnaženja in odpadkov. Večina revnih ljudi – precejšen del človeštva – je že vegetarijancev ali skoraj. Obstaja možnost, da bodo imeli še manj za jesti in piti, če še naprej izkoriščamo njihovo dragoceno zemljo in vodne vire - samo zato, da proizvedemo najdražjo hrano in z njo povezane najdražje bolezni (Campbell v Lucas 2005, 169).

Vidimo lahko, kako mesna industrija škoduje okolju. Ekološki motiv, sploh v povezavi z etičnim, je zato lahko močan dejavnik upora proti industriji mesa, predvsem pa gre verjetno za upor miselnosti, ki jo poganja.

4.4 Estetski

Izgled, otip in okus mesa imajo lahko pomembno vlogo pri odločitvi za vegetarijanstvo. Meso se v tem primeru dojema kot predmet gnusa in ne apetita in zadovoljstva v okusu. V bistvu gre za zavračanje konvencionalnega pozitivnega simbolizma

mesa (posebej rdečega) in njegovih konotacij moškosti, moči in oblasti. Namesto tega se meso povezuje z negativnimi pojmi kot sta nasilje in smrt. Nasprotno pa se rastlinsko hrano dojema s pozitivnimi konotacijami ne samo v okviru okusa, pač pa tudi simbolike: je polna življenja in nasprotna smrti, povezani z mesom. Še več, poudarjanje koncepta čistosti rastlinske hrane in kontaminiranosti živalske oblikuje visoko čustveno prepričanje v vegetarijanski miselnosti (Twigg v Beardsworth in Keil 1997, 223–224).

Fiddes razpravlja, da je beseda “okus“ dvoumna in da je okus naučena reakcija. Naš odnos do hrane oblikujejo asociacije, ki jih imamo do nje in tega se učimo že od samega rojstva. Okus je zato kulturno določen. Različne kulture po svetu imajo lahko popolnoma različen okus, kar je tudi dokaz družbene konstrukcije prehranjevanja. Okusi se razlikujejo, ampak lahko se tudi spreminjajo, saj imamo ljudje pri hrani različne preference – kar je še en dokaz, da okus ni stvar narave same. Naše videnje sveta, naša kozmologija določa, kašnega okusa je posamezna hrana (Fiddes 1991, 30–31).

Dojemanje mesa kot neestetskega in neokusnega lahko razumemo kot upor ideologiji karnizma, s katerim posameznik izraža nestrinjanje z njenimi vrednotami in konceptualizaciji hrane. Po drugi strani je lahko samo telesne narave, ker posameznik ne prenese občutka v ustih, vonja ali okusa mesa, nima pa odpora do siceršnjega sistema prehranjevanja in vrednot v družbi.

5 VEGETARIJANSTVO KOT UPOR

Kot lahko vidimo, je za vegetarijanstvo prisotnih precej motivov in argumentov. Posameznik se za vegetarijanstvo verjetno največkrat odloči na podlagi enega motiva, sčasoma pa se mu pridružijo še ostali. Motiv upora bi se lahko opredelilo pod etični motiv, vendar predpostavljamo, da je upor v bistvu gonilo vseh motivov – je izvorni motiv. Zakaj bi nekdo sprejel prehranjevalne prakse, ki nasprotujejo dominantni ideologiji? Hrana - za katero smo ugotovili, da je simbol in da je sredstvo posrednega utrjevanja sistema vrednot – je medij, s katerim posameznik izraža nestrinjanje s prevladujočo simboliko in vrednotami. Vrednot se posameznik nauči iz družine in družbe. Zato lahko o vegetarijanstvu kot upor govorimo v smislu posameznikove diferenciacije in osamosvajanja od družine ter njegove distance do družbenih norm.

Hrana komunicira preko bogatega jezika simbolov. Teoretiki, kot sta Mary Douglas in Roland Barthes predstavljajo hrano kot sistem, ki ima tako kot jezik svojo lastno slovnično strukturo. Če je hrana strukturirana tako kot jezik, je ključnega pomena prepoznati vegetarijanstvo kot alternativni diskurz znotraj širšega jezika in diskurza dominantne mesojede kulture in znotraj družinskih obrokov. V obeh primerih pride do trenja med ideologijama in odnosi. V strukturalnem smislu vegetarijanstvo na Zahodu obrne norme dominantne mesojede kulture in na ta način moti tradicionalen odnos do mesa in verovanja, povezana z njim, in ustvari simbolni obrat (Roth 2005, 185).

Inglehart pravi, da je karnivorski diskurz mesa v postmodernem jeziku družbeno neodgovoren in ekološko neobčutljiv ter je tako v nasprotju z vrednotami tolerance, zaupanja med ljudmi, svobode in enakosti, svobodne izbire in legitimnosti ženskega gibanja (Inglehart v Aleksič 2001, 319). Če povzamemo besede Ederja: “Vegetarijanska kultura zanika družbo in se zavzema za obnovo naravnega stanja, kjer še vedno obstaja rajska koeksistenca med ljudmi in živalmi” (Eder v Aleksič 2001, 320).

Kot pravi Willettsova (1997, 111), vegetarijanstvo ni samo sprememba prehrane, ampak predvsem *nekaj pove* o posameznikovem videnju sveta.

5.2 Osamosvojitev od družine

Kot pravi Tivadarjeva, skupno prehranjevanje izraža pripadnost skupini. Srečevanje ob jedi in druženje ob tem je sestavni del socialnih skupin, preko katerega vzpostavljajo, kažejo, krepijo in obnavljajo svoje članstvo, katerega pogoj pa je poznavanje in spoštovanje pravil prehranjevanja skupine. Na ta način hrana določa mejo med skupino in zunanjim okoljem, torej mejo, ki loči socialno podobne posameznike od socialno različnih (Tivadar 2001, 109). Aleksićeva prav tako piše, da je hranjenje družabni dogodek in da ustvarja občutek skupnosti med tistimi, ki skupaj jedo in tako utrjuje tako družbene vezi kot družbeno solidarnost (Aleksić 2001, 317).

Večina znanstvenega diskurza o hrani preučuje njeno obredno vlogo v tradiciji in kako s tem ustvarja skupnost. Malo pa je prispevkov o tem, da je hrana lahko tudi sredstvo kaznovanja ali dobrikanja ter utrjevanja hegemonskih ali patriarhalnih struktur. Z odločitvijo za vegetarijanstvo se pojavi konflikt med "homeostazo" tradicionalnega prehranjevanja v družini in "deviantnostjo" odklanjanja mesa kot (centralni) del družinskega obeda. Izbira prehranjevanja je odsev ideologije posameznika in se jo lahko uporablja za vzpostavljanje moči, prav tako pa pripadnosti in izključenosti v družinskih odnosih (Roth 2005, 182). V družinah se včasih zgodi, da nekdo od članov postane vegetarijanec in neredko so to otroci. Sprememba prehranjevanja pa vpliva tudi na spremembo odnosov, saj lahko starši otroke podpirajo in se prilagajajo, lahko pa jim nasprotujejo in zavračanje njihove hrane razumejo kot zavračanje njih samih, zavračanje družine kot skupnosti in njenih vrednot. Velikokrat pride do konfliktov tudi z drugim sorodstvom, še posebej ob osebnih praznovanjih in praznikih. Nekateri se zaradi vseh napetosti začnejo skupnim obedom celo izogibati. Občutek zavrnitve lahko starše vodi do izražanja obžalovanja, ker je otrok postal vegetarijanec, do izvajanja močnega čustvenega pritiska z namenom ponovne prilagoditve otroka družini in tako simbolično potrditi njegovo pripadnost (Beardsworth in Keil 2001, 276–280).

Rothova ugotavlja, da z odklanjanjem mesa posamezniki kršijo tradicijo hrane v družini in dominantne mesojede kulture. Pri pogovorih z vegetarijanci jo je najbolj presunilo to, da se nekaj, kar se je navidezno začelo kot neka enostavna izbira prehrane, kot zgolj neka preferenca, izrazito hitro spremenilo v izbiro ideologije s prvinami zdravja, ekologije,

humanitarnosti in duhovnosti. Ne gre torej samo za hrano v smislu, kaj je boljšega okusa. Če je na začetku prehoda v vegetarijanstvo meso bilo za posameznike zgolj gnusno, se je estetskemu razlogu potem pridružil že prej nezavedno prisoten upor. Okus mesa je namreč pri mnogih tisti prvi razlog, ki ga navedejo ob vprašanju, zakaj so postali vegetarijanci – v resnici pa je razlog mnogo globlji. Dinamika družine po prehodu posameznika na vegetarijanstvo poteka navadno tako, da nanj sprva gledajo kot na deviantneža, čudaka ali norca – kot grožnjo družinskemu ravnovesju, njeni tradiciji in identiteti – in zato naleti na odpor članov družine. Konflikt se potem oblikuje v konstantno pogajanje v odnosih, ki se predvsem kaže pri družinskih obrokih. Ta drama se pojavi vsakič, ko je družina soočena s hrano (Roth 2005, 182–183).

V svoji raziskavi Willettsova ugotavlja, da je premik k vegetarijanstvu bil opisan (predvsem s strani nekdanjih vegetarijancev) kot najstniška faza, brez kakšnega pravega pomena. Vegetarijanstvo so razumeli tudi kot del procesa političnega prebujanja. Ob pogledu nazaj so ga opisali kot enega izmed vidikov mladostniškega naivnega idealizma. Njihovo vegetarijanstvo je sovpadalo z obdobjem mladostniškega uporništvu in prepoznali so ga kot nedvoumno dejanje distanciranja od družine. Mnogo staršev je o svojih otrokih reklo, da 'gredo čez tisto vegetarijansko fazo'. Tako je vegetarijanstvo povzročilo bitko med voljo staršev in otrok, ki so poskušali razbiti ustaljene vzorce hranjenja. Pogosto so si otroci morali sami pripravljati hrano, saj jih starši niso podprli v odločitvi in so jih postavili pred izbiro: ali jemo enako, ali si kuhaj sam. Poleg tega, da so si najstniki sami kuhali hrano, so jo mnogi tudi pojedli v samoti. Na ta način so se izognili družinskemu kosilu in druženju s starši ter se tako distancirali od družine (Willettts 1997, 120).

Rothova opaža, da se vegetarijance se v družini doživlja tudi kot nepatriotske in neeanke drugim članom družine. Ker je prehrana v družini sredstvo prenosa njene kulture, sprememba potegne za sabo spore glede hrane. Ko se član družine odloči za vegetarijanstvo, ostali člani družine (predvsem v primeru otrok – starši) dojemajo to kot zavrnitev njih samih. Prehrana pomeni izbiro pripadnosti in to jemljejo zelo osebno, niso več enotna skupnost in čutijo, da so očitno nekje pogrešili pri prenosu kulturnih vrednot (Roth 2005, 188). V številnih primerih pa posamezniki postanejo vegetarijanci, ko se odselijo od doma. Nekateri lahko komaj takrat prekinejo načine prehranjevanja, ki so jim jih zapovedovali starši in se odločijo za

vegetarijanstvo, kar so si mogoče že nekaj časa želeli (Beardsworth in Keil 2001, 267).

5.3 Odmik od družbenih norm

Kot pravi Willettsova (1997, 111), hrana v celoti izraža kdo smo in v kaj verjamemo. Hrana, ki jo navidezno dojemamo kot nujno vsakdanjost, je pravzaprav simbol tako osebne identitete kot kulturno definiranega sistema vrednot.

S tem se strinja Aleksićeva, ki razpravlja, da sociološki in antropološki pristop k prehranjevanju dokazujeta, da se vsakodnevne prehranjevalne navade razvijajo v skladu z aktualnimi kulturnimi normami. Predvsem z otroštvom pa se ohranja tanka vez pomenov hrane, zato je psihološki vidik hrane nujno povezan s simbolnim. V Zahodni kulturi je vsak posameznik v otroštvu mesojedec (razen izjemno redko ne, povečini zaradi zdravstvenih razlogov – kar še vedno ne zanika dejstva, da živi v mesojedi kulturi, ki prežema celotno miselnost, tudi njegovo). Vraščen je v kulturo karnizma in ga sprejme kot normalnega in danega (Aleksić 2001, 310). Vegetarijanci na Zahodu torej niso vegetarijanci od rojstva, pač pa so spreobrnjenci - posamezniki, ki so razvili kritični pogled na tradicionalne načine prehranjevanja in se prostovoljno odločili za spremembo prehranjevalnih navad (Beardsworth in Keil 1992, 253).

Meso se od nekdaj povezuje z moškostjo. Carol Adams v delu *The Sexual Politics of Meat* trdi, da je jedenje mesa simbol patriarhalizma, ki se ga utrjuje z vsakim obrokom. Zato je usoda žensk neločljivo povezana z usodo živali: fizično in spolno podrejanje žensk je po njenem mnenju enako izkoriščanju, podrejanju in mesarjenju živali. Feminizem in vegetarijanstvo sta upor proti skupnemu – moškemu – zatiralcu, zato lahko patriarhalizem ogrozimo samo s prenehanjem uživanja mesa (Adams v Willetts 1997, 113). Lucasova prav tako pravi, da je odnos premoči človeka nad živaljo je le zrcalna slika odnosa moškega nad žensko. Zagovorniki feministično-vegetarijanske povezave vidijo v mesojedstvu dejanje zatiranja, ki se povezuje in učvrščuje tudi druge oblike zatiranja - podobno kot pri seksizmu, rasizmu in diskriminaciji invalidov, so živali diskriminirane, kadar zanikamo njihovo subjektivnost, jih stereotipiziramo in uporabljamo njihovo razlikovanje od nas kot nalog za zlorabo v našo korist (Lucas 2005, 169).

Fiddes (1991, 3–6) pravi, da je naraščajoča priljubljenost vegetarijanstva dokaz temeljnega razvoja v družbi in ponuja izziv dominantni ideologiji (1991, 3–6). Kot še pove, je bila vladavina mesa dolgo naravni simbol, preko katerega se je izražala želja družbe po dominaciji, zato upadanje statusa mesa lahko kaže na izginjanje zastarelih idealov in razvoj novih vrednot (Fiddes 1991, 233).

V procesu spreobrnjena se kaže odmik od družbenih norm: te narekujejo razosebljanje živali, in tega se učimo od rojstva. Willettsova navaja Spencerja, ki se sprašuje, ali bodo ljudje kdaj opustili ta simbol človeške dominacije nad planetom? Spencer se zaveda podcenjene moči dominantne mesojede kulture in v vegetarijanstvu vidi odrešitev. Upanje vidi v temu, da je uživanje mesa v večini primerov zgolj navada (Spencer v Willetts 1997, 121–125). Moč navade pa je vseeno velikega pomena, saj na proces prehranjevanja ne moremo gledati le v znanstvenih okvirih hranljivosti, pač pa ga je treba proučevati znotraj konteksta kulturnih navad, obredov in tradicij, ki se povezujejo s hrano (McGrath 2000, 56).

Vegetarijanstvo pomeni močno afirmacijo participacije v svetu (Curtin v Aleksić 2001, 320) in samega sebe razume kot nasprotnika dominantne kulture, ki temelji na hierarhičnem razlikovanju, v katerem so živali popredmetene in namenjene človeškim ciljem. Nasprotno vegetarijanstvo temelji na konceptu relacijske moči, ki priznava razlike. Iz tega sledi, da vegetarijanstvo zanika družbeno moč in nasprotuje družbenim razmerjem moči. Je negacija družbenega reda (Aleksić 2001, 320). S tem se strinja tudi Eder (v Aleksić 2001, 320), ki pravi, da je vegetarijanstvo pravzaprav negacija hierarhičnega reda, ki obstoja zaradi tabujev hrane. Ti tabuji so prisotni že iz preprostih družb, kjer je veljalo, da je kuhanje žrtve čisto, kuhanje rezultata dela (npr. nabiralništva) pa nečisto dejanje.

Aleksićeva opisuje vegetarijanstvo kot opozicijsko gibanje. Kot razpravlja, vegetarijanstvo kot sodobno opozicijsko gibanje nasprotuje vladajočemu družbenemu razredu ali elitam, ima pa tudi splošen, kulturni upor zoper modernizacijo. Zato ni njegov cilj večja družbena moč, pač pa razvoj alternativne modernizacije v senci dominantne kulture (Aleksić 2001, 321). Zanimivo se ji zdi tudi paradoksalno dejstvo, da je prvotni univerzalni prehranski obrazec skozi zgodovino pridobil oznako kulturnega upora (Aleksić 2001, 325).

Tukaj je predvsem pomemben odnos človeka do narave. V polje politike je narava prišla, ko je postalo jasno, da onesnaževanje vpliva na družbo, le-ta pa ekološke probleme zdaj razume kot družbene. Vegetarijanstvo kot družbeno gibanje poudarja ponovno spravo človeštva z naravo – kar se je že prej pojavljalo v vseh družbah v obliki različnih gibanj: intelektualnih, mesijanskih in religijskih. Novo okoljsko gibanje pa pomeni tudi novo družbeno in kulturno gibanje (Eder v Aleksić 2001, 322). Vse je namreč medsebojno povezano in ni mogoče preurediti odnosa do okolja, če se ne preuredijo tudi družbene norme in vrednote v kulturi. Vegetarijanstvo kot upor pa jih skuša preurediti tako, da odstrani človeka s piedestala vsemogočnega in moralno vzvišenega nad vsemi drugimi oblikami življenja.

Argument, da je dovoljeno po nepotrebnem škoditi živali ali ubiti žival, spominja na podobne argumente tistih na položaju moči z namenom nadaljevanja z zatiranjem: *Mi ne moremo odpraviti suženjstva, saj bi brez suženjskega dela država propadla. Mi ne moremo osvoboditi žensk, saj je patriarhat nujen za družbeni, družinski in politični red. Mi ne moremo dovoliti istospolnih porok, saj bi to oškodovalo svetost zakonske zveze.* Takšen *reductio ad absurdum* neutemeljeno upravičuje zatiranje določenih ljudi (Lucas 2005, 170). Enako karnizem upravičuje zatiranje živali in je zato enak ostalim oblikam zatiranja – suženjstvu, seksizmu in homofobiji; pravzaprav pa je v resnici izvor vseh oblik zatiranja.

Po mnenju McGrathove se mora za spremembo odnosa do živali najprej spremeniti dojemanje ljudi. Ker je trenutni sistem vrednot oblikovan v okviru karnistične ideologije, kjer je človek vreden več in ima pravico odločati o življenju živali in o naravi, je vegetarijanstvo nedvomno odmik od teh družbenih norm in upor zoper njenim vrednotam. Vendar, kot pravi McGrathova, je največja ovira pri tem dejstvo, da ljudje zatiranja ne samo izvršujemo, temveč imamo od njega tudi koristi. To je glavna ovira, poznana že iz sistemov suženjstva. Človekov lastni interes in odpor proti spremembam sta sprožila pojav argumentov, češ da je filozofsko upravičeno jesti meso in hkrati obžalovati moderne prakse, ki izkoriščajo živali. Stiska živali se lahko izboljša samo tako, da obsodimo te prakse izkoriščanja in hkrati ne namenimo denarja in tako ne podpiramo podjetij, ki to počnejo. Čeprav je večina mnenja, da sami z izbiro prehranjevanja nimajo vpliva na dobrobit živali, niso samo lobiji kmetijskih industrij tisti, ki zagovarjajo moderno intenzivno rejo – to počne namreč vsak, ki njihove izdelke kupi. Obstaja pa velik razkol med zavedanjem, kako tradicionalno zahodnjaško prehranjevanje

izvršuje grozodejstva nad živalmi, in pragmatično odločitvijo dejansko postati vegetarijanec. Stiska živali se bo izboljšala le takrat, ko bomo videli, da naše odločitve, katero hrano kupujemo, resnično vplivajo na milijone živali. V samo enem dnevu je v ZDA ubitih 21 milijonov piščancev, a smrt je zanje le končna odrešitev dolgih muk in bolečine. Če mislimo, da smo bolj civilizirani od Rimljanov, ki so v amfiteatrah za zabavo pobijali horde živali, moramo pomisliti znova. Zahodna družba je orientirana k dobičku. Zavaljo denarja odpadejo moralne prepreke in sočutje, vegetarijanstvo pa ponuja drugačen sistem vrednot, ravno nasproten tem družbenim normam. S prestopom na rastlinsko prehrano se zgodi upor proti družbeni ureditvi. Vegetarijanci, uporniki, ki so se pripravljali izpostavljati in izvajati akcije za osvoboditev živali, pa so v javnosti videni kot skrajno levičarsko usmerjeni, radikalni ekstremisti, nerazumni in v bistvu nepomembni. Primerja se jih z anarhisti ali urbani gverilami. Vegetarijanstvo, najbolj pa veganstvo, je učinkovito sredstvo političnega bojkota in je praktičen izraz nestrinjanja z obstoječimi praksami v živilski industriji (McGrath 2000, 55–57).

O tem, da je vegetarijanstvo lahko tudi politično dejanje in upor proti trenutni oblasti, piše tudi Avieli (2014, 144–146) v razpravi o porastu vegetarijanstva v pozno-socialističnem⁶ Vietnamu, od leta 2000 dalje, kjer je porast vegetarijanstva rezultat in hkrati odziv na modernizacijo. Poglobljene razlage so pokazale razlog za to tudi v popuščanju nadzora nad religijskimi aktivnostmi (do nedavnega je bil namreč budizem preganjan s strani vladnega režima). Avtor pa izpostavlja predvsem politično ozadje porasta vegetarijanstva. Vegetarijanske restavracije naj bi namreč bile sponzorirane s strani vietnamcev v inozemstvu (ključno vlogo naj bi imela kontroverzna religijska vodja Ching Hai) z namenom spodkopavanja trenutnega režima. Le-ta je namreč še vedno zaviral svobodo religije in ni zaupal budizmu – in posledično torej tudi vegetarijanstvu ne. S sponzoriranjem vegetarijanstva naj bi tako skušala destabilizirati politični sistem, in kdor je bil vegetarijanec, je bil označen kot njen pripadnik. Ching Hai pa so oblasti razglasile za sovražnico režima, zato je bilo vegetarijanstvo razumljeno kot politično dejanje. Odločitev zanj torej ni lahko samo stvar etike, sočutja ali nenasilja, pač pa se jo lahko razume kot subverzivno prakso in

⁶ Poimenovanje se nanaša na ureditev, kjer je še vedno prisoten avtoritarni socializem in enopartijski sistem, hkrati pa se izvaja ekonomija prostega trga, ki prinaša določeno družbeno svobodo; med njima pa obstaja napet odnos.

orodje politične moči. Vseeno pa je vegetarijanstvo preplet več dejavnikov, od zdravja dalje in za mnoge ni politično- se ga pa tako dojema (Avieli 2014 157–158, 162).

Podobno lahko primerjamo gibanje Falun Gong na Kitajskem, kjer se etična dimenzija prav tako prepleta s politično. Tako vegetarijanstvo v Vietnamu kot Falun Gong na Kitajskem sta neotradicionalna pojava na temelju budizma in učita o nenasilju in svetovnem miru, oba pa imata za predstavnika karizmatičnega vodjo v izgnanstvu, sponzoriranega s strani bogatih članov skupnosti. Oba je socialistični režim prepoznal kot grožnjo sistemu in ju označil za sovražnika. S tem, da je Falun Gong bil na Kitajskem brutalno zatiran s strani vlade. Avieli zaključuje, da je izbira prehranjevanja primerno orodje za izražanje prevratnih idej, sploh v avtoritarnem političnem kontekstu. Čeprav sočasno nosi veliko pomenov, je vegetarijanstvo v primeru pozno-socialističnega Vietnama glavno orodje upora in prevrata (2014, 162–163).

Vidimo lahko, da ima odločitev za vegetarijanstvo lahko močan pomen upora. Izraža lahko nestrinjanje z ravnanjem z živalmi in tako nasprotuje ideologiji karnizma, lahko se nanaša na zanikanje družinskih norm in vrednot v želji po osamosvojitvi, lahko pa je politično dejanje upora proti obstoječemu režimu ali kulturi. V vsakem primeru pa pomeni odmik od splošnih vrednot družbe.

6 EMPIRIČNI DEL: POGLOBLJENI INTERVJUJI MED VEGETARIJANCI

6.1 Opis metode

Raziskava med vegetarijanci je bila opravljena s kvalitativno metodo zbiranja podatkov, in sicer s tehniko poglobljenega intervjuja, aprila 2016. Takšno raziskovanje išče intenzivni kontakt z vsakodnevnimi situacijami, ki odražajo vsakdanje življenje posameznika ali skupine in preučuje njegovo ali njihovo razumevanje in razmišljanje o določenem pojavu. Raziskovalec stremi k celostnem vpogledu v kontekst, ki ga preučuje in želi "od znotraj" zajeti podatke o zaznavah akterjev, kar doseže s pozornostjo in empatičnim razumevanjem, brez predsodkov o raziskovanem področju. Glavni merilni instrument pa je raziskovalec sam (Kordeš in Smrdu 2015, 15).

Tehnika poglobljenega intervjuja se izvaja s pomočjo polstrukturiranih, odprtih vprašanj z namenom pridobivanja podatkov in razumevanja družbenih fenomenov in stališč (Walliman 2006, 131).

V vzorec je bilo vključenih šest vegetarijancev, od tega so štirje ovo-lakto-vegetarijanci (ena izmed njih sicer stremi k veganstvu), dve udeleženki pa sta veganki. Vegetarijanci so različno dolgo, od tri pa do dvajset let. Sogovornike sem rekrutirala iz svojih socialnih mrež, nekatere med njimi tudi osebno poznam. Sogovorniki so si lahko izbrali nadimek, sicer sem jim ga določila sama zaradi zagotavljanja anonimnosti. Z vsemi sem se dogovorila, da se bomo med seboj tikali, saj sem predvidevala, da bi vikanje lahko ustvarilo določeno distanco. Natančnejši podatki o sogovornikih se nahajajo v prilogi. Zaradi majhnega in neslučajnega vzorca rezultatov raziskave ne moremo posploševati na celotno populacijo.

Pogovor je potekal s pomočjo vnaprej pripravljenih polstrukturiranih vprašanj, ki so bila razdeljena na vsebinske sklope. V prvem delu me je zanimalo njihovo razumevanje pojma vegetarijanstva. V drugem sklopu me je zanimal proces spreobrnjenja, kjer je bil glavni cilj prepoznati izvorni motiv za odločitev za spremembo prehrane; poleg tega pa še pridobiti podatke o tem, koliko časa je sogovornik že vegetarijanec in kakšne so bile okoliščine

odločitve – kaj je torej najbolj vplivalo na prehod k vegetarijanstvu. V tretjem delu sem spraševala o odnosih v sogovornikovi družini in družbi, če in kako so se le-ti spremenili, ko je postal vegetarijanec in če ima občutek, da je sprejet. V četrtem delu so me zanimali še dodatni motivi, zaradi katerih sogovornik še vedno vztraja pri vegetarijanstvu. Zanimalo me je, ali se je izvirnemu motivu sčasoma pridružil še drugi ali več njih in zakaj, in ali je izvirni motiv še vedno najmočnejši. V petem sklopu sem želela razjasniti sogovornikovo doživetje mesa predvsem na simbolni ravni in ugotoviti, ali ga dojemajo kot statusni simbol v kulturi in njeni kulinariki. V šestem delu so me zanimale sogovornikove vrednote ter doživetje vrednot v družbi in družini, z namenom ugotoviti, ali so v skladu z njegovimi. V zadnjem, sedmem delu pa me je zanimala povezava vegetarijanstva z uporom proti družbenim vrednotam, obstoječi ureditvi ali družini. Poudarek je bil na prepoznavanju vegetarijanstva kot posebnega življenjskega stila, ki se distancira od siceršnjih norm. Vprašalnik z opornimi točkami se nahaja v prilogah.

Z intervjuji pridobljene kvalitativne podatke sem analizirala z metodo kvalitativne analize vsebine, pri čemer sem sledila v nadaljevanju opisanim korakom. Najprej sem transkripte intervjujev natančno prebrala in se tako dobro seznanila z njihovo vsebino. Nato sem besedila intervjujev primerjala z vnaprej opredeljenimi kategorijami, ki sem jih oblikovala glede na preučeno literaturo in lastna raziskovalna vprašanja. Te kategorije so: opredelitev vegetarijanstva (kako sogovorniki pojmujejo vegetarijanstvo), proces spreobrnjenja (kako so se sogovorniki odločili za vegetarijanstvo), vpliv vegetarijanstva na odnose v družini in družbi (če in kako so se po odločitvi za vegetarijanstvo spremenili odnosi sogovornikov), motivi za vegetarijanstvo (kaj sogovorniki prepoznavajo kot glavni razlog za odločitev za vegetarijanstvo), pomen mesa v kulturi (kako sogovorniki dojemajo pomen mesa za dieto v lastnem kulturnem okolju), vrednote vegetarijancev (kakšen odnos imajo sogovorniki do obstoječih družbenih norm in kaj jim je pomembno v življenju) in vegetarijanstvo kot upor (ali sogovorniki lasten prehod na vegetarijanstvo pri sebi prepoznavajo kot upor družinskim in/ali družbenim vrednotam). V transkriptih intervjujev sem poiskala izjave, ki so vsebinsko ustrezale navedenim kategorijam in nato odgovorom udeležencev pripisala kategorije. Izvlečke istih kategorij sem združila preko vseh intervjujev in jih oblikovala v podpoglavja, ki so predstavljena v nadaljevanju.

6.2 Rezultati raziskave

6.2.1 Opredelitev vegetarijanstva

Sogovorniki pojmujejo vegetarijanstvo na tri načine. Najpogosteje se ga dojema kot **način prehranjevanja** – kot prehranjevanje brez mesa, rastlinojedstvo oziroma kot različne variacije prehrane brez živalskih izdelkov. Nekateri sogovorniki pa ga dojemajo kot **življenjski stil**, kjer je zavest o ekologiji in empatiji do živali razširjena tudi v posameznikovo vsakdanje življenje.

6.2.2 Proces spreobrnjenja

Nekateri sogovorniki so vegetarijanci postali relativno malo časa nazaj (tri leta), nekateri pa so to že od otroštva ali mladostništva. V vzorcu ni bilo mogoče prepoznati s starostjo povezane motive. Nihče izmed sogovornikov kot glavni razlog ne navaja zdravja, niti ekologije; čeprav tekom pogovora sami omenjajo kasnejše pozitivne učinke na zdravje in ekologijo. Kot glavni motiv prehoda navajajo predvsem **etiko**, med drugim občutek krivde, da nekdo ubija živali namesto njih. Še bolj pa je na odločitev v okviru etike vplivalo **sočutje do živali**, ki se je lahko prebudilo ob soočenju z literaturo o vegetarijanstvu, ali pa zaradi prisostvovanja pri klanju živali. Pri navajanju etike kot glavnega razloga spreobrnjenja sogovorniki omenjajo, da so že kot otroci imeli razvito sočutje do živali. Pojavi se tudi estetski motiv **okusa mesa**.

Pri vseh sogovornikih je razvidno, da so **o odločitvi za spremembo prehrane že dolgo prej razmišljali**, vendar je trajalo precej časa, da so spremembo tudi udejanili. Ko so se odločili, pa je bila sprememba hitra, nenadna, niso izvajali postopnega prehoda na rastlinsko hrano, temveč so vsi takoj črtali (najprej) meso z jedilnika. Kot da je odločitev dolgo tlela v njih, a je bil potreben nek sprožilec (na primer koline ali informacije o pridobivanju mesa) za samo izvedbo. Stanko, ki je že od začetka gimnazije vedel, da bo nekoč vegetarijanec, se je za odločitev odločil po osamosvojitvi od staršev in v času, ko se je znašel na življenjski prelomnici in je imel čas razmišljati o sebi in svojem življenju, Andromeda pa kot okoliščino navede umiritev in stabilno življenje s partnerko in službo, v okviru katere je lahko prav tako začela razmišljati o svojem življenju.

Sicer pa nihče od sogovornikov ni navedel kakšnih posebnih, dramatičnih življenjskih sprememb, ki bi vplivale na odločitve. Pri vseh se je sprememba napovedovala "od znotraj", je izhajala iz njih, iz njihovega razmišljanja in doživljanja prehranjevanja z živalmi. Zunanji dejavniki, okoliščine ali dogodki, so predstavljali samo nek sprožilec, da se je sprememba dejansko zgodila.

6.2.3 Vpliv vegetarijanstva na odnose v družini in družbi

Izkušnje sogovornikov glede sprejemanja njihovega načina prehranjevanja **v krogu družine** so zelo **različne**. Malo je zelo slabih, kjer so se zaostрили tudi odnosi v družini, saj je pri večini sogovornikov družina **dokaj dobro** sprejela njihovo odločitev, čeprav so se velikokrat morali soočiti s ciničnimi pripombami o svojem prehranjevanju.

Nekateri partnerji vegetarijancev so tudi sami že od prej vegetarijanci, nekateri pa so kasneje spremenili prehranjevanje; medtem ko imajo nekateri sogovorniki partnerje, ki jejo meso in pravijo, da jih to ne moti do takšne mere, da bi bil njun odnos vprašljiv.

Andromeda je izpostavila tudi hrano kot sredstvo povezovanja in utrjevanja odnosov v družini, kjer vegetarijanstvo poruši neko družinsko harmonijo: *"Ne vem točno iz psihološkega vidika, zakaj, ampak hrana je tudi sigurno povezana na nek način z ljubeznijo, s primarno družino, s tem, kaj ti je tvoja mama postavljala na mizo in s tem, ko se ti odločiš to spremenit, postaneš na nek način problem v svoji družini, ker ne vejo več točno, kaj bi s tabo in jim iz notranjosti majčkeno razbiješ to varnost. Ni več tega užitka v skupnem prehranjevanju in za njih si mogoče nek moteč faktor, tako da gre sigurno za spremembe od mikrokline družine do na ven, na splošno pač ustvariš nek val, ki se širi."*

V družbi, med prijatelji, znanci in sodelavci, sogovorniki prav tako opisujejo **različne izkušnje**. Pogosto omenjajo posmeh v družbi. **V krogu prijateljev** pa so sogovorniki večinoma naleteli na **sprejemanje**, mogoče je kak prijatelj sicer tudi odpadel, ampak večina prijateljev je ostala kljub morebitnemu nelagodju ali nearzumevanju na začetku. Je pa prišlo pri večini sogovornikov do novega kroga prijateljev v sferi vegetarijanstva.

Sogovorniki so opisali tudi situacije, ko so se ali se še morajo **zagovarjati** zaradi svoje

odločitve, bodisi v krogu znancev ali pa v službi. Hana, ki je zdravnica, doživlja takšna dogajanja v službi: *“To pa velikokrat, ja. Še posebno v zdravniških krogih – tega je veliko. Tudi take stvari: občasno si grem testirati kri za anemijo, in potem me napadajo z vseh možnih strani. Tako da ja, v službi raje skrivam to, kakor da govorim. Vsaj pač mojim nadrejenim, kolegom ni problem povedat.”*

6.2.4 Motivi za vegetarijanstvo

Pri vegetarijancih v raziskavi je razvidno, da je prvotni motiv še vedno najmočnejši. Kdor ni maral okusa mesa, to še vedno dojema kot najpomembnejši razlog neuživanja mesa, kdor pa je vegetarijanec postal iz etičnih razlogov, je to mnenje še okrepil. Se je pa etični motiv kot zelo močen dejavnik pridružil tudi motivu estetike, tako da sta ta dva motiva pri sogovornikih, ki so meso opustili zaradi okusa, sedaj prepletena in enako močna. Nasploh je pri vseh sogovornikih etika zelo poudarjena.

Sogovorniki prepoznavajo tudi motiv zdravja in okolja, pri čemer je slednji močnejši in je na določenih mestih tudi povezan z etiko, z odnosom človeka do narave, s tem, kaj je prav in kaj ni prav, da človek počne in kako je živalska industrija neetična v odnosu do okolja. Večina dojema vegetarijanstvo kot okolju prijaznejšo izbiro. Maša pa vidi potrebne spremembe na drugačni ravni in se ji samo sprememba prehrane ne zdi dovolj za boljši odnos do okolja: *“Vegetarijanstvo sigurno ne, ker ne izloča živalskih produktov. Se pravi da mam še zmeri kurje farme, mam še zmeri mlečne farme, poleg tega da....hm, to je spet tko da...sam način prehranjevanja še ne more nič spremenit, ker s potrošništvom po moje je težko izločit en artikel in zdej se pač etično prehranjujem in zdej ne bomo škodil okolju, ker vsa hrana, ki jo danes dobimo na mizo je praktično predelana na industrijski način in zdej če samo eno vrsto hrane izločiš, s tem po moje nisi še nič naredil. Mislim, to je mogoče neko olajšanje vesti, ampak spremembe so potrebne na čisto drugem nivoju kot pa te osebne odločitve, kaj bomo jedli.”* Prepoznavajo vpliv potrošništva na okolje in vegetarijance vidi kot samo malo drugačne potrošnike, ki pa so še vedno potrošniki in tako škodijo okolju.

6.2.5 Pomen mesa v kulturi

Vsi sogovorniki so mnjenja, da je meso nekoč imelo status prestižne hrane. To naj bi se

pojaviло takrat, ko mesa ni bilo toliko na voljo, ter v obdobjih vojne in po vojni oziroma vse do takrat, ko je proizvodnja mesa postala industrializirana in masovna. Zdaj, zaradi svoje množičnosti in dostopa, sogovorniki ne vidijo v njem več nekega prestiža, ampak jedenje takšnih količin mesa pripisujejo bolj **navadi**, k čemur veliko pripomore tudi mesna industrija sama, z lobiranjem. Sogovorniki torej v mesu ne vidijo več izraza prestiža in bogastva, ampak menijo, da se je njegov pomen utrdil predvsem na argumentih **zdravja** in **tradicije**, postalo je močna navada, o kateri se ljudje ne sprašujejo. Nekateri vegetarijanci opozarjajo tudi na to, koliko mesa se zavrže zaradi takega dojetanja, kar vidijo kot žalostno dejstvo. Ljudje po njihovem mnenju jejo meso, ker so prepričani, da je zdravo in ker so mnenja, da je to del kulture. Izpostavljajo dejstvo, da je meso centralni del prehrane v naši kulturi in da težko dobiš vegetarijanski, kaj šele veganski meni v restavracijah.

Na temo o mesu kot **simbolu moči** se vsi vegetarijanci strinjajo, da meso ljudem predstavlja izvor moči v smislu zdravja. Večina se jih tudi strinja, da predstavlja meso simbol moči človeka in njegove dominacije nad naravo. Tea pove izkušnjo z bratoma: *“/.../ sem brata vprašala, zakaj to počne, če vse ve, informacij je namreč več kot dovolj. In je rekel: “Ker lahko.” To je bil odgovor. Ker smo ljudje pač močnejši in to lahko počnemo. Ja, naša kultura je antropocentrična, absolutno, v vseh pogledih. Žal.”*

Stanko pa v mesojedstvu ne vidi neko postavljanje in izražanje moči, pač pa **ignoranco** nad dogajanjem: *“/.../ če sem se kdaj s kakšnimi mesojedci pogovarjal o tem, so vseeno izražali neko obžalovanje, da živali trpijo. Vseeno pa niso šli tako daleč, da bi jih to zmotilo, in da bi spremenili njihove navade, tako da na ta način jaz ne dojemam tega. Bolj kot izražanje moči se mi mesojedstvo zdi izražanje nekega nezanimanja, ignorance sploh, do živali.”*

Je pa meso pri vseh sogovornikih videno kot **simbol moškosti** in prepoznavajo, da so predvsem moški tisti, ki najbolj zagovarjajo mesojedstvo, predvsem na argumentih telesne moči in močnatosti - se pa s povezovanjem mesa in telesne moči ne strinjajo.

6.2.6 Vrednote vegetarijancev

Kar nekaj vegetarijancev v raziskavi si želi več **svobode** v življenju, predvsem v sferi

zaposlitve. Želijo si imeti izpopolnjujoče življenje, kjer bi imeli možnost udeležati njihove vrednote. Maša pravi: *“/.../ predvsem da ni treba preživeti v službi osem ur na dan for somebody else's profit. Pač to, da maš možnost odločati o svojem lastnem življenju, ne sam na ravni neke potrošniške izbire, ampak tko, politično, ne. Za mene je dobro življenje politično življenje, to, da se pač vpletaš, da gojiš neke družbene odnose, da soustvarjaš svet, v katerem živiš – da imaš to možnost. Svoboda v sodelovanju z drugimi.”* Mina, ki je poudarila razumevanje v družini, je edina, ki je (pod pogojem zadovoljenih osnovnih potreb in zdravja) izpostavila tudi uživaštvo.

Želijo si kakovostnega, samozadostnega življenja, ne tako odvisnega od obstoječega sistema, ki je po mnenju vseh izrazito krivičen in si dobro življenje predstavljajo v okviru **drugačne družbe** brez zatiranja, izkoriščanja in diskriminacije; v kateri bi vladala enakost in sočutje. Zaznati je močan **odpor proti kapitalizmu**: *“Ima to super sposobnost ta naš lep kapitalistični ekonomski sistem, da se zelo hitro razvija, da uspe vse neke invencije, ki prihajajo z neke družbene margine inkorporirat za svoje lastno boljše delovanje.”* (Maša).

Sogovorniki se strinjajo, da je kakovost življenja v trenutni družbeni ureditvi nizka. Prepoznavajo vpliv denarja na kakovost življenja in to vidijo kot problematično, saj ustvarja neenakost, kljub formalni enakosti pred zakonom. Med sogovorniki vlada **pesimistično vzdušje** glede trenutne situacije v družbi, predvsem zato, ker ne opažajo želje, tako na političnem nivoju kot v družbi sami, za spremembe – celo nasprotno, zdi se jim, da gre vse samo še na slabše in da se spremembe izvajajo v smeri še večjega izkoriščanja ljudi in živali, kar se kaže v vse večji družbeni neenakosti. Sodobna družbena ureditev se jim zato zdi problematična in težavna. Izvor tega nekateri vidijo tudi v **pričakovanih družine in družbe** od posameznika, kjer se od njega zahteva, da je priden, ubogljiv in se **ne upira pravilom v družini in normam v družbi**. Zdravnica Hana vidi posledice take “državlanske vzgoje” tudi v službi: *“Tudi zaradi tega se v službi izogibam o temu govorit, ker za mojo specializacijo je potrebno mirno sledenje ukazom. Ne želijo, da bi razmišljali s svojo glavo, da bi se pač odločali sami.”* Opiše tudi, zakaj misli, da pride do tega in splošnega stanja apatije v družbi: *“... nekako se mi zdi, da se otroke vzgaja tako, da se uboga in naredi tisto, kar so rekli starši, ker oni najbolj vejo. Se mi zdi to tudi slabo, ker potem avtomatsko bojo tudi v družbi enako funkcionirali. Jih družina pripravlja na družbo, na sledenje normam.”* Andromeda se strinja v

tem vidiku: “/.../ v starih časih, ko smo bili ljudje bolj povezani in smo imeli več energije, smo imeli radi svoje službe, smo bili veliko bolj borbeni. Zdej pa enostavno – ljudje nimajo več moči. ... Zdi se nam brezizhodna situacija in eni to čutimo, sej je bil vedno majhen del aktiven, tisti, ki si je res želel spremenit družbo. Velika večina ljudi si želi živeti v svojem majhnem svetu, tudi če se ta svet vedno bolj oža, ampak enostavno ne vem, do katere točke lahko ti človeka pripelješ, da mu počí film in da rata borec.

Vegetarijanstvo, še bolj pa veganstvo, dojemajo kot **odmik od družbenih norm**. Vidiijo povezavo med zavračanjem mesa in zavračanjem kulture, v kateri živijo. Kot del kulture še vedno prepoznavajo patriarhat in so v večini mnjenja, da še vedno obstaja neenakost med spoloma – centri moči so v domeni moških. Stanko razmišlja, da je pri vegetarijancih v primerjavi z mesojedci bolj verjetno, da razmišljajo v smeri večje ozaveščenosti glede neenakosti in izkoriščanja v družbi, poudarja pa, da ni nujno, da je pri vsakem vegetarijancu tako – tukaj izpostavi motiv: “Tako da se mi zdi, da to nekak poveča občutljivost za ostale probleme, ni pa nujno. Najbrž je povezano tudi z motivom, zakaj je nekdo vegetarijanec - če je iz etičnih, bi pričakoval večjo težnjo po odpravi neenakosti in razmišljanja o tem. Bolj recimo od nekoga, ki pač ne je mesa samo zato, ker ni dobrega okusa.” Andromeda še razširi razmišljanje o tem: “... ti etike ne moreš imeti samo do živali in jo imaš potem tudi za ljudi in ta etika se potem toliko razširi, da se res trudiš, da ne bi škodoval nobenemu. Avtomatsko s tem potem izstopiš iz sistema izkoriščanja vseh in tudi zelo težko je; - na nek način se ti ta etika tako širi, da težko požreš vse nepravice v družbi in že s tem mičkeno postaneš upornik. Ker si želiš, da bi se evolvirali ljudje, in da bi evolucija naredila naslednji korak naprej iz tega sistema, ki trenutno ne funkcionira. S tem seveda na nek način si upornik, ne da bi hotel bit, ne da bi razmišljal o temu, da se boš odločil za vegastvo izključno zaradi tega, da bi bil upornik, ampak postaneš v družbi upornik z razlogom.”

Sogovorniki so mišljenja, da se v družbi spodbuja egoizem, potrošništvo in materializem ter da se z vzgojo v duhu sledenja ukazom ustvarja ljudi brez sočutja tako do ljudi kot do živali, in da se odnos, ki ga imamo ljudje do živali zrcali tudi v odnose med ljudmi, kjer velja pravilo: močnejši zmaga. Vegetarijanstvo pa vsaj na simbolni ravni nasprotuje takšni družbeni ureditvi.

6.2.7 Vegetarijanstvo kot upor

Sogovorniki v raziskavi večinoma vidijo povezavo vegetarijanstva z uporom. Vrstni red nestrinjanja z družbenimi normami in prehoda na vegetarijansko prehrano je različen: nekateri so zaradi upora proti obstoječim normam prehranjevanja postali vegetarijanci, spet drugi pa obratno – najprej so spremenili prehrano, potem so pa še začeli razmišljati drugače in se zavedati, da odstopajo od večine, ker imajo drugačne vrednote. Čeprav slednji priznavajo, da je najbrž že prej nekaj tlelo v njih, a na nezavedni ravni. Strinjajo se, da gre za bolj **pasivni upor**, za spremembo predvsem pri samem sebi in da je vegetarijanstvo osebna izbira, ki pa se sicer upira prevladujočim normam v družbi in za katerega bi si želeli, da postane del vsaj večje skupine ljudi, če že ne celotne družbe. Na vprašanje o tem, ali mislijo, da so se z vegetarijanstvom nečemu uprli, so si kar enotnega mnenja: *“Ja sigurno, temu samemu vsesplošnemu odnosu do planeta nasploh in drugih prebivalcev. Lahko bi se reklo, da se nisem strinjala z vrednotami družbe”* (Tea). Čeprav prepoznavajo vegetarijanstvo kot upor, sebe ne pojmujejo kot upornike, niso navajeni razmišljanja v tej smeri: *“V bistvu je kot nek upor v smislu, da je izstop iz mainstream družbe. Izstop in upor v tem smislu, da je tvoj pogled na svet tako drugačen in o toliko stvareh že veš, da si res želiš te informacije predat naprej – in na tej točki ti postaneš upornik, ker ne živiš več svojega majhnega egoističnega življenja, ampak hočeš v svoj sočutni krog privabiti čimveč ljudi, da bi se ustvarila neka kritična masa. In potem iz te točke rataš malo upornik, imaš več različnih tipov upornikov”* (Andromeda).

Pomemben vidik upora se jim zdi tudi motiv, zaradi katerega je nekdo vegetarijanec in tukaj izpostavijo predvsem etični motiv sočutja do živali in etičnega odnosa do okolja, torej se vegetarijanstvo kot upor zgodi na podlagi **etike**. Prepoznavajo, da ni prav, kar človek počne z živalmi in posledično s planetom. Ne zdi se jim prav, da človek svoje interese postavlja nad interese drugih živih bitij. Vidijo povezavo med splošnimi normami in vrednotami v kapitalistični družbi in slabim odnosom, ki ga ljudje na podlagi tega ustvarimo z živalmi in naravo ter posledično tudi med nami samimi. Upor se torej kaže z dojemanjem družbenih norm kot nepravilnih in neetičnih, zato se od njih distancirajo. Argumenti veganov so tukaj močnejši od ovo-lakto-vegetarijancev, veganstvo je zanje namreč močnejša politična izbira, ki veliko bolj vpliva na življenje in potrošnjo posameznika. Tudi sicer imajo vegani tendenco distanciranja od vegetarijancev, saj slednji ne živijo popolnoma *cruelty free*, kjer gre za

popolnoma določeno filozofijo in način življenja. Večina pa jih je mnenja, da se življenjski stil vegetarijancev razlikuje od večine.

7 ZAKLJUČEK

V diplomski nalogi sem raziskovala motiv upora kot razlog prehoda na vegetarijansko prehranjevanje in kot razlog za vztrajanje pri njem. Osnovna predpostavka je bila, da je odločitev za vegetarijanstvo posledica posameznikove želje po spremeni lastnega življenja in njegovega vpliva na svet, in sicer na podlagi nestrinjanja z obstoječimi družbenimi normami ter vrednotami v družbi in družini.

Vegetarijanstvo je namreč lahko močno sredstvo distanciranja od vrednot karnizma, v katerem živimo in ki nas pogojuje, da imamo tako kontradiktoren odnos do živali in sveta nasploh. Karnizem in njegova ideja o večvrednosti človeka je močno vpet v življenjski stil na Zahodu in predstavlja prevladujočo ideologijo, kjer pobijanje enormnega števila čutečih bitij in njihovo izkoriščanje deluje kot nekaj običajnega. V intervjujih z vegetarijanci je bila ta tematika močno poudarjena. Nihče od njih ne podpira takšnega ravnanja, zato je pri njih motiv etike močno poudarjen in strinjajo se, da so se z izbiro za (pretežno) rastlinsko prehrano uprli sistematičnemu izkoriščanju živali in prehranjevalni dogmi jedenja mesa. Glede tega izražajo res močan odpor.

Karnizem kot prevladujoči sistem vrednot je prisoten tudi v vrednotah družine in se kaže pri skupnem obedovanju mesa in v nasprotujočem odnosu do hišnih živali v nasprotju z rejnimi. V pogovorih z vegetarijanci ni bilo zaznati upora proti vrednotam družine v želji po distanciranju od nje, pač pa jih je v nekaterih primerih družina začela dojemati kot upornike, čeprav so to postali zaradi odmika od norm družbe in ne družine.

Pri sogovornikih v raziskavi je na odločitev za vegetarijanstvo najbolj vplivala etika. Čeprav je bil pri nekaterih glavni vzrok okus mesa, pa se je temu kmalu pridružil močan etični motiv sočutja do živali, sčasoma pa tudi motiv varovanja okolja. Sogovorniki so mnenja, da obstoječa družbena ureditev negativno vpliva na ljudi, živali in planet. Izražajo močan odpor proti kapitalizmu, ki ga dojemajo kot neučinkovitega in zatiralskega in prepoznavajo, da so se z izbiro vegetarijanstva tudi simbolno uprli sistemu, v katerem velja pravilo, da močnejši zmaga, kar se odraža tako na odnosu do živali in narave kot tudi na odnosu med ljudmi samimi.

Po spremembi prehrane jih ima večina izkušnje z zasmehovanjem v družbi in priznavajo, da se morajo zaradi svoje izbire pogosto zagovarjati, kar nakazuje, da je vegetarijanstvo marginalna praksa in predstavlja odklon od norme večine. Prav tako so v družini nekateri izmed njih postali nekakšen moteči faktor.

Čeprav motiv upora ni tako jasen na prvi pogled, pa lahko rečemo, da stoji v ozadju odločitve za vegetarijanstvo, saj posamezniki izražajo jasno nestrinjanje z normami in praksami prehranjevanja v družbi in vegetarijanstvo povezujejo z boljšim svetom. Z njim zaobidejo norme in vrednote, s katerimi se ne strinjajo in želijo si, da bi vegetarijanstvo postalo prevladujoča norma prehranjevanja, saj bi tako postale pomembne vrednote kot so spoštovanje, enakost in svoboda. V vegetarijanstvu vidijo upanje na boljši jutri, saj spremembo prehrane povezujejo s spremembo načina razmišljanja in vrednotenja sveta, kjer ne bi bilo prostora za izkoriščanje; saj se odnos, ki ga imamo do živali, po njihovem mnenju nezavedno zrcali tudi na odnose med ljudmi.

Vegetarijanstvo torej lahko dojemamo kot upor na simbolni ravni. Upor, ki se ne začne navzven, kot nekakšno pobesnelo gibanje, ampak navznoter kot zelo intimna odločitev posameznika, ki je dolgo časa tlela v njem. V okviru etike je odločitev tistih, ki si želijo drugačne družbe – družba pa smo ljudje, in vegetarijanci začenjajo pri sebi.

8 LITERATURA

1. Aleksić, Jelena. 2001. Ideologija hrane: karnivorstvo vs. vegetarijanstvo. *Teorija in praksa*, 38 (2): 307–327.
2. American Dietetic Association. 2003. Position of the American Dietetic Association and Dietitians of Canada: Vegetarian diets. *Journal of the American Dietetic Association* 103 (6): 748–765.
3. Avieli, Nir. 2014. Vegetarian Ethics and Politics in Late-Socialist Vietnam. V *Ethical eating in the postsocialist and socialist world*, ur. Jung, Yuson; Jakob A. Klein in Melissa L. Caldwell, 144–166. Berkley in Los Angeles: University of California Press.
4. Beardsworth, Alan in Teresa Keil. 1992. The vegetarian option: varieties, conversions, motives and careers. *Sociological Review*, 40 (2): 253–293.
5. --- 1997. *Sociology on the menu: an invitation to the study of food and society*. London: Routledge.
6. Campbell, T. Colin in Thomas M. Campbell. 2011. *Kitajska študija*. Maribor: SITIS.
7. *Carnism*. Dostopno prek: <http://www.carnism.org/> (12. marec 2016).
8. Corliss, Richard. 2002. Should we all be vegetarian? *Time* 160 (3): 48–56.
9. Črnič, Aleš. 2001. Vegetarijanstvo kot etična drža. *Vege scena* 2: 1.
10. Črnič, Aleš. 2014. Vegetarijanstvo in razred. V *Kultura in razred*, ur. Luthar, Breda, 201–221. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede, Založba FVD.
11. Fiddes, Nick. 1991. *Meat, a natural symbol*. London: Routledge.

12. Food and Agriculture Organization of the United Nations. 2006. *Livestock's long shadow – Environmental Issues and Options*. Dostopno prek: <ftp://ftp.fao.org/docrep/fao/010/a0701e/a0701e00.pdf> (16. marec 2016).
13. --- 2011. *World Livestock 2011 – Livestock in Food Security*. Dostopno prek: <http://www.fao.org/docrep/014/i2373e/i2373e.pdf> (16. marec 2016).
14. --- 2013. *World Livestock 2013 – Changing Disease Landscapes*. Dostopno prek: <http://www.fao.org/docrep/019/i3440e/i3440e.pdf> (16. marec 2016).
15. Jordan, Jeff. 2001. Why Friends shouldn't let Friends be eaten: An argument for vegetarianism. *Social Theory and Practice* 27 (2): 309–322.
16. Joy, Melanie. 2010. *Why we love dogs, eat pigs and wear cows*. San Francisco: Conari Press.
17. Kamin, Tanja in Blanka Tivadar. 2003. Laično upravljanje s telesom v imenu zdravja: iskanje ravnotežja s prehranjevanjem. *Teorija in praksa* 40 (5): 891–908.
18. Kordeš, Urban in Maja Smrdu. 2015. *Osnove kvalitativnega raziskovanja*. Koper: Založba Univerze na Primorskem.
19. Larson-Meyer, D. Enette. 2007. *Vegetarian sports nutrition*. Champaign (IL): Human Kinetics.
20. Lucas, Sharon. 2005. A Defense of the Feminist-Vegetarian Connection. *Hypati*. 20 (1): 150–177.
21. Lupton, Deborah. 1996. *Food, the body and the self*. London: Sage Publication.
22. Maurer, Donna. 2002. *Vegetarianism, movement or moment?*. Philadelphia: Temple University Press.

23. McGrath, Emma. 2000. The politics of Veganism. *Social Alternatives* 19 (4): 50–59.
24. Montanari, Massimo. 1998. *Lakota in izobilje*. Ljubljana: /*cf.
25. Nastran Ule, Mirjana. 2000. *Temelji socialne psihologije*. Ljubljana: Znanstveno in publicistično središče.
26. Pahor, Majda. 1999. Zdravstvena sociologija. *Teorija in praksa* 36 (6): 1014–1026.
27. Phillips, Frankie. 2005. Vegetarian Nutrition. *Nutrition Bulletin* 30 (2): 132–167.
28. Pokorn, Dražigost. 1996. *S prehrano do zdravja*. Ljubljana: EWO d.o.o..
29. Roth, LuAnne K. 2005. Beef. It's What's for Dinner. Vegetarians, Meat-eaters and the negotiation of Familial Relationships. *Food, Culture and Society* 8 (2): 181–200.
30. Sabaté, Joan, Andrew Duk in Clovia L. Lee. 1999. *Publication trends of vegetarian nutrition articles in biomedical literature*. Dostopno prek: <http://ajcn.nutrition.org/content/70/3/601s.full.pdf+html?sid=db4005b2-b2d9-42d5-bdcf-49f487dd5dc3> (11. marec 2016).
31. Sabaté, Joan. 2003. *The contribution of vegetarian diets to health and disease: a paradigm shift?*. Dostopno prek: <http://ajcn.nutrition.org/content/78/3/502S.full.pdf+html?sid=e1e33690-2a31-4a2a-b979-acc28c4fff58> (25. januar 2016).
32. Tasi, Alja. 2014. *Zakaj ljubimo pse, jemo prašiče in nosimo krave*. Dostopno prek: <http://aljatasi.com/2014/07/zakaj-ljubimo-pse-jemo-prasice-in-nosimo-krave/> (12. marec 2016).
33. Tardiff, Andrew. 1996. Simplifying the case for vegetarianism. *Social Theory and Practice* 22 (3): 299–314.

34. Tivadar, Blanka. 2001. *Družbeno strukturiranje prehranjevalnih vzorcev*. Ljubljana: Fakulteta za družbene vede.
35. Veganska iniciativa. 2011. *Kaj je karnizem?* Dostopno prek: <http://veganska-iniciativa.blogspot.si/2011/09/kaj-je-karnizem.html> (12. marec 2016)
36. Walliman, Nicholas. 2006. *Social Research Methods*. London, Thousand Oaks in New Delhi: SAGE Publications.
37. Willetts, Anna. 1997. 'Bacon Sandwiches got the better of me'. V *Food, Health and Identity*, ur. Caplan, Pat, 111–130. London and New York: Routledge.

PRILOGE

Priloga A: Oporne točke za izvedbo poglobljenega intervjuja

- **VEGETARIJANSTVO**

- Začela bi z vprašanjem, kako vi osebno razumete pojem vegetarijanstvo?

- **PROCES SPREOBURNJENJA**

- Kako dolgo pa ste že vegetarijanec?

- Če pogledate nazaj – kaj se vam zdi, da je bil tisti glavni razlog, da ste postali vegetarijanec?

- Je bila odločitev nenadna ali ste že dolgo časa razmišljali o tem?

- So se vam takrat zgodile tudi kakšne druge spremembe (odhod od doma, nov partner, tragični dogodek, bolezen vas ali bližnjega)?

- **DRUŽINA IN DRUŽBA**

- Kako je vaša odločitev sprejela vaša družina?

- Kako so vaša odločitev sprejeli vaši prijatelji in znanci, sodelavci?

- Bi rekli, da ste se morali pred družino in vašo družbo pogosto zagovarjati zaradi vegetarijanstva in braniti svoja stališča?

- So se odnosi znotraj družine kaj spremenili?

- Se sicer družite večinoma z vegetarijanci ali mesojedci?

- **MOTIVI**

- Če danes pogledate nazaj: se vam zdi, da je tisti glavni razlog, zaradi katerega ste se odločili za vegetarijanstvo, še vedno najpomembnejši?

- So se sčasoma pridružili še drugi razlogi? Pa bi znali povedati, zakaj?

- Kaj bi trenutno rekli, da je vaš glavni razlog za vegetarijanstvo?

- Se vam zdi, da je vegetarijanstvo zdravo?

- Ali je vegetarijanstvo bolj prijazno do okolja?

- Bi rekli, da je vegetarijanstvo tudi stvar morale in etike?

- POMEN MESA V KULTURI

- Kako bi opisali, kakšen status ima meso v naši družbi?
- Se vam zdi, da je meso nek simbol moči?
- Bi rekli, da ima meso centralno vlogo v prehrani in da je splošno dojemanje v družbi, da so zelenjava in žita priloga?
- Se strinjate s splošnim kulturnim pomenom mesa?

- OSEBNE VREDNOTE

- Kaj pa je za vas dobro življenje?
- Kakšna se vam zdi sodobna družbena ureditev?
- Kaj pa se vam zdi, da družba pričakuje od posameznika? Se s tem strinjate?
- Se vam zdi, da podobno kot družba pričakuje od posameznika tudi družina?
- Se vegetarijanstvo sklada s temi vrednotami?
- Kako bi v naši kulturi opisali porazdelitev vlog med moškim in žensko?
- Kako naša družbena ureditev vpliva na odnose med ljudmi, na odnos do živali in narave? Se vam zdi, da spodbuja sočutje in ozaveščenost? Se vam zdi, da spodbuja materializem in željo po uspehu?

- UPOR

- Bi rekli, da ima vegetarijanstvo drugačne vrednote in tako nasprotuje družbeni ureditvi?
- Ste se v času prehoda na vegetarijanstvo razumeli s svojo družino? Če pomislite – ali bi lahko rekli, da ste se z odpovedovanjem mesu tudi distancirali od družine?
- Ali je življenjski stil vegetarijancev drugačen od večine?
- Se vam zdi, da ste z izbiro drugačne prehrane izbrali tudi drugačen pogled na življenje in na to, kaj je v življenju pomembno?
- Če pomislite – ali bi lahko rekli, da ste se z vegetarijanstvom nečemu uprli? Mogoče odnosom in vrednotam v družini, ste se želeli osamosvojiti? Ali pa se niste strinjali z vrednotami družbe, njenega ravnanja z živalmi, s procesom proizvodnje?

Priloga B: Opis vzorca

Nadimek	Starost	Izobrazba	Poklic	Kraj	Tip vegetarijanstva
Maša	31	Gimnazijski maturant	Honorarna dela	Celje	Ovo-lakto
Andromeda	35	Gimnazijski maturant	Vodja spletne knjigarne	Koper	Veganka
Tea	31	Uni. dipl. filozof; končuje doktorat iz filozofije	Operater asistenčnega centra	Rogaška Slatina	Veganka
Stanko	25	Magister psihologije	Brezposeln	Ljubljana	Ovo-lakto
Hana	25	Doktorica medicine	Specializantka na urgenci	Ljubljana	Ovo-lakto
Mina	42	Gimnazijski maturant; končuje fakulteto	Prodajalka	Ljubljana	Ovo-lakto

Priloga C: Transkripti intervjujev

MAŠA

Starost	Izobrazba	Poklic	Kraj	Tip vegetarijanstva
31	Gimnazijski maturant	Honorarna dela	Celje	Ovo-Lakto-Vegetarijanka; stremi k veganstvu

Najprej bi te vprašala, kako ti osebno razumeš vegetarijanstvo; pojem vegetarijanstva?

Vegetarijanstvo... Ja kot način prehranjevanja, ki ne vsebuje kot prvo ja, mesa, pol pa so različne variacije še. Eni ne jejo jajc, eni še mleka poleg tega, pač to je pač način – kot način prehranjevanja ga razumem.

Kako dolgo si ti že vegetarijanka?

Mmmm... Od trinajstega leta, se pravi, to je pol... Osemnajst, ja, osemnajst let.

Če pa pogledaš nazaj, kaj se ti zdi da je bil takrat glavni razlog, da si spremenila prehrano, da si se odločila za to, da boš vegetarijanka?

Glavni – mislim, da je bila kar ena kulminacija več razlogov; pač nisem marala mesa; niti ne kot okus ampak bolj ta ideja, da je to, ne vem, da je to neko truplo z vsemi žilami in tkivom in to tudi če je blo lepo zapakirano v zrezek je mene to še vedno spominjalo na neko truplo. Kar se okusa tiče, ne vem, ene stvari sem mela rada – pršut in suhe salame in čevapčiči; tako da okus ni glavna stvar zakaj nisem marala, ampak, ja, no to je bla ena stvar. Druga pa, tudi takrat so se začele mal te oddaje o živinoreji in kako to zgleda in pač pol, ko vidiš to parkrat, se ti pa zdi da mogoče pa človek ne bi sodeloval pri tem, a ne?

Pa je bila ta odločitev potem nenadna ali je postopoma...

Mislim da je bla kar nenadna. Mislim, da je blo tko pač, da sem na neki točki se odločila, ne spomnem se pa več točno, kako sem zdej to obelodanila doma. No to se pa res ne spomnem, ker sigurno sem mal razmišljala o tem, na neki točki sem verjetno jim mogla rečt da jst pa zdej ne jem mesa – al sem celo mogoče skrivala, veš tega se zdaj sploh ne spomnem – ampak,

ja, mislim da je blo kar nenadno.

Pa si skrivala zaradi...

Ne sej nisem rekla da sem, pač mogoče sem, oziroma sem jim dala vedet tako, da sem pustila na strani... Sej ni blo nobenih problemov s tem.

A so se ti takrat tudi kakšne druge spremembe v življenju zgodile; kakšen dogodek, da te je vodil k temu, ne vem, ok, od doma nisi šla, ampak kakšna recimo bolezen, tebe ali bližnjega...

Ne, zaradi zdravja nikoli ne bi rekla, da bi blo to razlog.

Aha, torej ne zaradi zdravja, ampak na podlagi, zaradi vseh informacij recimo, ki si jih z leti nenako nabirala, si pol sestavla nekaj...

Ja, ja.

Kako je pa potem to odločitev sprejela tvoja družina?

Uredu pač. Mislim, nobenih komplikacij al pa siljenja ni blo. Takrat sem hodla še v osnovno šolo in po šoli sem hodla na kosilo k babici, ker starši so bli valda v službi, in ona je začela vlečt te stare kuharske knjige pa začela iskat neke vegetarijanske recepte.

So te podprli torej?

Ja, v bistvu, saj, babica tudi zato ker tudi ona ni marala mesa.

Aha, se pravi da je ona že prej kuhala bolj tako brezmesno hrano...

Ja, dostkrat ja, dostkrat. Ja, doma pa tud ni bil nek blazen problem, ker ni blo meso vsak dan na jedilniku; edino, kar je, je, takrat so pršli pol ti sojini polpeti in pol je mama kdaj to kupla...tko da zelo enolično sem se sicer mogla prehranjevat, ampak ja no, posledično sem se mogla pol kuhat naučit.

Kaj pa pol, kakšni odnosi znotraj družine, bi rekla da so se spremenili ali niti ne?

Ne. Ne spomnem se, da bi se kej spremenilo al da bi blo, ne vem, da bi me kdo postran gledu al pa... V družini ne no. Tako da bi ljudje zafrkaval me al pa... Tega ni blo.

Kaj pa med prijatelji, znanci ali pa širšo družino?

Mhm! (Zapre oči in prikimava). Ja, to pa, to pa mislim da vsak vegetarijanec ma te izkušnje, ko kar naenkrat tarča posmeha postane pa vsem se zdi blazno fino met komentarje na način prehranjevanja nekoga družga, sam zato ker je to *odločitev*, iz nekih etičnih vzgibov; če je pa pač način prehranjevanja drugačen ne vem, zaradi alergije ali pa diete konc koncev, niti ne zdravstvene ampak zarad hujšanja, je pa pač vseen mal drgač, tko da... Se pač počutijo ogrožene. Vseeno ne bi ble klavnice odmaknjene, pa zaprte in prepovedane, prepovedano snemanje noter oziroma da bog ne daj da kaj pride ven, ne – če bi ljudje se sprijaznili, če bi enostavno se sprijaznili stem, da se pobija. Ni to nekaj, kar je v človeku; mislim v današnji družbi nekaj normalnega ne. In mislim da s tem, ko ti recimo postaneš vegan, vegetarijanec vsaj za začetek recimo, nastaviš ljudem neko ogledalo, ker poveš *zakaj ne ješ mesa*, in po moje pol zato nek obrambni mehanizem, reakcija, ta posmeh pa... v bistvu opravičevanje svoje lastne prehrane samemu sebi.

Se družiš potem bolj z vegatarinajci ali z vsejedci, kaj bi rekla?

Mislim... (razmišlja)... Ni to zdej izbira moje družbe ne, ampak dejstvo je, da večina, mislim ogromno ljudi, vsaj teh z alternativne scene recimo, *je pač veganov in vegetarijancev*. Ni pa to da bi pač posebi izbirala družbo, ki se prehranjuje na ta način. Moj partner je pač vsejed, ne. Ja, po moje da bi lako rekla, da je vsaj polovica mojih, al pa več kot polovica recimo... Vsaj ženski spol so pa vse vegetarijanke al veganke.

Potem se ti zdi da si bila bolj pri vrstnikih tarča posmeha, da si se znašla v situaciji da moraš braniti svoja stališča pred njimi?

Ja, obvezno, sej to se je vleklo... To se je vleklo od šolskih izletov – dobro, mogoče da v gimnaziji je clo blo manj tega, ker v gimnaziji, ker je blo tud več ljudi v razredu - vegetarijank, no, punce. Se ni dal tok poudarka na to, pol na faksu se je spet začel. Ja, ker hodiš skupi ven jest, pa mal je ta razlika a več: mestno pa ruralno po moje; sej nočem nič slabga... Mislim, ne, res, pač ko sem šla študirat sem bla soočena z, si tam z ljudmi z vseh vetrov in je mal drgač kot pa v gimnaziji k so tam vseen ljudje bolj z mesta in jim to ni tok neki nenavadnega in tuje. Ne vem, no, mogoče zdej mal ponižujem podeželje, res ne bi hotla tega ampak neka slika je vseen mal drgačna.

Zdaj, ko si rekla, da si začela z vegetarinajstvom ker te je spominjalo na truplo – misliš da je to še vedno glavni razlog?

Mislim, da sploh ne bi mogla več prebavit mesa. (Smeh). Tko, sem kdaj pomislila na to idejo da bi ne vem, poskusla. Sam se mi zdi, da ge ne bi mogla niti pogoltnit. Tako da zdej po moje na neki točki postane itak *navada*. Mislim, ful se lahko navadiš na način prehranjevanja in sploh ne pogrešam mesa in ni več sploh tega... To je tako podzavestno da sploh ne razmišljam več o tem, da zrezek je enako žival in da ga zato ne jem – pač ne jem. Mislim da pri veganstvu da bi blo podobno sam nisem tok vztrajala s to prehrano, da bi se odvadla stvari k jih mam pa rada, recimo siri in tako. Ampak po moje se da vse, pol pač se navadiš. Da gre bolj za to.

Se pravi, si večinoma vegetarijanka, vmes si pa veganka, če prav razumem?

Ja, sej mislim, zati mi je tako težko rečt kaj si, kaj si, kako ješ, po moje je boljši izraz da se uporabi da se *prehranjujem* vegetarijansko al da se *prehranjujem* vegansko ker meni te nalepke pa identitete niso glih blizu. Tako da ja, včasih sem tud kak mesec recimo vegansko se prehranjevala al pa... Kuham itak večinoma vegansko, sam pol zuni je pač problem a ne, ob polnoči po pivu se gre še na en burek pa... Praktične zadeve.

Pa so se temu razlogu, da te spominja nma žival, sčasoma priključili še drugi recimo, razlogi zakaj ne?

Ja no, ko pač izveš, kako funkcionira ta industrija – no sej to je bil tud eden izmed razlogov zakaj sem nehala jest meso. Kasnej pa, po moje da ne no, še vedno je to en glavnih razlogov, da ne začnem jest mesa oz. da ne začnem jest mesa je to, da nisem pač navajena več. Mislim, ne razmišljam sploh tok o tem, o tej svoji prehrani.

Se ti zdi vegetarijanstvo bolj zdravo?

Zdravo je toliko, kot se človek ukvarja z zdravo prehrano, po moje ne mormo zdej delit vsejedstva, veganstva pa vegetarijanstva in rečt kaj je bolj zdravo in kaj ne, ker znotraj tega obstaja ful različnih opcij kaj boš jedel. Vsejedstvo ne vem, če ješ samo ocvirke pa krompir pa salame valda da ni zdravo. Isto pa lahko rečeš za veganstvo da ni zdravo, če ti je edina prehrana pomfri pa majoneza pa pašta. Al pa za vegetarijanstvo konc koncev isto ne. Tako da jaz ne bi direkt na dieto dala oznako kaj je bolj zdravo in kaj manj, pač

odvisno od posameznikovega življenjskega sloga pa načina prehranjevanja pa izbire konceptov hrane.

Se ti zdi, da je vegetarijanstvo bolj prijazno do okolja?

Vegetarijanstvo sigurno ne, ker ne izloča živalskih produktov. Se pravi da mam še zmeri kurje farme, mam še zmeri mlečne farme, poleg tega da....hm, to je spet tko da...sam način prehranjevanja še ne more nič spremenit, ker s potrošništvom po moje je težko izločit en artikel in zdej se pač etično prehranjujem in zdej ne bomo škodil okolju, ker vsa hrana, ki jo danes dobimo na mizo je praktično predelana na industrijski način in zdej če samo eno vrsto hrane izločiš, s tem po moje nisi še nič naredil. Mislim, to je mogoče neko olajšanje vesti, ampak spremembe so potrebne na čisto drugem nivoju kot pa te osebne odločitve, kaj bomo jedli.

Bi rekla, da je vegetarijanstvo tudi stvar morale in etike?

Sigurno je, ja. Lahko je, lahko pa tudi ni. Za mene je recimo.

Če pomisliš zdaj, v naši kulturi: meso ali pa zelenjava. Se ti zdi, da ima meso nek status v naši kulturi, v naši družbi, v našem dojemanju?

Po moje niti ne več. Sicer ta glavno ni več, včasih je blo, recimo takrat, ko se je začela blaginja tam nekje v šestdesetih, je pač to meso vseeno bilo še vedno nek *status* oziroma status je bil pred drugo svetovno vojno, ko ga pač ni blo. Vsaj za večino ljudi. Je blo ful težko dobit meso in pol, ko se je to začelo konzumirat vsakodnevno, je pa glih ta status zgubil, in zato se ga toliko poje, zato imamo pa to množično produkcijo; kjer se konceptov ogromno stran zmeče... Tako da nima nekega statusa več.

Pa misliš, da ima neko centralno vlogo pri hrani, da je recimo, ponavadi se dojema, da je meso hrana, zelenjava pa priloga?

Mislim, zdej spet... Če mene vprašaš, valda da ne. Kulturno pa sigurno. Mislim, če pogledamo, kako so sestavljeni meniji v restavracijah ne, recimo nekaj tradicionalno slovenskega, je pač tko da maš zrezek in prilogo – meso in prilogo, neki in prilogo, al pa recimo na žlico je tud neki z mesom. Pa jed na žlico je tako...to sodi ponavadi v kategorijo “malica“, tist kar je pa dunajski zrezek pa pomfri je pa kosilo. Tko da ja, sigurno je še vedno

ta... Sej pol vegetarijanska hrana je pol pa nadomestek zrezka pa spet priloga.

Kaj pa je zate dobro življenje?

(Smeh) Ojoj! A to je zdej nek *tricky question*, haha, zdej pa sledi un *marketing* naprej! (Smeh)
Dobro življenje – predvsem da ni treba preživeti v službi osem ur na dan *for somebody else's profit*. Pač to, da maš možnost odločati o svojem lastnem življenju, ne sam na ravni neke potrošniške izbire, ampak tko, politično, ne. Za mene je dobro življenje politično življenje, to, da se pač vpletaš, da gojiš neke družbene odnose, da soustvarjaš svet, v katerem živiš – da imaš to možnost. Svoboda v sodelovanju z drugimi.

Kakšna se ti pa zdi sodobna družbena ureditev?

Mhm... porazna, kaj naj rečem. Ima to super sposobnost ta naš lep kapitalistični ekonomski sistem, da se zelo hitro razvija, da uspe vse neke invencije, ki prihajajo z neke družbene margine inkorporirat za *svoje lastno* boljše delovanje. In se pravi, ne vem, v smislu recimo te zahteve po bolj fleksibilnem delu in nerigidnem tovarniškem delu k so ble tud ene od zahtev leta '68 – evo ti prekerno delo (pokaže figo). Tko, mislim, to je ena taka. Sem kar pesimistična glede tega, da se da karkoli resno spremenit.

Kaj pa se ti zdi, da družba pričakuje od posameznika?

Ja, družba, kaj je sploh družba tle... Kaj so neke norme misliš? Končat šolanje, dobit službo, met otroke. Pa saj niti ne družba, ljudje si to želijo.

Se ti zdi da potem tudi družina pričakuje to od posameznika?

Marsikatera tudi, ja. Marsikateri pa so odprti tudi za alternativne življenjske možnosti, ne. Tako da tu je težko posploševat, ker nisem glih se ukvarjala kaj dosti s tem.

Se ti zdi, da se vegetarijanstvo sklada s temi družbenimi normami?

Sigurno, ja, povsem. Sej vegetarijanstvo ni... Je v bistvu zlo širok diapazon ljudi, ki se odločijo za vegetarijanstvo in iz različnih razlogov. Meni osebno se vegetarijanstvo ne zdi neka zelo močna politična izbira, in posledično se zelo lepo vklopi v vsakdan. To je pač osebna izbira posameznika, sej smo konc koncev v liberalni družbi, kjer si pač lahko vsak sam izbira svoj življenjski slog. Če ga pa plača, je še tolk boljš!

Ja, zanimivo pa je, da si lahko izbiramo svoj življenjski slog, ampak večini ljudi morajo vegetarijanci to zagovarjati.

Ja, mislim, sej to je tko ne, sej tudi lezbijke in geji si lahko izberejo svoj življenjski slog, ampak to še ne pomeni, da ne bojo mogli se konstantno zagovarjat. Zdej, eno je kar se dogaja na ravni vsakodnevnih odnosov, eno je pa pač kaj ta vladajoča ideologija pravi. In to so te družbene norme in ena od teh je sigurno izbira lastnega življenjskega sloga, v katerega se nobeden nima pravice vtikat in moja svoboda se konča pri svobodi drugega in kar je še teh liberalnih floskul in mislim, da vegetarijanstvo tle čisto lepo noter paše. Z veganstvom majo ljudje mal hujše težave, zato, ker... Malo jih spominja na kako sekto in so ljudje mal prestrašeni. Mislim, ne da je res sekta, ampak ljudje ga ne poznajo in jih je strah. Ampak, ja, načeloma to sploh ni več neka radikalna izbira, da ne ješ mesa. Al pa tud konc koncev da ne ješ nobenih živalskih produktov, ni neka ful radikalna odločitev v naši, tej, slovenski družbi. Vedno manj.

Ok, zdaj pa – kako bi v naši kulturi opisala odnos oziroma porazdelitev vlog med moškim in žensko?

Na deklarativni ravni je to kar enakovredno porazdeljeno, ampak pač v praksi pa težko rečt. Neke ideje o tem, vsaj kar se tiče skrbi za otroke so še vedno, da pač mama je tista, ki mora pa res bit... to mislim, da je kar zakoreninjeno, sam ne vem pa kako v praksi te stvari funkcionirajo. Kar se tiče kariere, tu pa vsaj ta ne-skrajno konzervativen del, ki bi najraje videl, da bi bla ženska doma z otroki, mislim da to čisto lepo sprejema. Je pa res, da pa prihaja posledično do dvojnih obremenitev še vedno, in še vedno je ogromno tega nevidnega dela in en pomemben vidik recimo tega nevidnega dela je pač to emocionalno delo o katerem se v zadnjem času ni govorilo, ker se je ves čas govorilo o gospodinjstvu, pa smo že razrešili, da se spodbuja, da tudi moški prevzema seveda. Ampak emocionalno delo je zdej, ne, ta čustvena podpora družinskim članom, skrbstvo. Se predpostavlja, da naj bi bla to ženska vloga, ampak ne bi smela bit, valda ne.

Kako se ti zdi, da ta naš sistem – politični sistem, kulturni sistem, vpliva na odnose med ljudmi, na odnose do živali, do narave?

(Razmislek) Mislim, tekmovalnost, ki jo ta sistem spodbuja, sigurno povzroča neke napetosti v medsebojnih odnosih, povzroča psihoze, strah, tesnobo. To je kar se tiče ljudi, kar se kaže

pol v agresiji. Narava, živali, človek je pa kar nekje na isti ravni kot neko blago, ki je za potrošnjo. Se pravi delavec je tam dokler lahko dela, dokler lahko prodaja svojo delovno silo, potem ko tega ne more več niti *človek* ni več. Mu ni treba plačat, se poškoduje – adijo. Narava je itak tu za nas, kao a ne; zato da jo izkoriščamo, varujemo jo tudi zgolj v nekih rezervatih, v neke edukativne namene – se pravi spet za človeka, zato da bojo naši otroci imeli to biotsko raznovrstnost kam pogledat, ampak je spet vse namenjeno nam. Sploh se ne jemlje človeka kot del nekega širšega ekosistema in kako mi vplivamo na ta ekosistem s svojim delovanjem. Pa tudi seveda odnos do živali je pač po eni strani takle (poboža psa v naročju), mammo pse, za katere obstaje spet cel market, cel trg raznoraznih izdelkov za srečne kužke, potem imamo pa krave, ki so pač tam v štali zaprte, brez dnevne svetlobe cele dneve. Vse je v bistvu poblagovljeno: narava, človek, živali. Sistem je skrajno antropocentričen, sploh v zahodni kulturi.

Kaj bi potem rekla, da ta Zahodna kultura spodbuja sočutje in ozaveščenost, kar se tiče živali in narave?

Absolutno ne, absolutno ne. Saj ne more – če je nekaj namenjeno tvojemu profitu konec koncev, potem seveda da ne moreš spodbujat sočutja do tega. Ne bo zdej nekdo, ki se preživlja z govedorejo, spodbujal sočutje do kravic recimo. Sploh ne zdaj, ko imamo vse industrializirano.

Se ti zdi, da je to nekje skrito?

Ja. Pri nas se ne vem koliko govedine poje na leto, mleka popije, pa ko se pelješ z enga konca države na drugo, a vidiš kje kake krave? Razen samo v Bohinju gor.

Se ti zdi, da se spodbuja materializem in neko željo po uspehu?

Ja, to je del vladajoče ideologije. Kaže se nam neke primere – zdej so start-upi popularni – ljudi, ki jim je uspelo in so obogateli čez noč. Se pač vzdržuje ideja o tem da vsak, če ima pravo idejo, da bo uspel. Tisti, ki pa ne, si je pa itak sam kriv za svojo bedo. Ali je neumen, ali ni iznajdljiv, ali je len. To je ta iluzija dežele možnosti, da če hočeš, ti rata in s tem pač sistem lahko ohranja red. Z individualizacijo krivde.

Bi rekla, da vegetarijanstvo nasprotuje takemu pogledu?

Ne nujno. Ker pač razlogi, zakaj se ljudje odločajo za vegetarijanstvo ali veganstvo, so različni. Zdej, eno je veganstvo kot neko politično prepričanje, kot etično-ploitično prepričanje in kot gibanje celo, sigurno poskuša spremenit to percepcijo. Sploh o živalih kot o tistih, ki naj nam služijo.

Se ti zdi, da se ta odnos, ki ga imamo do živali, odseva tudi v odnos, ki ga imamo ljudje med sabo?

Mislim, ljudje vseeno nismo navajeni na to pobijanje. In zato je treba imet industrijo, ki to dela, zato mora to potekat res po tekočem traku; da je to res industrija, ne. Ker drugače bi verjetno vseeno bile večje težave. Vsaj otrokom to ni najbolj kul gledat verjetno. Ampak ja, takoj ko nekemu bitju odvzameš status – sej to se je pokazalo v dvajsetem stoletju že na ogromno primerih – pač, ti moraš nekemu, na konc koncev tudi človeku, vzet status, da gre za človeka, da gre za živo bitje, in potem tudi ubijanje ni več problem. Sej jude je blo treba najprej razčlovečit, jih spraviti na raven tako imenovane nižje rase, ki pravzaprav ni čisto človeška, in potem so se tudi lažje tisti, ki so jih streljali, sprijaznili s tem.

Pa bi lahko potegnili ene povezave med odnosom do živali, ki so drugorazredna bitja brez pravic, s seksizmom ali rasizmom?

Specizem sigurno obstaja, kot element razlikovanja med nami kot ljudmi pa med tistim “drugim“. Je neka aplikacija rasizma na te medvrstne odnose. Ta drugi mora vedno obstajat zato, da definira, kdo smo mi. Na neki točki so verjetno tudi živali ta drugi. Ne moremo pa rečt, da gre za čist isti mehanizem kot gre pri seksizmu oziroma pri patriarhalnih strukturah in pri odnosu do žensk, ker ženske so hkrati znotraj in izven. So tej drugi, ki je znotraj družbe. Je vseen malo drugače. Res je, da se živali ne morejo same braniti, ampak tudi če bo človek kaj rekel, ni nujno da ga bodo poslušali ali upoštevali.

Se ti zdi, da je življenjski stil vegetarijancev drugačen od vsejedcev?

Zdej bo to eno zdravorazumsko opažanje, ampak vsaj pri teh veganih, ki jih jaz poznam - zdej izključno o veganih govorim, ker za vegetarijance težko rečt, ker to res ni neka toliko politična izbira, kot je recimo veganstvo, kjer se pol ljudje resno ukvarjajo z vsakim nakupom, z vsako izbiro v bistvu. Kar je precej zakomplicirano, ampak se mi zdi da je to na nek način luksuz, biti vegan – ampak ne na način, da so izdelki dragi, lahko so dejansko zelo

poceni, ampak je privilegij nekoga, ki ima malo več časa. Ne predstavljam si recimo ženske, ki dela v tovarni al pa kjerkoli, deset ur ali pa recimo osem urne delavnice v treh izmenah, in pol pride domov, in ker seveda živi v neki patriarhalni skupnosti, skuha kosilo za moža in za otroke in potem gre še mal gospodinjit – mislim, da bo ona lahko si privoščila toliko razmišljati o hrani, o izdelkih, o čistilih, delat vse sama – čistila recimo... enostavno nima toliko časa. Kapitalizem nam daje denar v zameno za to, da nam ves čas požre. Pa še tistega denarja na koncu ni ne vem koliko. Tako da življenjski stil je vseeno malo drugačen, ni pa radikalno drugačen, ker še vedno gre dostkrat zgolj za potrošnjo, samo malo bolj etično potrošnjo, torej potrošnjo drugačnih stvari. Imaš pa tudi veganstvo kot nek pomemben del nekih kontrakulturnih skupnosti po svetu, pa pri nas tudi, recimo DIY (Do It Yourself) punk gibanj. Veganstvo je tu pomemben del, je način življenja, ker se tudi zavrača izkoriščanje živali, kot se zavrača izkoriščanje ljudi. Ker pri veganih, ki hodijo v službo, ne moreš glih rečt, da zavračajo izkoriščanje na vsakodnevni ravni. Sej totalno ločen od sistema ne moreš bit, ampak kdaj manjka političnega zavedanja o neki širši sliki. Se mi zdi da vsaj pri teh raznih veganskih društvih.

Pa se ti zdi, da se lahko... če se tako distanciraš na ta način, da si tudi vse sam delaš, da je to lahko?

To kot prvo ni lahko, kot drugo je pa nemogoče vse sam narest, ne moreš iz sistema izstopit. Gre za to, da se praktikira neke alternativne oblike življenja, ki poskušajo v čim večji meri zavrniti potrošništvo in veganstvo je integralni del tega. Da se dela *dumpster diving*, čeprav tukaj spet živiš od ostankov tega sistema, ne vem, skvotiranje, razne življenjske skupnosti, ki niso monogamne družine – to so pač neki načini, kako eksperimentirati z nekimi praksami, ki so več kot zgolj spremenit način prehrane in način potrošnje. Imaš tudi ljudi, ki si svoje vrtičke obdelujejo v Ljubljani in je to tudi kao nek način, da ješ lokalno hrano... sam to so vse neke male stvari. Po moje se je treba tle, ne sprijaznit se, da tko pač je, na to ne bom nikoli pristala, ampak da pač rečt: jebi ga, tak življenjski stil imam, ne bom ga zdej pustil, ampak se pač zavedaš, da sveta pa vseeno ne bo rešilo to, da ti kupuješ recimo veganske produkte pa fair trade kavo. Se mi pa zdi da je to vseeno boljše, kot pa da se tega ne zavedaš.

Kaj pa se ti zdi, da bi rešilo svet?

(Smeh). Jooj, komet, ki se bo zaletel v zemljo in rešil človeštvo! (Smeh). Ali pa nek virus, ki

bi samo ljudi pobil. Dejansko bi se moralo vse skupaj podret, da lahko nastane nekaj novega, ampak tega se pa ljudje bojijo, tega kaosa, kolapsa sistema. Ampak ravno na vojnih področjih se je skozi kazalo, kako so se ljudje lepo samoorganizirali, brez nekih vodij, mogli so en za drugega skrbet in so se vzpostavile solidarnostne mreže. V Grčiji recimo tudi, ko jo je kriza čisto povozila, pa varčevalni ukrepi – so se vzpostavile neke mreže, ki so pomagale ljudem preživeti: od brezplačnih klinik, do hrane, ki je kmetje itak niso imeli komu prodat, ker je bila predraga za v trgovino, pa so se direktno povezave vzpostavljale recimo mesta s podeželjem, tako. Ogromno ljudskih kuhinj in take stvari.

ANDROMEDA

Starost	Izobrazba	Poklic	Kraj	Tip vegetarijanstva
35	Gimnazijski maturant	Vodja spletne knjigarne	Koper	Veganka

Za začetek bi te vprašala, kako ti razumeš vegetarijanstvo, kaj je zate vegetarijanstvo?

Čisto preprosto: v bistvu kot... dejansko je neko gibanje, ampak v svojem bistvu je samo izbira, da ne boš več skušal škodovat živalim; čeprav vegetarijanstvo ni zares veganstvo ne, tako da mogoče vegetarijanstvo je res samo prva izbira, prvi korak, da ne boš jedel mesa.

Kako dolgo si ti že vegetarijanka oziroma veganka?

Vegetarijanka tri leta nazaj, potem sem se pa letos... dejansko sem še bolj na sveže vegan – s 1.1.2016 sem se odločila, da pa res, čisto se umaknem in skušam živeti kot veganka; tako najbolj etično možno kar se da.

Potem je bil ta – če pogledaš nazaj – se ti zdi, kaj je bil tisti glavni razlog, da si se odločila za to?

Že kot otrok sem imela ful razvito sočutje do živali. Ne vem, mačke sem dosti hranila pred blokom, potem recimo ko smo hodili na izlete na potapljaške tabore, sem reševala živali, sem rešila vsako žival če se je dalo, kdaj so me našli tudi na ladji ko sem skoraj vrga ulovljene ribe nazaj v morje; s tem da sem, zanimivo, jih za kosilo ali večerjo jedla – pač te povezave še nisem vidla kot problematične, da bi mogla presekati. Enostavno se o tem še ne sprašuješ. In potem nekje, ko sem bila stara 30 let je bil čas očitno pravi, pa dosti se je začelo o tem govorit, da sem začela mičkeno razmišljat o tem svojem sočutju in malo bolj na široko gledat na to kaj bi lahko naredila in v roke mi je prišla v bistvu ena brošura od slovenskega veganskega društva, ki smo jo v knjigarni dajali v pakete in sem šla z njo v park, sem jo prebrala in je bla res tako obsežna, razdelala je vse tematike od etike do tega, kako veterinarji, pač kaj delajo v klavnicah, na izobraževanjih, brala sem tudi različne članke, kako vpliva naš način prehrane na samo ekologijo, na planet, na lakoto po svetu – in potem ko sem prebrala, res je naredilo klik in sem se enostavno odločila, da tega ne morem več podpirati in potem sem pač res – ok, meso sem takoj nehala jest, postopoma pa potem tekom let še mleko pa sir,

kar tudi prej nisem dosti jedla, mi niso bili niti dobri. Tako da ni bilo tako težko presekati, sem mislila da bom pogrešala tuno, pa tudi to ni bilo potem hudo. Glavni razlog je izključno etika, nikoli ni bil iz zdravstvenih razlogov, s tem da to ponavadi pride zraven, da se začneš tudi boljše počutiti. V prvih letih sem izgubila tudi 5 kil, čeprav ne bom rekla da sem res tisti striktni vegan ki bi hotel zdravo zdravo jest pa pač avtomatsko poješ več stročnic, žit in zelenjave. V ozadju je pa nekako ta moja bližina budizma, kako oni živijo in etika in morala in odločitev, da nočem škodovati nobenemu živemu bitju, ne planetu, ne soljudem.

Pa je bila ta odločitev potem neneadna ali si dolgo časa razmišljala o tem?

Ne, sploh ni blo treba, mogoče je bil ta razmislek že prej nekako že v meni, v bistvu da sem se sama s sabo pomenila in dejansko je bila to samo neka odločitev, ki je spala in je dozorela in je rabla samo nek sprožilec in ta brošura je bila v bistvu ta sprožitev, no. Mogoče tudi to, da je celotno zdej, da je tak pravi čas, da je v bistvu celotna družba začela več o tem govoriti, o tej povezavi med mesno industrijo in samo ekologijo. Drugače pa pri meni odločitev je bila res trenutna. Po tisti brošuri v bistvu sem prišla domov, sem se pogovorila s tem še s partnerko, in tudi ona je spremenila prehrano čez nekaj mesecev. Ampak ja, jaz sem takoj drugi dan nehala jest meso v celoti. Bi rekla samo to, da mogoče v prihodnjih par mesecih sem pojedla še mičkene koščke še tune na pici, pa še to zato, ker je še nekdo drugi jedel, pa si je vzel tisti košček sam. Jaz si nisem naročala, no.

Takrat, ko si se odločila za spremembo – si takrat doživljala tudi kakšne druge spremembe v življenju?

Mislim da ne, ampak enostavno mogoče bolj ta povezava, da sem imela že nekako stabilno življenje. Pač mela sem neko določeno službo, ki je bila tudi povezana z duhovnostjo, osebno rastjo – smo take knjige prodajali. Samo okolje, v katerem sem delovala in ljudje, s katerimi sem se povezovala, so bili mogoče bolj naravnani, naklonjeni tej tematiki in enostavno pravi čas je bil in ideja je dozorela. Da bi bile neke velike travmatične spremembe - ne. Enostavno, kot da bi se samo s prebranim, ko prebereš določena dejstva, enostavno ne vidiš več poti nazaj. Če se malo pohecim – kot da se ti kemija v možganih spremeni in se ti krog sočutja razširi in ugotoviš, da to da pomagaš na ulicah mačkam in psom, ni dovolj. Da enako, oziroma še huje, tudi druge živali trpijo.

Kako pa je to tvojo odločitev sprejela tvoja družina?

Z družino nimam neke take bajne veze, definitivno pa je bilo lažje, ker sta tudi mama in brat presnojedca – ampak onadva nista tudi etična presnojedca in tudi recimo kdaj... vem da brat je pojedel školjke al pa tuno – surove, suši al pa školjke. In dejansko kljub temu, da sta onadva presnojedca, ni bilo nikoli teh debat o etiki pri nas doma. Tudi če je kdo pogledal kakšen dokumentarec, ga je bolj individualno in nekako ni obelodanil potem teh informacij na ven. Tako da v družini ni bilo nekih šokov. Je pa mogoče...moj oče je tak res tipičen mesojedec in...ni bil nikoli upor – da bi kakkorkoli skušal spremeniti mojo odločitev, ampak so bile bolj mogoče tiste cinične pripombe, kar jih pač očetje imajo pogosto: “Kam vas bom zdej peljal jest?”. Tudi žena njegova gre počasi po tej poti in zdej recimo je meso samo enkrat na dan, tako da smo ga stisnili v kot in potem iz tega naslova se je tudi upral, ampak tega tudi ni bilo veliko, no. Podpirajo odločitev, so jo sprejeli, niso želeli zares o njej govorit. Definitivno na začetku, ko postenš vegan, mogoče želiš informacije, ki si jih ti izvedel, delit naprej, pa ljudje so še dosti zaprti, te prav prosijo: ne mi tega govorit, ker nočejo, da bi jim njihove iluzije razbil. Jih je pa zelo dobro sprejela moja partnerka in je tudi sama vidla potem enkrat, ko sem jaz začela malo o teh stvareh brat in preučevati in gledaš te slike pa se mogoče povežeš na internetu v neke skupine, kjer res konstantno govorijo o teh zadevah in je potem njo povleklo. In mi je tudi sama rekla, da je o tem prej večkrat razmišljala, ampak ni imela podpore nobenega drugega in da je zdejlažje tudi njej, ko sem se jaz za to odločila. Tako da, dejansko nama je super, ker si ne predstavljam, ne vem točno, kako bi bilo, če bi živela z nekom, ki bi ga imela izjemno rada, ampak ne bi bil dovzeten še do te tematike, da bi vsaj poslušal in probal v tej smeri kaj narediti, da... - ne mogoče tako hitro, kot sem jaz, ampak tudi postopoma pač.

Kako so pa kakšni prijatelji, znanci, sprejeli to? Če imaš kakšne izkušnje...

Lahko je botrovalo temu tudi to, da sem si želela tudi jaz spremeniti nekako osebe, s katerimi se družim. Takrat je bila v tem letu nekje menjava službe – že pred tem no, ko sem prišla v to knjigarno, ki se ukvarja z duhovnostjo. Nekateri prijatelji so odpadli. Začela sem se potem tudi jaz avtomatsko, zaradi te svoje izbire, povezovati preko Facebooka v raznorazne skupine in spoznala ljudi, ki so bili tudi vegani in vegetarijanci. Povežeš se v bistvu z intertesnimi skupinami, ki so ti nekako blizu in avtomatsko začneš razglabljat o teh novih idejah z ljudmi, ki jih tudi poznajo - da ni konstantno neka borba. Da je to v bistvu nekaj, kar ljudje podpirajo.

Drugače, drugi moji prijatelji... Bivši sodelavci so bili večinoma moški in z njihove strani je blo nekaj hecov na ta račun, v stilu "Pridi, gremo na horse-burger" in tako dalje. Niso bili dojemajoči ampak vidim tudi pri njih da v roku enega leta, ko so mogoče tudi oni meli kakšne zdravstvene težave, so me začeli kontaktirat, da jim povem kakšne take stvari, da grejo z mano kaj pojest in zanimale so jih informacije pač izključno iz zdravstvenih razlogov. Moji prijatelji, ki mi niso tako blizu oziroma stari sosedje, znanci, določeni podpirajo in ti tudi povejo, da se jim zdi, da delaš pravo stvar, da vidiš, kako si zdrav in da se, če se pohecam, ne staraš napram drugim, ki imajo mogoče 35 let in postanejo mogoče tudi zaradi otrok pretežki. Drugače pa večinoma nevtrarno, nobenih težav, razen par takih tipov, ki si te potem mičkeno privoščijo zaradi nekih lastnih frustracij.

Se pravi nisi imela nikoli občutka, da bi v kakšni družbi se morala zagovarjati, upravičevati svojo izbiro?

Mislim – kdaj to pride zraven, ampak nikoli niso bili zares zares... da bi hoteli sami odpirati to temo oziroma jaz mogoče nisem tak strikten človek, da bi jo iz vsakega prav iz principa želela odpirat v družbah. Pustiš, pač ješ kar ti ješ in pustiš, da ljudje sami vprašajo kar jih zanima, tako da je to dosti mehkejši pristop in nisem bila militantna. Oziroma če sem militantna, sem bolj militantna preko Facebooka, ker je pač nevtrarno in mogoče se ti zdi da se tista slika razširi na različne konce. Dejansko, vprašanje od enega bivšega sodelavca je bilo – ker sem tudi nekdo, ki ga zanimajo nepravice v družbi – in me je prav vprašal: "Kako lahko živiš sama s sabo, glede na stvari, ki jih objavljaš?". Ampak drugače... ja, na nek način ljudem se zdi, da se že samo zaradi tvoje prisotnosti ustvari neka napetost, ampak po moje večinoma sem jih želela pomirit in sem jim rekla, da ni nič narobe, da me nič ne moti – kdaj te kdo vpraša, če te moti, da on je meso za mizo, pa se hoče kar umikat – pa obrnem na hec in rečem da bi se tudi jaz mogla skrivat in živeti totalno odrezano od preostalega dela sveta, no. Nekih težjih napetost, večjih, v bistvu ni blo.

Potem praviš, da se odnosi znotraj družine nekako niso spremenili?

Ne, niso se spremenili, ne. Mislim, tudi...dejansko mogoče so se spremenili na boljše, no. Pač, moj oče ima mene kot veganko za hči, ima mojga brata ki je presnojedec, moj brat je probal tudi njegovo zdravje izboljšat s tem, da ga je učil delat smutije, tako da to je bil dosti mehek pristop, in tudi moj oče zna imeti meje, če se mu zdi preveč. In tudi oče je začel potem sam

razmišljati o tem, da bi bilo koristno it na kakšne te tečaje zdravega življenja. Vsak po malo ga premikamo tudi mi v to smer, je pa tak res gurman, na nek način ga hrana in pijača držijo pokonci od nezadovoljstva v življenju, je to neka njegova droga. Zdej ko se je še njegova žena se odločila, da bo zaradi zdravja mičkeno zmanjšala količino mesa, je tudi on začel to sprejemati, no. Bolj zaradi zdravja, niti se ne pogovarjamo zares o etiki, spremljajo, vem da spremljajo pač mogoče moje objave na Facebooku, ampak edinkrat ko mi je dal oče vedeti, da je v ozadju, da spremlja te stvari ki jih objavljam, je, ko se je ustrašu, da mu bom zaradi krznene obrobe na jakni kaj rekla, pa mi je prav šel pokazati, da je umetno krzno, da ni pravo. In je rekel, da bi bila dosti dvolična, če objavljala te stvari in pol ne bi očetu nič rekla, če bi vidla da ima pravo krzno. Ampak mi je pokazal, da ima umetno.

Kaj pa zdaj, bi rekla, da se družiš bolj z vegetarijanci, vegani ali vsejedci?

Jaz vidim, da takrat, ko sem se odločila, sem se začela družiti veliko več z vegetarijanci in vegani. Čisto interesno – najprej je bila Facebook skupina, potem se nas je pa par punc začelo družiti tudi na kavah in zdej gremo enkrat na dva meseca v kakšne veganske restavracije po Sloveniji, čisto tako kot suport, da vidijo da tudi mi obstajamo in da gremo v restavracijo, ki je dala to v ponudbo. Mam pa tudi par prijateljev, ki so vsejedci, vejo, da ne bom jim karkoli rekla če gremo kam ven na pijačo ali pa na kosilo. Mislim, da vedno vejo, da imajo v meni nekoga, s katerim se lahko pogovarjajo tudi o teh tematikah, če želijo in vidim da v ozadju, so se tudi pri teh vsejedcih začele spremembe in mi sami povejo, da jejo vedno manj mesa, da v bistvu so začeli razmišljati o teh temah. Vedno več ljudi se je začelo ukvarjati tudi s tem ekološkim vidikom, grejo v zdravo življenje v celoti – ne vem, al je to joga, prehrana al karkoli.

Kot da je nekaj ozadju pri vsejedcih, da se jim zdi to prav in se pohvalijo, ko so mejčken bliže vegetarijanstvu. Kot da bi radi tudi oni, ampak ne morejo...?

Ja definitivno, v bistvu če je blo prej mogoče to zakrito in so nas tolažili s tem, da itak gre za humano klanje in da je neka tradicija, da je meso nekaj, kar rabimo; pa so začele v zadnjih letih kapljati ven nove informacije, se pravi vemo, kako te velike industrije vplivajo na sam planet in na ekologijo, tudi velike svetovne organizacije – zdravstvene – obelodanjajo podatke, kako je to škodljivo in da lahko dobiš raka tudi zaradi same prehrane. Vemo v bistvu, da masovna produkcija mesa, ki samo narašča (oziroma je naraščala, upam, da bo počasi

začela padat), uporablja ogromno hormonov, antibiotikov in vsega. V zadnjih dveh letih je tolko teh informacij, predvsem je priculjalo ven tolko dobrih dokumentarcev, ki si jih lahko ljudje ogledajo, da sigurno vsak od vsejedcev, tudi že slišal, da pa je nekaj na temu. Mogoče podzavest od vsakega se zaveda, da enostavno humanega klanja ni. Če se znaš ti vsaj mejčkeno, iz nekega empatičnega vidika postaviti v kožo živali, v njeno telo, nam je vsem logično, da nobeden noče umret. Da nobena žival ne skače srečna pod nož zaradi nas. Tako da to celotno družbeno gibanje in premiki in mogoče tudi prizadevanja aktivistov v Sloveniji in po svetu in tudi to, da so nas družbeni mediji enostavno vse povezali, ustvarjajo zdej nek premik. In se mi res zdi – v vsakem obdobju človeštva so bla neka družbena gibanja, tudi ko je bil nekoč rasizem, ko so se ženske mogle borit za svoje pravice, se pravi seksizem, in dejansko zdej je mogoče na točki, ko naj bi naša generacija naredila drugi, naslednji večji premik, kjer je specizem. Da ugotovimo, da nismo mi tisti, ki imamo na planetu pravico delat vse, kar si želimo, da nismo zares na vrhu neke piramide, lestvice, ampak da smo mogoče samo – direktno rečeno – smo najbrutalnejša vrsta, ne najbolj razvita vrsta. In s tem škodujemo tudi sebi, ugotavljamo, da smo pripeljali planet do neke točke, ko res skorajda ne bo več povratka, če nadaljujemo na isti način.

Vsi vemo, kaj se dogaja, tako z živalmi kot planetom, ampak zakaj je vseeno tako težko spremeniti prehrano?

Dejansko ja, veliki večini ljudi se živali smilijo, hočejo slišat pravljice, hočejo slišati zgodbe o srečnih kravah, ki živijo na nekih kmetijah, da so humano ubite. In dejansko, čeprav vejo, kje iskati informacije, da bi se jim ta zgodba razblinila, jih ne bojo šli iskat, ker mislim, da enostavno ljudje, ko imamo neke navade, nam jih je blazno težko spremenit. Ne vem točno iz psihološkega vidika, zakaj, ampak hrana je tudi sigurno povezana na nek način z ljubeznijo, s primarno družino, s tem, kaj ti je tvoja mama postavljala na mizo in s tem, ko se ti odločiš to spremenit, postaneš na nek način problem v svoji družini, ker ne vejo več točno, kaj bi s tabo in jim iz notranjosti majčkeno razbiješ to varnost. Ni več tega užitka v skupnem prehranjevanju in za njih si mogoče nek moteč faktor, tako da gre sigurno za spremembe od mikroklima družine do na ven, na splošno pač ustvariš nek val, ki se širi. Tako da ljudje majo radi udobnost, radi dobro jejo. Sigurno je tudi neosveščenost, ker mislijo, da – iz vseh teh vicev, ki so se ustvarili, heci v bistvu o vegetarijancih, da so slabi lovci, da slabo jemo, da jemo lubje in travo. Dejansko ljudje, ki se ne poglobijo v neko temo, res mislijo, da je potem

hrana totalno neokusna in so še zmeraj raje pripravljeni izbrati svoj hedonistični užitek, kot pa nek etični vidik. Že na splošno smo ljudje dosti egoistični in sami sebi lahko škodujemo, da bi dosegli neko svoje zadovoljstvo, nek svoj prav, neke dobrine. Tako da sploh, že če ljudje med sabo ne znamo izhajati iz neke solidarnosti, kako šele potem na planet in na živali... Tako da res se mi zdi da narediš ta premik, moraš bit že mičkeno bolj razmišljujoča oseba, ki da dol plašnice in zna viseti celotno sliko.

Ko si rekla, da postaneš s spremembo prehrane nek problem v družini – se ti zdi, da to nekako zavira odločitev za spremembo?

Ja, hrana je nek obred, zavedaš se, da boš mogoče delal dodatno delo. Vedno se boš mogel za svojo spremembo zagovarjat. Se pravi, ti res moraš biti pripravljen, da boš mičkeno so boril za svoj prav, veš, da te bojo ljudje spraševali, da boš mogel te stvari zagovarjat. Nikoli ne gre tako enostavno skozi. Da bi te ljudje kar sprejeli oziroma če te – super, pomeni, da je družina zelo svobodomiselna in odprta. Mogoče se to vidi ravno v tem razlogu, zakaj tako malo ljudi postane vegetarijancev in veganov v mlajših letih oziroma manj nekje do srednje šole ker takrat si res vpet v svojo primarno družino. Oni skrbijo za tebe, oni kuhajo, nisi ti še tisti sam, ki si začne pripravljati obroke. In je potem lažje, ko se osamosvojiš, da res obrneš poglavje in začneš sam upravljati s svojim življenjem. Da ne poslušáš kritik svoje mame, ki mora kar naenkrat kuhat dve različni kosili. Dejansko, če se ti spremeniš, dokler si še znotraj družine, boš na nek način spreminjal tudi njih, če ne drugega bodo navade, v rutini pri vsem, se pravi pri nakupovanju, pri kuhanju. In je tako močna sprememba da marsikdo, ki se o tem ne vprašuje, je ne razume in je cel kup stvari za razložiti točno, kaj je zadaj. Če posplošim, verjetno imaš dva tipa družine: ena je tista, ki te razume, se pravi pozna tematiko ampak sami člani niso bili dovolj močni, da bi naredili to spremembo, ampak te podprejo. Maš pa tip družine, ki je povsem ignorantski do te tematike oziroma je ne pozna, in te potem označijo za komplikatorja, za čudaka, se pravi za nekoga, ki si zmišljuje. Ker še zmeraj meso velja v družbi kot neka prvina, tako kot je bilo nekoč: bogataši so si lahko privoščili jest meso, se pravi če se od tega stran odmakneš v bistvu, kot da se zmrduješ. Iz te ignorance, iz tega nepoznavanja potem ljudje res mislijo, da je meso nujno za prehrano. Se pravi določene družine, mame, se sigurno zbojijo za otroke in mislijo, da jim bo nekaj primanjkovalo, ker nimajo informacij, da bi to verjetje ovrgli. Tudi ljudje, ki jejo tipično slovensko prehrano, ne poznajo nadomestkov, ne vejo, kaj vse se že zna dobit in strah verjetno izvira tudi iz tega, da

je mesna industrija naredila kar veliko gonjo proti raznoraznim produktom, ki se pojavljajo, in so nadomestek mesnim beljakovinam. Kot je soja in rastlinska mleka – dosti se straši v to smer. Ne sme se uporabljati izraza mleko, ampak napitek – sojin napitek, rižev napitek – ker je izraz rezerviran za živalski produkt.

Kako bi pa sicer opisala status mesa v družbi?

Med vojno, dokler ljudje niso imeli možnosti imeti živali... Na kmetiji, živali je bilo vedno težko prehranjevat, se pravi so bile neka dobrina, za katero si si mogel vzeti čas, si mogel dosti denarja vložiti in meso ni bilo nikoli tretirano kot poceni in hrana za reveže. Se pravi vsi tisti, ki niso bili bogati, so jedli riž, zelenjavo in tako dalje, kar se še zde v azijskih državah recimo, ne. Ljudje vržejo en mičken košček mesa v juho za okus. Zdej ta zahodna družba, ko se je razvila in postala v celoti bolj bogata in bolj napredna, je meso res postalo tista dobrina, katero smo začeli uporabljati v vsakem obroku in to je tisto, kar se mi zdi problematično: da vsi zagovarjajo neko tradicijo, češ da to počnemo od zmeraj, pozabijo pa, da še pred sto leti ni tako kot je sedaj. Mi porabimo ogromne količine mesa, tudi dosti se ga zavreže, kar je sploh škoda. Kolje se več, kot ga porabimo. Mislim, da je 25% - 30% upada in je tako vkoreninjeno, da je to prodrlo v naše samo dojemanje družbe, kot da je res to enostavno normalno. In s tem kot družba izgubljam tudi stik z naravo. Vidim, da ljudje se niti ne zavedajo, da je to meso bil nekoč del žive živali – enostavno te povezave ni, da bi došli. Ta etični vidik v ozadju se je čisto zabrisal, ker sami moderni ljudje iz mest nimajo izkušnje in nimajo stika z živo živaljo. Vse so skrili od nas – klavnice so umaknili, farme so umaknili, vse je skrito in se ne sme snemati, ne sme se videti. Mislim, da moderna družba dojema meso enostavno kot neko sestavino, za katero nam vsi govorijo, da je nujno potrebna, zdrava. Vsiljujejo nam jo povsod, recimo meni kot veganu je skoraj nenormalno, da si ne morem ene solate naročiti brez da bi bil notri pršut, šunka ali tuna. Vidi se, da sta mesna in mlečna industrija dejansko uspeli prodreti tolko v naše glave, da si večina ljudi sploh ne predstavlja življenja brez tega. Meso se jim zdi kot neka pravica, kot nekaj kar si oni lahko privoščijo, kupijo in jih ne zanima, iz kje pride in seveda nočejo ne slišati ne vedeti, kaj v bistvu meso je. Neka surovina, skoraj enako kot riž ali krompir.

Potem bi rekla, da ima meso neko centralno vlogo v prehrani in da je vse drugo priloga?

Dejansko, ja. Meso je ključen del, vsi bojo naročili meso z nečim zraven. Mogoče ena od

evropskih držav, ki to presega, je mediteranska kuhinja oziroma Italija, kjer še zmeraj centralni del so testenine in je meso samo eden od nadevov. Seveda pojejo tudi dosti zrezkov ampak če primerjam z nami manj, no, ker pri nas je obvezno en kos mesa in nekaj zraven, kak krompir ali riž. Še zmeraj v naši družbi mesa velja kot najboljši vir železa in beljakovin in nekdo nam je uspešno skril podatek, da to ni edini vir beljakovin in tisti, ki se v naše telo najhitreje vpija in da čisto vsaka rastlina, razen sadja, vsebuje beljakovine. Čisto povsod so in tudi normativi, koliko naj bi mi beljakovin pojedli, so veliko previsoki, na nek način že škodljivi. Prevelika količina beljakovin nam škoduje, tako da smo tudi kot družba dosti bolani. Baje rabiš res 10- do 20-krat manj kot nas strašijo. Na nek način bi mogoče rekla, da se dogaja ravno to, da so živali idealni sužnji, ugotovili so, da se jih da super izkoriščati, postale so tudi bajni biznis in zaradi tega nam tolko vsiljujejo potem živalske produkte, od mleka, sirov, mlečnih izdelkov in mesa. Nam se pa zdi, kako fino, da si to lahko privoščimo, plus je dobro, nas je zasvojilo. Saj kazein je na nek način droga in potem je zato toliko bolj težko. Res, ko presekaš, poznam tudi dosti moških, ki so rekli, da jim je bilo to enostavno kot odvajanje.

Bi rekla, da je meso nek simbol moči?

Ja, pri moških definitivno. To je spet ena tistih: moški, fitness, nujno rabiš toliko in toliko beljakovin, da te držijo pokonci. Ena glavnih kritik, ko postaneš vegan – ti vsi rečejo, da to je pa nemogoče, če imaš fizično zahtevne poklice, da ne boš mogu niti slučajno stat, da boš padu, da boš... pač predsodek, kako zgleda vegan, je presušen, suh, bled in anemičen in boš padu na bok, ne. Zaradi tega mislim da tisti, ki pomagajo narediti večjo družbeno spremembo in razbijejo predsodke so športniki vegani. Tako da enostavno – komurkoli, če ti to reče, mu samo rečeš, da najmočnejši človek na svetu je vegan, ki dviguje 200 kil uteži in jih nosi naokoli. Tako da ja, je simbol moči, idealen vir celega kupa snovi, ki naj bi jih človeško telo potrebovalo, kot da smo vse ostale vire zanemarili, kot da ne živi na svetu 600 milijonov ljudi, ki so vegetarijanci in normalno živijo in še bolj zdravo. Mislim, cel kup je teh nekih tradicionalnih vrednot, ki so se vklesale v družbo in nam jih še zmeraj vsiljujejo in kot da ne želijo slišat novih smernic, kljub temu, da so v tujini že bolj razširjene.

Ja, zdaj to je en simbol moči v smislu zdravja, kaj pa – a se ti zdi, da je tudi simbol moči človeka?

Ja, mi smo nekaj več. Sej verjetno je to povezano tudi s preteklimi zadevami – kdor je bil bogat, si je lahko privoščil štiri krave, ne. Revnejši kot si bil, si verjetno jedel samo riž in krompir in zelenjavo, če si imel mičkeno več denarja je bila pri hiši kokoš, ovca...do vedno večje živali. Nekako je simbol moči, prestiža, tako kot so zdaj večji in boljši avti, pač živali so nekaj stale. Mi se sploh ne zavedamo, kakšen strošek je žival, glede na to, da zdaj nam je vse skrito in tudi ne vemo, koliko subvencij daje država v to industrijo, ker so še zmeraj taki dobički notri da tudi če država sponzorira z nekimi subvencijami noter se še zmeraj nekemu splača.

Se ti osebno strinjaš s takim kulturnim pomenom mesa?

Razumem, kako je do tega prišlo, vem, da je bilo zadaj tudi cel kup enih manipulacij. Se pravi, ne strinjam se s tem, koliko stvari se nam zdaj skriva. Če ni nič narobe s tem, če meso res nujno rabimo in če gre res za humano klanje, zakaj je res prepovedano pogledati za tista vrata, kaj se zadaj dogaja, zakaj je direktorje raznoraznih tovarn blazno strah, da bi ljudje videli, da te živali res trpijo, da so mučene in da živijo v groznih pogojih? Ker verjetno potem tudi noben tega ne bi hotel jest – če bi ti videl, v kakšnih kletkah živijo tiste kokoši... In tudi vse te marketinške akcije in propagandne reklame kot je tista od Perutnine Ptuj: "Mi razumemo piščance.", do "Meso, narejeno z ljubeznijo", so taki oksimoroni, da ko enkrat vidiš vso sliko, tega ne moreš sprejeti. Razumem, da je v kapitalizmu prišlo do tega, da se je začelo na čisto čisto vseh nivojih izkoriščati vse za dobiček, in tudi načrtno mislim, da se že 20 let dela na temu močnemu marketingu, da pač enostavnoje to treba kupovat in tudi cene mesa padajo do takih nizkih vrednosti, da je meni kot potrošniku nenormalno, kako ima lahko kdo tukaj kakšen dobiček, oziroma koliko je sploh žival vredna? Koliko je za nas vredno eno življenje, če se hamburger prudaja za 1 € medtem, ko je solata 5 €?

In ta žival poje ogromno te solate, ki je za 5 €...

Sej to, ta logika, ki je v ozadju, je sprevržena in je ne moreš ravno dojet. Mislim, da enostavno kapitalizem sam zase gre v smer, kjer se gleda izključno za dobiček in pozabijo na vse posledice in na stranske poti... Nekoč se nam bo vse zrušilo na glavo, ker je nevzdržno tako.

Zdaj pa malo za predah: kaj pa je zate dobro življenje?

(Smeh). Ok, super, mi je všeč ta predah. Ok, jaz sem dostak minimalist po duši, tako da bi bila čisto zadovoljna s tem, da bi imela neko službo, v katero bi lahko vpela tudi svoje vrednote, čisto dovolj financ, da bi prišla skozi mesec. Ne rabim dosti, nisem nikoli imela kreditov in da bi imela vedno dovolj časa zase – se pravi dovolj dni dopusta. Čisto tako – da bi lahko svoje vrednote tudi uveljavila v svojem življenju. Se pravi streho nad glavo (minimalno), neko zanimivo službo, v kateri bi mogoče pomagala tudi družbo spremeniti v to smer oziroma ozavestiti in dovolj časa, da bi potovala po svetu in da bi raziskovala. Če pa lahko še en preskok naredim in če lahko grem v še malo utopične ideje o tem, kakšen svet bi si želela in upam, da ga bom nekoč doživela je pa to tak svet, kot ga riše *Venus Project*: ker se govori o tem, da imamo tehnologijo, kjer ne bi bilo treba nikoli več nobenemu delati, dejansko mesta bi lahko bila samozadostna, imeli bi tehnologijo, ki bi se hranila sama zase, imeli bi znotraj mest – seveda bi bila veganska, ker sama mesna industrija grobo škodi planetu in ekologiji – in bi bila mesta taka, da bi vsepovsod po stavbah rastle zelenjava in sadje, in ljudem sploh ne bi bilo treba delati, bi samo kontrolirali, nadzirali to tehnologijo, da bi še naprej funkcionirala in vsak človek bi potem nekaj ur svojega časa na teden ali pa na dan, kot bi želel, vse bi bilo polastni izbiri, bi svoje znanje potem udeleževal v teh mestih, bi pomagal sosedu, bi risal, bi slikal, vsak bi počel samo tisto, ker je njegova lastna kreativna. Nič ne bi bilo potrebno, ker bi ta mesta in prevozi bili preko magnetov, in tako dalje...

Kakšna se ti zdi sodobna družbena ureditev?

Ha... Definitivno ne podpiram niti slučajno tega neokapitalizma, se mi zdi nevzdržen. Se mi ne zdi normalno, da se dobički večajo vsako leto. Mislim, da smo se zaprli v eno tako slepo črevo, v katerem plezamo en po drugemu, tako da (zdej mogoče bo to kdo slabo vzel), ampak mislim da mi je bližje socializem, že samo ta njegova osnovna ideja, da smo vsi enaki, da si vsak zasluži imeti enake pravice, da se vsi trudimo en za drugega. Želela bi si videti več altruizma, manj egoizma in če spremljam ljudi okoli sebe, se mi jih zdi zdej dosti enih takih zombijev, da se raje o ničemer ne sprašujejo, da jim ne bi bilo treba pogledati okoli in videti, da se svet res ruši. Še najbolj pa pogrešam res samo to manjšo iskrico spremembe v ljudeh, da bi videli, da vse, kar nas lahko reši danes je povezovanje in pomoč. Ni treba, da rešiš svet, ampak lahko pa pomagaš enemu sosedu. Načrtno so nas ločevali 20 let, so nas učili egoizma, so nas učili, da naj plezamo en po drugemu, da naj poskrbimo samo zase, naj čimveč zaslužimo. In vidimo, da ta model ne deluje, da nas ne dela srečne. Tako da se opaža tudi ta

trend, da se vračamo k minimalizmu, k naravi, k samoproizvodnji hrane, vrtički in tako dalje. Je to edini pravi način da rešimo svet – seveda bi ga lahko še toliko prej, če bi vsi postali vegani (smeh).

Kaj se ti potem zdi, da družba pričakuje od posameznika?

Družba, v kateri živimo dandanes mislim, da posameznike vidi izključno kot nek delovni stroj. Pač samo kot osebo, ki bo ljudem na vrhu piramide, se pravi samo tistemu procentu najbogatejših, prinašala nove dobičke in ko tega ne boš več zmožen početi, te bojo nadomestili. Samo to, nič drugega mislim... Odvisno kako razumemo besedo družba: družba je neka hierarhična postavitev ljudi – tisti na vrhu imajo res samo interes, da izkoriščajo tiste spodaj. Se vidi, da nobena država ne počne nič za svoje reveže, so samo kozmetični popravki, da bi dali mi mir, ampak tudi to se vse bolj razkriva, da ne gre za nek resen trud.

Potem se ti zdi, da se vegetarijanstvo sklada ali ne s temi normami in pričakovanji družbe?

Vsaka manjšina je za družbo drugačna in sploh če je tako mičkeno bolj militantna, vsekakor z vegetarinajstvom in veganstvom sproži to razliko, da nisi več tak potrošnik. Mičkeno bolj začneš razmišljati kaj kupiti in kaj ne – seveda je vse povezano s tem, zaradi katerega razloga se odločiš za to, da boš nehal jesti meso. Če se iz etičnega, je potem enostavno res...ti etike ne moreš imeti samo do živali in jo imaš potem tudi za ljudi in ta etika se potem toliko razširi, da se res trudiš, da ne bi škodoval nobenemu. Avtomatsko s tem potem izstopiš iz sistema izkoriščanja vseh in tudi zelo težko je; - na nek način se ti ta etika tako širi, da težko požreš vse nepravice v družbi in že s tem mičkeno postaneš upornik. Ker si želiš, da bi se evolvirali ljudje, in da bi evolucija naredila naslednji korak naprej iz tega sistema, ki trenutno ne funkcionira. S tem seveda na nek način si upornik, ne da bi *hotel* biti, ne da bi razmišljal o temu, da se boš odločil za vegastvo izključno zaradi tega, da bi bil upornik, ampak postaneš v družbi upornik z razlogom.

Torej te družba dojema kot upornika?

Ja, nek moteč dejavnik si, oziroma si tolko drugačen od – sej se lahko pohecam ampak...tako ko se pogovarjamo s prijatelji vegani – se počutiš kot v neki matrici, kot da bi se iz nekega sistema izklopil. Videl bi, da si bil prej vklopljen, nisi razmišljal s svojo glavo ampak si samo

počel stvari, ki so ti jih drugi servirali, kar ti je družba narekovala. In potem se kar naenkrat ustaviš in rečeš: "čaki malo, nekaj ni v redu" in iz tega izstopiš in se mičkeno postaviš na stranski tir in pogledaš širšo sliko in vidiš, da lahko svoje življenje, da lahko s svojim življenjem narediš največjo razliko trenutno pri sebi in potem s tem si tudi zgled drugim, v upanju, da potem še koga drugega prepričaš.

Če pomisliš: kako bi v naši družbi opisala porazdelitev vlog med moškim in žensko?

Kljub temu, da je bila ženska revolucija že 100 let nazaj, se je vse skupaj v bistvu odvijalo zelo počasi. Centri moči še zmeraj ostajao isti in se tudi jačajo, in eden od teh centrov moči je bil vedno patriarhat. Tako da, zame kot nek center moči je tudi nek center odločanja, center financ, se pravi neka točka, v katero se vse to steka in logično, ko si moraš ti to pogačo, ki si jo imel toliko let v rokah, delit, ne spustiš nobenega drugega zraven. Zraven so kar naenkrat hotele prit ženske, zdaj hočejo zraven prit še homoseksualci, skrataka cel kup različnih manjšin v družbi, in kot ena od manjšin je bila tudi ženska populacija. Si želijo bolj pravičnejšega sveta, se pravi si želijo, da bi se zadeve razdelile. Tako, da definitivno so ženske danes bolj enakopravne, ampak še zmeraj se vidi v teh najbolj banalnih točkah, da nimajo enakih plač, še zmeraj jih moški ne dojemajo kot primerne za določene poklice, od šoferk avtobusov do pilotk al karkoli. Mogoče se res nisem nikoli tolko ukvarjala s temi temami, ampak ja, je še zmeraj nek boj, ki poteka. Še zmeraj obstaja cel kup predsodkov, tudi do žensk, da so – verjetno pri marsikateremu moškemu – da niso toliko sposobne, da mogoče drugače pojmujejo neke stvari, da razmišljajo drugače, ampak te stvari vedno izhajajo iz neke želje po temu, da imajo oni določene ugodnosti in da jih ne delijo z drugimi, ter iz nepoznavanja problematike in iz predsodkov.

Zakaj pa misliš, da je veliko več vegetarijancev žensk?

Mislim, da sta ključna samo dva razloga: da ženske res drugače čustvujemo, smo veliko bolj sočutne, izhajamo bolj iz srca, ne toliko iz razuma – moški so res taki razumni, hladni. Plus, da ima v sebi še vedno tiste gene od lovcev, tako da njim je izpod časti, da ne bi pojedli tistega kosa mesa, ker enostavno so si ga oni ujeli in jim pripada. Drugo je pa to, da se moškim še zmeraj govori, da meso rabijo. Avtomatsko, dejansko je res tako, da če ne ješ mesa, nisi pravi moški. Takoj se ti bo nekaj zgodilo, takoj boš manj mačo, manj močen. Družba te šikanira zaradi tega, tako da se mi zdi, da je za moške še veliko težje narediti ta

preskok da postanejo vegetarijanci ali pa vegani, ker se morajo soočiti še s toliko večjim družbenim pritiskom in moraj biti na taki stopnji zavedanja, da so pripravljeni zdržat v tej poziciji.

Se pravi, da se meso povezuje z moškostjo?

Ja, seveda. Z močjo, s spolnostjo, s čimerkoli želiš... kot da bojo zgubili neko življenjsko energijo, če ga bojo nehali jest. Ravno zaradi tega so potem ti športniki tisti, ki lahko na tej točki naredijo premik, ker so močni, samo beljakovine moraš dobiti iz drugega vira, to je vse.

Kako se ti zdi, da ta družbena ureditev, ta kapitalizem, vpliva na odnose med ljudmi?

Kapitalizem v osnovi je samo naredil trg odprt. Ljudem so prodajali floskule v stilu: vsi imamo enake možnosti, vsi, ko pridemo na trg, lahko dosežemo neke cilje, če se potrudimo – samo trdo delaj. Seveda smo potem sčasoma ugotovili, da nimamo vsi enakih možnosti, da nekateri vstopajo na trg z veliko večjim kapitalom in so že avtomatsko v prednosti. In s tem, ko so nam govorili, naj se trudimo, naj trdo delamo, naj bomo res pridni delavci, ker bomo s tem nekaj dosegli; so oni veliko več dosegli, ker smo se mi tako gnali, tako angažirali, da so dobili idealne delavce. In ta stroj delavcev je potem po tolikih letih ugotovil, da nima nič več kot prej, da je veliko bolj utrujen, da je zafrustriran, da se je pretočilo bogastvo v zadnjih 20 letih kapitalizma še bolj v tisti 1 % - vsi vemo, da ima v bistvu 300 ljudi polovico svetovnega bogastva. Tako da ja, generira egoizem, generira...prav želijo, da smo čimbolj, ne vem, tudi sami... Vse javne sfere, ki so prej v socializmu funkcionirale, se pravi, kjer se je veliko dalo na samo izobraževanje, na zdravstvo, šport, vse kar je bilo pomembno za človeka, vse sfere so zdaj ratale, se izkorišča samo za dobiček in nihče ne gleda več sploh na dobrobit za človeka. Torej, enkrat ko postane zdravstvo plačljivo, logično ni nobenemu več v interesu, da bi bil človek zdrav čimdalj časa, ampak ga probaš obrnit v to smer, da zboli čimvečkrat in čimvečkrat kupuje tablete in se ga ustrahuje. Konstantno nas mediji pumpajo, da vedno nekaj rabimo, vedno je nek strah. Cela mašinerija je tako narejena, da je človek res čisto zmeden, ne fokusira, živiš v nekem *rat race-u*, v neki vsakodnevni rutini in redkokdo je sploh še zmožen izstopit, ker ljudje so zdaj preprosto preutrujeni in ne najdejo več smisla. Dandanes res, dosti dosti napora je treba vložiti, da si pripravljen se boriti proti sistemu, ki je ratal tako... V bistvu te dobesečno duši, vsepovsod ga čutiš. Mislim, da se tudi zaradi tega dosti ljudi umika v gozdove in se odločajo, da bojo živeli *no greed*, da grejo res sami, da vse zapustijo, da nimajo

več ničesar in se preselijo v gozd in imajo samo neko kolibo, ki si jo zgradijo sami, in nek svoj vrtiček, mogoče eni še potem lovijo, če prav nič ne zraste. Ampak res, če želiš izstopit iz te družbe, iz tega šuma, iz te strašne obilice podatkov...

Zanimivo, ko si rekla, da je vseprisoten ta pritisk, da te duši in je vseprisoten – hkrat se ga pa skorajda ne zavedamo?

Ne vem, če se strinajm. Meni se zdi, da ga vsi čutimo, samo ga čutimo na različne načine, oziroma tisti, ki ga ne želijo čutiti, to presekajo. In zaradi tega se danes toliko ljudi drogira z raznoraznimi povsem trivialnimi zadevami, lahko rečemo tudi da se zdravijo, se izklapljuje iz tega sistema preko pijače, hrane, seksa, česarkoli v bistvu, ker enostavno ne želimo razmišljati. Že samo družbeni mediji in ti pametni telefoni so neka oblika droge. Ti konstantno skušaš zaposlit svoje možgane, da so površinsko zaposleni, da ti ja ni treba razmišljati o posledicah tvojih dejanj, o okolici, kaj se dogaja okoli tebe, ker že samo če gledamo v Sloveniji, zadnje čase se v toliko enih sferah so zadeve poslabšale, da v starih časih, ko smo bili ljudje bolj povezani in smo imeli več energije, smo imeli radi svoje službe, smo bili veliko bolj borbeni. Zdej pa enostavno – ljudje nimajo več moči. Raje grejo domov, pač kliše: boš gledal Kmetijo, boš izklopil in boš šel jutri spet delat, da boš dobil tisto minimalno plačo. Zdi se nam brezizhodna situacija in eni to čutimo, sej je bil vedno majhen del aktiven, tisti, ki si je res želel spremenit družbo. Velika večina ljudi si želi živeti v svojem majhnem svetu, tudi če se ta svet vedno bolj oža, ampak enostavno ne vem, do katere točke lahko ti človeka pripelješ, da mu počti film in da rata borec. Ugotavljam, da je očitno ta točka res...da so ljudje toliko elastični, da sploh ne moreš verjet, koliko so.

Kaj pa odnos do živali, kako ta sistem vpliva nanj?

Trenutno družba jih vidi isto kot človeka, imajo sicer slabši status kot človek, ker so še vedno bolj izkoriščane, ampak skoraj smo na istem, no. Pač vsi služimo samo kapitalu, dobičku in trgu. Ni spoštovanja, v nekem grobem, v marketingu, nam skušajo prikazati, da imajo spoštovanje do živali, da se vsako leto za njih boljše dela, v ozadju se pa skriva to, da samo delajo bolj profitabilnoo celotno linijo proizvodnje. To ne gre z roko v roki, ne moreš reči, da se doživljali obnašati vse bolj etično in bolj humano, če se zavedamo, da po drugi strani produkcija mesa vsako leto narašča, ker tudi populacija narašča, in sam proces postaja vedno hitrejši. Tako da recimo, če bi ljudje iskali informacije, ko ti povejo, da so živali vedno prej

humano...da se jih uspava, da se jih ustrelji v čelo in naj bi jim potem prerezali vrat, potem pridejo ven informacije, da dejansko 70 % teh živali je še zmeraj budnih. Ker zadeva poteka tako hitro, da nobeden ne preveri, če so zares uspavane. Meni je zanimivo, ker vedno rečemo, da družba to počne, ampak *mi* smo del družbe, mi smo tisti, ki to počnemo. Ravno zaradi tega je zame veganstvo kot nek upor, ker se odločiš, da ti v taki družbi nočeš živet, ti nočeš bit del take družbe, ki je enostavno ne briga več nič za nobenega in je pripravljena vsak dan povzročat tako trpljenje in gorje, kot je nepredstavljivo. Dejansko če ti nočeš pogledat v klavnico, se zavedat, da se za tistimi vrat dogaja nekaj, kar ni okej. In enkrat, ko odpreš ta vrata, potem resni poti nazaj, se ti možgani toliko spremenijo, da če si vsaj mičkeno še človek, če si še malo živ v sebi, če nisi čista ameba, greš težko nazaj...

Potem se ti zdi, da sistem spodbuja sočutja in ozaveščenosti, ampak ravno obratno – da nas dela bolj trdosrčne?

Ja vsekakor, sej to je povezano z egoizmom in z vsem in s tem, da mi plezamo en čez drugega. S tem, da smo pripravljeni pohodit...oni od nas želijo samo, da smo res poslušni in da naredimo vse, kar nam neka avtoritativna oseba pove in čim v človeku vzbudiš sočutje, ne bo več tako poslušno poslušal pravil, se bo začel upirat, ne bo hotel kupit ene stvari, ki bi se mu zdele sporne, ne bo hotel kupiti oblačil, ki so bila delana v Aziji v *sweatshopih*. Generalno gledano, zelo enostavno: sočutje nas povezuje, postaneš del skupnosti in te zanima, kaj se dogaja okoli tebe in širiš svoj krog zanimanja. Egoizem pa, pač skrbiš samo zase, nič drugega te ne zanima in si en individuum in si en individuum, na katerega se da veliko lažje vplivat, ker tudi ne komunicira s širšo okolico in potem tudi nima informacij. In upor se veliko težje zgodi, če ni povezave med ljudmi.

Se ti zdi, da je vegetarijansvo, veganstvo, nek upor proti družbi, vsaj vrednotam družbe?

Definitivno. V bistvu je kot nek upor v smislu, da je izstop iz mainstream družbe. Izstop in upor v tem smislu, da je tvoj pogled na svet tako drugačen in o toliko stvareh že veš, da si res želiš te informacije predat naprej – in na *tej* točki ti postaneš upornik, ker ne živiš več svojega majhnega egoističnega življenja, ampak hočeš v svoj sočutni krog privabiti čimveč ljudi, da bi se ustvarila neka kritična masa. In potem iz te točke rataš malo upornik, imaš več različnih tipov upornikov. Okej, jaz mogoče nisem militantni vegan ampak nisem tiho o teh temah, jih

odpiram, jih odpiram na drugačne načine. Tudi dam vedeti ljudem, da jih lahko z mano vedno načnejo, in vidim, da ta mehkejši pristop, ko si samo prisoten v družbi, in že s tem, ko ljudje vidijo, kako ti živiš, kaj ješ in tako dalje, tudi na nek način to povzroča potem ta val sprememb. Ljudi začne zanimat, preberejo kakšno stvar, mogoče te cenijo kot osebo in ko vidijo, da nisi vsiljiv, da ne spadaš v to militantno sekto, kot nas kdaj okličejo, potem se s tem mogoče kakšna vrata lažje odprejo. Ampak vem, da obstajajo pa tudi ljudje, ki jim je ravno ta militantnost odprla oči. Smo različni tipi oseb in vsak rabi neko drugačno informacijo, oziroma kako prodre do njega.

Se ti zdi, da je življenjski stil vegetarijancev drugačen?

To je tako širok spekter vegetarijancev, da tudi vegetarijanci so si različni in sigurno ne moreš reči da vsi živijo enak life stile. Spet je ta razlika, če razdelima na dva pola: eni so postali vegetarijanci zaradi zdravja, se pravi se o etičnem vidiku sploh ne sprašujejo in lahko, ko se jim zdravstveno stanje izboljša, začnejo spet jest meso, kot neko komoditeto, kot nekaj, kar si prej nismo mogli privoščiti in se jim zdi, da so bili za to prikrajšani. Če si postal vegi z etičnega vidika, imaš pa tudi dva nivoja: eni so to zelo potihoma in so spremenili pač samo svoja življenja, drugi pa so taki, ki si ne predstavljajo, da ne bi bili aktivisti. Čutijo, da je ta sprememba za družbo tako nujna, da se vsak dan pogovarjajo o tem, da bi spremenili kaj. Jaz bom rekla, da sem nekje vmes, da ko imam čas, se teh akcij udeležim in se mi zdijo tudi pomembne. Seveda je najbolje, da so izvršene tako, da ne bojo problematične ampak da bojo pozitivna sprememba. Lahko se pohecama da ena od stvari, ki je drugačna, je konstantno iskanje, kje boš lahko jedel (smeh). To samo druženje ob pijači in ob hrani je bolj premišljeno. Ni ravno tako, da lahko kamorkoli greš in dela se tudi na temu, da bi čimveč restavracij prepričali, da bi ponudili tudi vegansko prehrano. Kar mi je zanimivo zadnje čase in česar se veslim, je to, da avtomatsko sami dojemajo. Tudi če na ven izgleda, kot da je to nek nov trend, čisto neka modna muha, ki izvira iz samega zdravja, izvor čega so neki holivudski zvezdniki, ki so tudi sami postali vegani za 10 dni in potem so se blazno dobro počutili in so potem spet prešli na staro prehrano. Se pa ta val širi. Se mi zdi pa edini pravi način, da opustiš meso, je etični. Definitivno smo veseli tudi zaradi ljudi, ki to postanejo zaradi zdravja, ker še zmeraj živali bodo na boljšem in jih ljudje ne bodo jedli. Ampak mislim da družba res res rabi to prenovo, to prebujenje v etiko, tudi zato, da se med samo mi povežemo, da se prvič vprašamo, da stisnemo na bremzo in ustavimo ta vlak kapitalizma, pogledamo, kaj smo

naredili planetu, sebi, drug drugemu, človeštvu, živalim, in naredimo kot neko analizo preteklega. To se v bistvu zdaj dogaja. Dejansko smo se začeli spraševati, na kateri točki smo. In vidimo, da res ne gremo v dobro smer. Planet je že toliko uničen, da če se ne bomo ustavili...in to ni nek mehek prehod, res bo treba presekati in nekaj na hitro narediti, ker če ne... Mislim, govori se, da naj ne bi bilo več nobene žive populacije na planetu do 2100. Kakšna žival bo že preživela, saj narava vedno obstane, ampak dejansko... Meni je tudi to zanimivo, kako so se v kapitalizmu velike katastrofe nehale omenjati – če pogledamo ene 20 let nazaj, v 90. letih je bila ekologija ključna tema na tv-oddajah, na poročilih in tako dalje, vsak dan se je omenjal amazonski gozd. Sej to itak vemo, da novice so zanimive samo nekaj časa in da moraš na naslednjo novico, ne. Ampak vmes so se zgodile take velike katastrofe, da je res meni nepojmljivo, da se jih ne omenja naprej – amazonski gozd skoraj posekan, veliki koralni greben v Avstraliji je skoraj cel...v bistvu zaradi segrevanja morja korale umirajo, Fukušima se zliva v morje že tri leta al ne vem, koliko... V Braziliji se je eno celo rudarsko področje, v bistvu hrib, zrušil v morje in je isto onesnažilo cel kup rek od teh staroselskih plemen, ki nimajo več kje bit, vmes je bila potem še tista kriza z nafto. Vemo, da je plastike v morju za dve ogromni državi in mi si vsi zatiskamo oči in se delamo, kot da tega ni, ampak ko se bojo te kockice sestavile... Plus še vedno manj vode je na svetu, ker vemo, da se vse prodaja za kratkoročni dobiček peščice. In velika večina ljudi je tiho in ko se bo to vse skupaj sestavilo, ko res kar naenkrat ne bo več vode, tudi v najglobljih rezerviranih, se bomo pač mi začeli med sabo čisto... to je tema egoizma, tako da če se zdej ne bomo naučili med sabo lekcije sobivanja, lekcije sočutja, tega, da moramo reveži stopiti skupaj in da glavni sovražnik je nekje drugje, ne pa to, da hranimo seksizem, fašizem in sovraštvo drug do drugega. Razumem situacijo, zaradi katere je to prišlo, ker smo pač vsi zafrustrirani in nezadovoljni, ampak ni pravi način da, da se še naprej delimo in koljemo med sabo, ker je to nekomu v interesu.

TEA

Starost	Izobrazba	Poklic	Kraj	Tip vegetarijanstva
31	Uni. dipl. filozof, končuje doktorat	Operater asistenčnega centra	Rogaška Slatina	Veganka

Za začetek bi te vprašala, kako razumeš pojem vegetarijanstvo?

No evo, glih o tem sem zadnjič razmišljala. Da je v bistvu že sama definicija vegetarijanstva ta, da je to rastlinojedstvo. Od kod pač mleko pa jajca tuki, mi ni jasno (smeh).

Kako dolgo si že ti vegetarijanka oziroma veganka?

Približno 20 let sem vegetarijanka, veganka pa 6 let.

Kaj je bil pa tisti glavni razlog – če se spomneš – za vegetarijanstvo?

V bistvu je bilo tako, da je že moj oče vegetarijanec, in nam je vsem otrokom – dva brata še imam – govoril, da žival se ni rodila zato, da jo ti ubiješ in požreš, in da je dost druge hrane, ki jo lahko ješ. Ampak je to samo name vplivalo, na nobenega brata in niti na mamo, ni. Potem je bilo nekaj časa doma veliko kreganja okoli tega, ker stari starši niso bili za to, so me z govejimi juhami silili po moje do dvajstega leta (smeh). No, potem sem tudi jaz enkrat vmes po nesreči videla kolino ob cesti in... me niso dobili iz postelje dva dni, tako da ja...je bilo zelo hudo.

Si jokala?

Mislim, že od takrat se mi je zdelo, da sem čisto drugače videla svet kot večina ljudi. Pa ne, da sem zdaj kaj posebnega, ampak... (skomigne z rameni).

Potem bi rekla, da je bila ta odločitev nenadna ali si dolgo razmišljala o tem?

Zdej se res težko spomnim... ampak, še ko sem ga jedla, ker so me pač doma – babica in dedek – silili, sem ves čas videla v tem neko truplo, že takrat. Tako da potem, ko se je še s tistimi kolinami začelo, je bilo po moje to tista končna odločitev.

Si takrat doživljala tudi kakšne drugačne spremembe v življenju – da je bila odločitev mogoče povezana s kakšnim dogodkom?

Mislim, da ne. Razen teh kolin (smeh). Mislim, da nič drugega. Jaz to izključno samo z etiko povezujem, nič z zdravjem, tudi pri veganstvu ne.

Kako je potem to tvojo odločitev sprejela tvoja družina?

V bistvu zelo slabo. Mama niti ne toliko, ker je zdaj tudi ona veganka že nekaj časa, edino takrat pa pač še ni bila, no. Medtem ko stari starši pa obupno, no! Tisti strah pred boleznimi, pred ne vem...sprejemanjem v družbi... V šoli sem imela tudi ves čas probleme, ker takrat nihče ni bil vegetarijanec. So pa zečeli potem posebej zame kuhat obroke, tako da sem dobila zmeri neko zelenjavo za kosilo.

Si živela s starimi starši?

V isti hiši, ja.

Ampak so bili že od očeta navajeni, da je vegetarijanec...?

Ja, ampak to so v bistvu od mame starši. Oče se je pa odločil za vegetarijanstvo, ko je bil že odrasel, okoli tridesetega leta, je pa že njegov oče vedno zavračal meso, s tem, da moramo upoštevati, da ga takrat ni bilo, ne. So ga imeli enkrat na teden, recimo ob nedeljah. In ga tudi nekako ni maral več. Ne vem točno njegovih motivov – od dedka, ker je zelo hitro umrl in se o tem nisva nikoli pogovarjala. Oče pa tudi čisto etično...

Kako pa se ti zdi, da je to samo nate vplivalo, ne pa na brata?

Ne vem, to mi še danes ni jasno (smeh). Ker meni se to zdi čisto normalo, naravno stanje. Tako da ne razumem, zakaj.

Ker zanimivo, da je večina vegetarijancev žensk...

Ja, glih zadnjič sem videla nek tist graf, un okrogel, na Facebooku, pa mislim, da je bilo po celinah. In je res, 90 procentov je žensk.

A ni to zanimivo? Ker vsi smo ljudje...

Ja res, pač po moje je to zato, ker mislijo, da potem niso moški. Ker marsikdo mi potem to

reče. Če ne ješ mesa, nisi moški.

Kako pa so tvojo odločitev sprejeli tvoji prijatelji, sošolci?

Jaz sem bila zmeri bolj individualna oseba, zelo nedružabna. Tako da dvomim, da me je to kaj zelo zanimalo. Čudno so me gledali, to sigurno, no.

Se spomneš, če si se mogla kdaj zagovarjati zaradi tega?

Ne, spomnem se enkrat v petem razredu, to vem, da je bil peti razred, ker smo dobili posebej matematiko... in je razredničarka kar naenkrat navrgla, da jaz ne jem mesa. Ne vem v kakem kontekstu, niti ne vem, zakaj, samo vsem je to povedala. Potem se spomnem, da so me vsi tako gledali, kot enega vesoljca. To še nekaj časa no, potem so pa pozabili.

Kaj pa tej skupni obroki – kosilo v šoli, malica v šoli?

Zdej, mislim, da malice niso bile z mesom, če pa so bile salame, sem pojedla samo kruh. Ampak, ne spomnem se, da bi me kdo kaj preveč spraševal. Kosili sva pa vedno samo z eno prijateljico, ki pa je itak vedela, da ne jem, tako da... Ni nas bilo v skupini pri kosilu. Mislim, da nimam nobenih travm (smeh). Bolj zdaj, s tem aktivizmom so se začele.

Kaj pa potem, ko si se odločila za vegetarijansvo, so se odnosi znotraj družine kaj spremenili?

Ja, mogoče z babico, ker mi je bila vedno navajena ona kuhati, pa tudi za starše je kuhala, ker ni hodila v službo. In so bila kreganja zaradi tega, ker nisem jedla mesa. Z njo sem se kregala. To se spomnem. Ampak ne dolgo no, je pol sprejela, nekaj časa je sicer še s tisto govejo juho sitnarila, potem pa je tudi s tem počasi nehala.

Te je v končni fazi podprla?

Hja, recimo... celo, kadar sva se pogovarjali je tudi jokala, da ona sama ne bi nikoli ubila kokoši ali pa ne vem, koga pač, pujsa magari. Ni pa nikoli do tega prišla, da s tem, ko kupuje, je isto.

Bi rekla, da se družiš bolj z vegetarijanci ali mesojedci?

Ja moram rečt, da zadnje čase res bolj z vegetarijanci – ne načrtno, ampak kar nekako smo

prišli skupaj.

Če danes pogledaš nazaj, se ti glavni razlog, zaradi katerega si se odločila za vegetarijanstvo, še vedno zdi najpomembnejši?

Ja, še zmeraj, ja. Ker moram reči, da tudi jem čipse pa te razne – sicer ne vsak teden, ampak ja; tako da ne gledam glih na zdravje.

Pa se ti zdi, da so se sčasoma pridružili še drugi razlogi?

Ja, okoljski sigurno. O okusu niti ne razmišljam, tudi o zdravju ne.

Pa se ti zdi vegetarijanstvo bolj zdravo?

Absolutno, to sigurno. Mislim, nasploh sem prepričana, da človek ni mesojedec. Mogoče je bil, ne vem, v času neandertalca. Ampak danes zagotovo ne več.

Kaj pa vegetarijanstvo v odnosu do okolja?

Ja ja, gotovo.

V kakšnem smislu?

Recimo že to, koliko toplogrednih plinov živinoreja prinese. Koliko vode je potrebno za eno kilo mesa in koliko za eno kilo zelenjave. Čisto take stvari. Kaj je še takega... (razmišlja)...ja no, te osnove. Pa industrija tudi, seveda. Je pa seveda vegetarijanstvo bolj vezano na etiko.

Kako bi opisala status mesa v naši kulturi?

Dobro vprašanje, ja... težko rečem ampak veliko pa razmišljam o tem. Marsikateri moški - najbolj na sodelavcih to vidim – reagira na tak način ja, da zde si kao nek *pussy*, če ne boš jedel mesa. Celo to sem doživela, da sem sodelavcu, ki je že večkrat iz Loving Huta mi naročil kaj, rekla – sem ga poklicala pred službo, ko sem prišla tja – in je nekdo drug to slišal, eden od drugih sodelavcev, in mu je rekel: “Pa kaj si ti zdaj en *pussy* ratal, ne boš menda tega naročil!“, - in ni upal naročit! Ker se je bal, kako ga bo zde ta drug videl, ne. In je rekel, da ne bo nič.

Potem se ti zdi, da se meso povezuje z moškostjo?

Ja, na žalost. Verjetno je ubijanje nek pogum, al kaj. Ne vem, ne razumem, ampak ja. Je najbrž prizvok neke možatosti.

Se ti zdi, da je meso nek simbol moči?

Bi lahko rekla, ja. Ker mogoče lahko tudi rečem da vegani, ki jih poznam, so zelo nežne duše in niti malo ne zgledajo možati in ne vem, kaj. Drobni, taki nežni.

Zdej, eno je moč v zdravstvenem smislu...

Ja, se dojemam ja, kot da je simbol moči, da ti da moč, ampak ne verjamem, da ti jo da. Je pa simbol, ja.

Kaj pa kot simbol moči človek nad naravo?

Mogoče, ker ko sem še imela veliko več volje kot danes ljudi prepričevat, sem brata vprašala, zakaj to počne, če vse ve, informacij je namreč več kot dovolj. In je rekel: "Ker lahko." To je bil odgovor. Ker smo ljudje pač močnejši in to lahko počnemo. Ja, naša kultura je antropocentrična, absolutno, v vseh pogledih. Žal.

Kako bi opisala dožemanje, da ima meso centralno vlogo pri hrani in da se ostalo hrano dojemam kot priloge?

Ja, mogoče ja. Sploh v teh evropskih državah se tako dojemam, ja. Meso mora bit, pa samo še neki za zraven. Če vzameš meso, se dejansko dojemam, kot da nimaš kaj za jest. Ker sploh če greš jest v kakšno menzo recimo, ki so čisto razpršene povsod, te vprašajo: a boste potem samo prilogo; če ne vzameš mesa. To sem velikokrat opazila. Kot da zelenjava ni hrana, nima statusa hrane. Meso je simbol hranljivost in vsega, kar telo rabi, od česar si pač živ.

Kako pa ti osebno gledaš na tak kulturni pomen mesa?

Se pač ne strinjam.

Kaj pa je zate dobro življenje?

Ha! Mmm... ok, glih to kar marsikdo reče, na nekem otoku brezskrbno živeti – ne. Ker se imam za delavno osebo, ki mora imeti nek ritem, pa nek urnik. Ampak ja, mogoče vseeno da bi bil malo lepši sistem. Kakšne boljše službe. Ja pa seveda, da bi vsi bili vegani, ne (smeh).

Kako bi se potem medsebojni odnosi med ljudmi spremenili?

Ja, dobro vprašanje. Mogoče niti ne no – glede na to, ko spremljam te skupine na Facebooku, kjer smo sami vegani, pa se zelo kregajo, no. Sem prav izstopila iz tiste skupine. Tako da jaz bi rekla, da ne no – vsaj v Evropi ne. Drugo je Indija, kjer so že tako drugačni.

Kakšna se ti zdi sodobna družbena ureditev?

Ha! Obupna! (Smeh). Mislim, kaj čem zdej filozofirat.

Kaj se ti zdi, da pričakuje od posameznika?

Čisto preveč bi rekla, no. Po drugi strani je pa vse preveč dovoljeno. Človek je sigurno preveč obremenjen, sploh mi, evropejci. Ne vem, že če čisto tako, na banalni bazi pogledaš, kako potekajo pogovori za službo, pa kako se oglasi pišejo – mislim, pričakujejo od enega petindvajsetletnika da bo, ne vem, imel ne vem kero diplomo pa ne vem kakšne izkušnje in ne vem kje vse potoval. To, mislim, ni normalno ne.

Kako pa sebe vidiš v taki družbi?

Se z njo ne strinjam, mislim, da mi je bil socializem zelo všeč. Čeprav ne bi preživel, ampak... vprašanje kaj, v bistvu... v samo eni državi ne bi preživel, ker bi bili ločeni od kapitalističnih držav in sami ne bi preživali. To je groza, ja. Tudi... težko bo nekdo, ki je vegetarijanec ali pa vegan proti beguncem ali pa proti gejem, ne. To skoraj da ne doživiš, tako da mogoče tuki malo no, ampak to, kar vidim po teh skupinah, me je pa čist no...na podlagi tega bi rekla, da ne. Da ne bi bil boljši sistem al pa karkoli.

Kaj pa se ti zdi, da družina pričakuje od posameznika?

Podobno kot družba. Vsaj po lastnih izkušnjah ja, ker so bili zelo zahtevni, pa taka bolj špartanska vzgoja. Pri nekaterih pa spet čisto obratno, ne. Pa imaš kolegice, ki so tudi 31, pa vsako leto drug flet – ker ta ni dober, ati kupi drugega, drug avto, pa nobene službe, pa doktorat pisat, pa tako. Tako da čisto odvisno od posameznikov.

Ampak se ti pa zdi, da družba pričakuje, da končaš šolo, se zaposliš, imaš družino...

Ja pričakuje, samo ne vem, zakaj ti ne da teh možnosti? Pričakuje pa. Če ne, si čuden, prvič to, drugič pa je čudno tudi to, če si na sociali. Pa je toliko ljudi, ki bi radi delali, pa pač ni ne.

Ne morejo.

Se ti zdi, da se vegetarijansvo sklada s temi normami družbe; da so si norem družbe in vegetarijanstva podobne?

Mogoče, ja, bi se lahko reklo... Čeprav, v osnovi pa ne bi rekla, da ja. Ampak da to verjetno potem dobiš, ko pa več razmišljaš o vsem tem.

Se ti zdi vegetarijanstvo nek upor družbenim vrednotam?

Ja, mogoče že iz tega stališča, ker nas je malo. Drugače pa niti ne vem, zakaj bi bil upor. Mogoče bi bilo po teoriji logično, pa da sva ti pa jaz taki, ampak po izkušnjah, pa kolikor druge spoznavam, pa ne bi rekla.

Kaj pa ti osebno?

Jaz sem taka, ja, sigurno. Bi verjetno bila tudi sicer. Nima toliko veze s tem, kar jemo. Je pa res, da začneš drugače razmišljati.

Kako bi v naši družbi opisala porazdelitev vlog med moškim in žensko?

S tem bi se pa morala več ukvarjat! Težko rečem, veš. Nisem tok taka feministka, pa bi morala bit (smeh).

Ne opaziš kakšnih razlik?

Pri nas ne, pa tudi nikoli mi noben ni pojamljal v tej smeri. Moram reči, da ne.

Ampak rekla pa si, da bi morala biti feministka...

Ja, ker je moja mentorica... pravi, da bi morala to bolj poznati pa to vključiti... Pa da če ne bi bilo feminizma, jaz ne bi mogla doktorata delati – kar je res. Ampak jaz imam isto plačo kot moj moški sodelavec. Pa tudi isto se me tretira.

Kaj pa v družini – obremenitev moških, obremenitev žensk?

Pri nas... Ja, je bila neenakost v prejšnjih generacijah, pri babicah in dedkih, medtem ko sedaj pri starih pa ne. Mogoče na splošno da je malce, no, verjetno, da je.

Kako bi rekla, da sodobna družbena ureditev vpliva na odnose med ljudmi?

Grozljivo. To lahko rečem. Ja, ne vem, mogoče ena taka čisto banalna primerjava: ko delam na asistenci opazam, da ljudje, ki kličejo na avto asistenco, ko jim crkne avto, se obnašajo različno glede na znamko vozila, ki ga vozijo. Recimo – zdej smo že toliko ufurani v to, da takoj veš, da če te bo poklical nekdo z BMW X5, bo katastrofa, in še zmeraj je bilo. Arogantno, obnaša se kot da ne vem kaj, kar začne komandirat, a veš, že vnaprej ti pove (spremeni pozo in glas): “Lejte, jst mam pr vas 12 avtomobilov zavarovanih in prosm, če ste lahko zdele tuki!” - a veš, na tak način. Ker jaz ne vidim niti, koliko ima on zavarovanih, niti me ne zanima, jaz pač imam tam svoje pogoje in moram vsakega enako tretirat.

Kaj pa, če kliče en s katrcu?

Tist pa ne bo nikol težil, pa tud ne bo aroganten. Tudi po poklicih smo jih že začeli ločevati (smeh). Zdravnike in farmacevte to tja v eno, tako kakšne družboslovce pa spet.

Kakšne pa so razlike?

Podobne kot z X5 pa katrcu (smeh).

Kako bi pa opisala odnos naše kulture do živali in narave?

Jaz mislim, da je tudi to pri nas zelo slabo. Ker...mislim, že to da si sploh domišljaš, da je vse tvoje in da lahko vse počneš – jaz ne vem, od kje to ljudem. Tega nisem nikoli razumela. Ampak ja, očitno takšna družba pač je.

Se ti zdi, da se odnos, ki ga imamo do živali, zrcali tudi na odnos, ki ga imamo ljudje med sabo?

Spet težko rečem. Po teoriji bi rekla, da ja. Po izkušnjah pa... nekateri ja, nekateri pa ne. Mislim, imaš tudi te vegane, ki so to zaradi nekega statusnega simbola, ker je zdej to pač moderno in sploh niso to zaradi etike. Se razlikuje glede na razlog.

Izhajajo potem tej spori v skupini zaradi različnih razlogov, zakaj je nekdo postal vegan?

Možno ja, ker se potem recimo pri usnju zaplete. Ker tisti, ki so zaradi zdravja, jim je vseeno ali imajo usnjene čevlje ali ne; tistim, ki nismo, pa ni. Rastlinojed, ki je to zaradi zdravja, ni

tudi vegan. Eno je prehranjevanje, drugo filozofija.

Kako se ti zdi, da naša kultura spodbuja sočutje in ozaveščenost?

Je ne. Se odmika, vedno več je te tekmovalnosti, tudi v šolah zdej ni več tisto, da je učitelj neka avtoriteta, kar bi moral bit, vsaj po mojem mnenju. In so tudi zaradi tega potem čisto drugačni ljudje... Kar se pa reje tiče, saj vidiš, da je vse skrito. Sej noben sploh ne ve, kje sploh klavnica je. Dobro, sicer tovarnjake vidiš na avtocesti, samo tudi...jaz bom jokala, ko bom šla mimo, medtem ko bo kdo drug mislil, da je to nek predmet, ne. Lej, če bi klavnice bile odprte, bi bilo verjetno marsikaj drugače. Vsaj nek procent. Sej se vsem smilijo, ampak spremenijo pa nič. Verjetno tudi zaradi zdravstva – ma ne vem, če imaš 3 zdravnike, ki zagovarjajo veganstvo?

Pa se ti zdi, da ta sistem spodbuja materializem in željo po uspehu?

Večinoma je to ja prioriteta, bi jaz rekla.

Misliš, da spodbuja vegetarijanstvo drugačne vrednote?

Ja, to pa mogoče res, in to bi rekla da tudi v praksi, ne samo v teoriji. Da opažam, da ja. Da ni tolko te želje po nekem materialnem, pa tudi po nekem takem dokazovanju, no. Ja bi rekla, da ni tolko tega. Mogoče ne vidiš vsega sam v kešu, ampak ti je pomemben mir, sobivanje.

Se ti zdi, da si se z vegetarijanstvo bolj distancirala od družine?

Mogoče to bolj zdaj, odkar sem veganka. Ker dokler sem bila vegetarijanka, pa v srednji šoli, tega niti nisem toliko izpostavljala. Pač, če je kdo kdaj opazal, kaj jem, me je vprašal, pa sem povedala. Niti me ni motilo, če je kdo z mano jedel meso. Pol pa zmeri bolj, sem začela razmišljat – sej sem zmeraj vedela, samo... pol pa z veganstvom...v bistvu se izogibam, ja. Ne jem, pač ne grem jest, če vem, da bo nekdo jedel meso. Pač rečem, da ne bom šla. Tako da na ta način ja, sem se distancirala. Od družine pa ne, ker je oče še vedno vegetarijanec, ni prešel sicer na veganstvo, ker ne razume – misli, da si jaz nekaj zmišljujem, ne vem zakaj, ampak okej. Mamo sem pa v bistvu zdaj prepričala – pred kakšnim letom, da je veganka. Mogoče je ona tudi malo zaradi zdravja, ker ima neke težave s pritiskom, pa tudi kupila sem ji te razne knjigice za začetnike, pa kašen Earthlings je pogledala – no, do pol, potem pa... ali pa je bilo 10 minut. Od bratov pa sem mogoče se res distancirala, ker jih ne razumem. Tudi za nalašč

pol objavim kdaj kaj na Facebooku, ker vem, da bosta videla, ampak nič ne pomaga. Pač tabu tem, se ne pogovarjamo.

Ne komentirata?

Ne, tudi sem poskušala, večkrat že, ampak se je začel kreg. Tako da... se mi več ne da, ker itak se mi zdi, da vsak sam pride do tega. Če se hoče upirat, bo potem samo še slabše.

Se ti zdi, da je sprememba prehrane taka intimna odločitev?

Ja, čeprav ne vem, zakaj? Ne bi smela bit. Ker marsikdo reče, naj vsak po svoje dela, tist kar mu paše in potem: ja, kaj pa žival? Ona bi lahko tudi delala po svoje, pa ne more.

Kakšen je življenjski stil vegetarijancev?

Ja, mogoče bi rekla, da je malo drugačen, da nas je ene tri četrt malo bolj poduhovljenih – ne pa vsi. Imaš tudi tiste, ki se slikarijo po Dubaju cele dneve, maš tudi take. Ampak bi rekla, da tri četrt pa ja. Tudi kar se tiče potrošnje – isti procent. Bolj gledajo, kaj kupijo, pa tudi od kje kupiš. Ne vem, jaz se izogibam H&M-a, no. Pač imam raje mal, pa kupim raje kaj, da je tukaj izdelano. Da veš, od kje pride. Bolj se gleda na *fair trade*, pač kolikor gre, ker so pa cene tukaj grozne.

Si si z izbiro drugačne prehrane izbrala tudi drugačen pogled na svet in na to, kaj je v življenju pomembno?

Ja, sigurno. Ker sem tudi spoznavala, kako pač drugi dojemajo svet, pa da razmišljajo drugače. Sem spremenila, sploh s tem vsakodnevnim razmišljanjem o tem, gotovo.

Kaj se ti zdi pa da je postalo bolj pomembno – v primerjavi s prej?

Pa mogoče ravno to, da me ta materializem ne zanima toliko več. Ker če pomislim na srednjo šolo. So me res večino dneva zanimale neke cunje, pa ne vem, nov telefon recimo. Zdej pa sploh ne pomislim več na kaj takega. Dobro, sej vsaka si rada kaj kupi ne, samo...ne pač tako, kot večina, pa v takih količinah.

Če pomisliš nase – bi rekla, da si se z vegetarijanstvom nečemu uprla?

Ja sigurno, temu samemu vsesplošnemu odnosu do planeta nasploh in drugih prebivalcev.

Lahko bi se reklo, da se nisem strinjala z vrednotami družbe. Hjoj, govorit ne znam... Boljše pišem, to mi pa gre.

STANKO

Starost	Izobrazba	Poklic	Kraj	Tip vegetarijanstva
25	Magister psihologije	Brezposeln	Ljubljana	Ovo-lakto vegetarijanec

Naj prej bi te vprašala, kaj je zate vegetarijanstvo?

Ja zame je vegetarijanstvo pač tista verjetno najbolj minimalna definicija, da pač ne ješ mesa živali. Zdej, je pa res da pogosto se ljudje, ki se odločajo za vegetarijanstvo, odločajo tudi zmanjšati oziroma izničiti uporabo drugih izdelkov, ki izhajajo iz živali oziroma zahtevajo smrt živali zato, da se lahko uporabljajo. Recimo usnje ali pa kosti, ali pa podobno.

Kako dolgo pa si že vegetarijanec?

Ne tako zelo strogo, je bilo ravno 6 let, kdaj pa sem zadnjič jedel ribe, ki sem jih po tem še nekaj časa jedel, pa se ne spomnem točno no, ampak mislim, da vsaj tri leta, tri leta pa pol.

Če pogledaš nazaj – kaj je bil tisti glavni razlog, zaradi katerega si se odločil za to?

Nisem se počutil dobro jesti hrano, za katero pač nisem bil pripravljen narest tega, da nastane... pač, če jaz nisem bil pripravljen ubijati živali, se mi je zdelo tudi sporno, da bi to kdo drug počel namesto mene. Kadar sem jedel meso, še preden sem se odločil, se nisem dobro počutil glede tega. Dostikrat sem si šel takoj potem zobe umiti, ker je bil neprijeten občutek, in sem pač hotel zmanjšati to napetost.

Bi lahko rekel, da je šlo za etični motiv?

Ja, ja.

Pa je bila odločitev nenadna ali si že že dolgo časa razmišljal prej o tem?

Ne, drugače sem že prej tudi dolgo časa razmišljal, tudi samo meso mi nikoli ni bilo dobro, in ko sem že recimo v prvih letnikih gimnazije, sem nekako imel občutek, da se bom za to odločil, prej ali slej. Tako da sem kar precej časa razmišljal, preden sem dejansko postal vegi.

Kako pa to, da se nisi že takrat v gimnaziji odločil?

Ne vem, v bistvu. Mogoče nisem točno vedel, kako se tega lotiti, kako bo. Na čisto vsakdanji ravni vse stvari splanirat glede prehranjevanja, kako se prilagoditi na to v praksi...nisem... Ne vem točno zakaj, ampak po drugi strani mislim, da me to še ni toliko motilo, kot me je potem kasneje – da jem živali.

Si se o tem kaj pogovarjal z domačimi oziroma kaj omenil doma takrat v gimnaziji, ko si že razmišljal o tem?

Ne, nisem. Tudi nekako se mi zdi, da prej še, ko sem o tem razmišljal, sem sam pri sebi poskušal te občutke krivde, ki so se pojavili, nekako potlačiti oziroma jim ne več pozornosti namenjat. Je pa bilo potem sčasoma tega čedalje več, in je bilo vedno težje ignorirati te pomisleke, ki sem jih imel.

Ko si spremenil prehrano – ali se spomneš, če so bile takrat prisotne še kakšne druge spremembe v življenju?

Ne, ne.

Ni bilo kakega odhoda od doma, ali kakšno posebno čustveno doživljanje nečesa – dogodka ali osebe?

Ne – je pa res, da sem... to je bilo ravno takrat, ko sem nehal hoditi na FDV, pač to je bilo v tistem letu, ko sem še – eno leto sem študiral na FDV-ju, preden sem šel na psihologijo, kar pomeni, da sem po približno treh, štirih mesecih nehal obiskovati predavanja na FDV-ju in sem imel več časa v življenju za druge stvari, ki so me zanimale. Nekako sem tudi več razmišljal o sebi, kaj hočem v življenju, kam se bom potem vpisal na fakso – in verjetno so te stvari nekako vplivale na to, da sem več razmišljal o svoji prehrani in kje se vidim čez toliko in toliko let glede tega.

Se ti zdi, da si se takrat lahko bolj poglobil vase in analiziral stvari, ki se jih do takrat nisi imel časa dotikati?

Ja, sigurno. Naenkrat sem imel res veliko časa, in sigurno ima vpliv. Bi kasneje prišlo do te spremembe, če ne bi bilo takrat tega na voljo.

Kako pa je tvojo odločitev sprejela tvoja družina?

Nihče mi ni nasprotoval, je pa res, da sem dobil cel kup vprašanj, in tudi še potem, ko so že vsi vedeli, da ne jem mesa, mi je bilo še velikokrat ponujeno: "pa boš, pa sej ni to nč tazga, a boš a ne"... Dostikrat, recimo, se je tudi mama spozabila, ko je kaj skuhala, na ta način. Pol pa...ja no, verjetno nekaj tednov, mesecev je trajalo, da se je to usedlo, da sta oba videla, da je to to, da ni to neka začasna zadeva – na začetku sta mogoče na to gledala kot na neko začasno stvar. Potem pa mogoče sem pa tja kakšna šala, ampak ne slabonamerna in tko, o tem nismo kaj dosti razglabljali in mogoče sta nekaj časa celo izkazala malo solidarnosti in tudi sama jedla manj mesa, ampak to ni trajalo dolgo časa.

Bi torej rekel, da sta te starša podprla in spoštovala tvojo odločitev?

Ja ja, pač nista imela nič proti.

Kaj pa tvoji prijatelji, znanci, sošolci,... - kako so to sprejeli?

Tko no, nikomur se ni zdelo nič čudno. Tudi na faksu so vsi – ravno takrat sem zamenjal družbo, novi sošolci in kolegi – ja, so že od začetka nekaj, vedel, od kar me poznajo, da je to nekaj, kaj jaz spoštujem in se na ta način prehranjujem in nismo imeli nikoli nekih diskusij. Mogoče na začetku, ko so me vprašali, zakaj in kako to; potem pa nismo imeli nobenih nestrinjanj v zvezi s tem. Stvari so šle naprej, čisto vsakdanje.

Pa se spomneš kašnega momenta, ko si se moral kdaj zagovarjati za to svojo odločitev?

Ne, nimam v spominu nobene take... takega dogodka.

Kaj pa sicer, se družiš bolj z vegetarijanci ali vsejedci?

Ja večina ljudi, s katerimi se družim, so mesojedci. Ja, res večina. 85 procentov, ali pa celo več.

In lepo shajate...

V bistvu zelo redko govorim o tem, no. Ravno včeraj sem razmišljal, da me že zelo dolgo časa ni nihče vprašal, zakaj sem vegetarijanec, ali pa načel sploh temo o prehrani.

Če sedaj pogledaš nazaj – se ti zdi tisti razlog, zaradi katerega si se odločil za

vegetarijanstvo, še sedaj zdi najpomembnejši?

Ja, meni se zdi najpomembnejši. Mislim, da me drugi razlogi ne bi mogli tako močno motivirati za to. Hkrati pa vidiš te iste razloge še iz nekih drugih perspektiv. Z ekonomske perspektive, z okoljevarstvene – v bistvu tudi same po sebi zelo pomembne. Tako da se nekako zavedam različnih razlogov, zakaj bi bilo to dobro.

Bi na podlagi tega rekel, da so se glavnemu motivu sčasoma pridružili še ostali?

Ja.

Se ti zdi, da je vegetarijanstvo zdravo?

Ja.

Se ti zdi, da je vegetarijanstvo bolj prijazno do okolja?

Ja, zagotovo, glede na stroške in energetske potrebe za vzgajanje rastlinske hrane v primerjavi s stroški vzreje živali, so precej nižji, tako da to je že pomemben razlog. Tudi manj škodljivih snovi se izloča v okolje.

Se strinjaš, da je vegetarijanstvo predvsem stvar morale in etike?

Ja, mislim, da tudi večina ljudi iz teh razlogov se začne zanimati za to. Tako, po moji oceni pa glede na pričevanja ostalih vegetarijancev, s katerimi se kdaj pogovarjam.

Kako bi opisal status mesa v Zahodni družbi?

Jaz bi rekel, da je to pač prevladujoč način prehranjevanja, predvsem, ko se gre ven jest, v neko rastavracijo. Mesni meniji prevladujejo, tudi pač ljudje pri nas pojejo ogromno, preveč mesa na teden, več, kakor bi bilo za njih zdravo. Se mi zdi meso ena izmed bolj prisotnih idej, na katero pač tipičen pripadanik naše kulture pomisli, ko je govora o kosilu. To se mi zdi pri nas zelo prisotno.

Bi rekel, da se meso dojema kot sopomenka hrane, vse ostalo je pa priloga? Da ima meso centralno vlogo v prehrani?

Ja, ima. Pri nas ima sigurno.

Se ti zdi, da je tudi nek simbol moči?

Bi rekel, da ja, ker dostikrat, ne direktno jaz, ampak ljudje... Nek stereotipen odziv na to, da je nekdo vegetarijanec, se pogosto sliši odgovor, da si šibak, da ne dobiš dosti beljakovin, da nisi pol primeren za neko fizično delo, in se mi zdi, da prek tega je na nek način povezava z močjo, z nekim simbolom moči.

Zdaj, to je simbol moči v smislu zdravja; kaj pa simbol moči kot človeške moči?

Aha, v smislu nadvlade nad živalmi. Ja na tak način nisem razmišljal, ker sploh zato, ker že če sem se kdaj s kakšnimi mesojedci pogovarjal o tem, so vseeno izražali neko obžalovanje, da živali trpijo. Vseeno pa niso šli tako daleč, da bi jih to zmotilo, in da bi spremenili njihove navade, tako da na ta način jaz ne dojemam tega. Bolj kot izražanje moči se mi mesojedstvo zdi izražanje nekega nezanimanja, ignorance sploh, do živali.

Se ti zdi, da je povezano z moškostjo?

Se mi zdi, da včasih tudi, ja.

Ker zanimivo, da je velik večina vegetarijancev ženskega spola...

Ja, ravno zato se mi zdi, da bi to bilo možno.

Se ti zdi, da se moški težje odločijo za vegetarijansvo?

Ja, očitno se, ker jih poznam precej manj kot vegetarijank. Sklepam, da se, tudi mogoče zaradi vpliva nekih vrstniških skupin in tega, da to pač enostavno ni norma. Mogoče pač je večji pritisk to odločitev sprejet kot moški, sploh zaradi nekih družbenih pritiskov.

Kaj pa zate pomeni živeti dobro?

Ta je pa težka... (Smeh). Ja, kot neko stanje zadovoljenih potreb in čimvečje enakosti med ljudmi in med ljudmi v neki družbi recimo. Pač nekaj, kar ne vsebuje izkoriščanja, zatiranja, diskriminacije.

Kakšna se ti zdi pa sodobna družbena ureditev?

Zdi se mi precej problematična in težavna, zato ker je veliko socialnih problemov, in zelo malo se dela, da bi jih rešili na sistemski ravni. Ne dojemam, da prihaja do nekih ukrepov, ki

bi zmanjševali družbeno neenakost, in da omogočajo ljudem več blagostanja, kvečjemu ravno obratno.

Se ti zdi, da se ta odnos, ki ga imamo ljudje do živali, zrcali tudi na odnose med ljudmi?

V smislu: močnejši zmaga.

Ja, bi rekel, da se. Ni pa to nekaj, kar bi bilo ozaveščeno.

Kaj se ti zdi pa da družba pričakuje od posameznika?

Jaz mislim, da predvsem neko prilagojenost in ne prevelikih odstopanj od tega, kar se od tebe pričakuje. Neko zmernost, mislim da družba pričakuje neko zmernost. Lahko bi rekli temu povprečnost.

Se ti zdi, da podobno pričakuje tudi družina od člana družine, sploh otroka, recimo?

Ne vem, to se mi zdi precej splošno vprašanje, zato ker družine so res tako zelo različne in... jaz bi rekla, da družina mogoče prej pričakuje več kot povprečnost od otroka. Se mi zdi, da so večinoma pričakovanja visoka, njihova realizacija pa je potem odvisna predvsem od vzgoje, pa od samega otroka tudi. Tako da se mi zdi, da družina več pričakuje.

Kako se ti zdi, da se vegetarijanstvo sklada s pričakovanji in normami družbe?

Zdi se mi, da kar se tiče odnosa do živali (v smislu močnejši zmaga), se vegetarijanstvo ne strinja s tem, si pa pač mislim, da če je nekdo vegetarijanec še ne pomeni, da so vsa ostala stališča te osebe stremijo k neki večji enakosti, je pa večja verjetnost, da ja. Oziroma to vsaj pričakujem od nekoga, ki je vegetarijanec, da bo mogoče tudi malo bolj ozaveščen tudi na ostalih področjih, ker vseeno je vegetarijancev vseeno relativno malo pri nas in zaradi tega si mislim, da so morali precej časa že vložiti v to, da so opazili neke probleme, neka izkoriščanja na svetu in so zato bolj občutljivi, kot za podobne stvari na drugih področjih. Tako da se mi zdi, da to nekak poveča občutljivost za ostale probleme, ni pa nujno. Najbrž je povezano tudi z motivom, zakaj je nekdo vegetarijanec - če je iz etičnih, bi pričakoval večjo težnjo po odpravi neenakosti in razmišljanja o tem. Bolj recimo od nekoga, ki pač ne je mesa samo zato, ker ni dobrega okusa.

Kakšna se ti zdi pa porazdelitev vlog med moškimi in žensko?

Zdi se mi precej precej neenakovredna, v smislu, da se od ženske pričakuje veliko več – predvsem doma. Od tega, da so stari stereotipi spolnih vlog še vedno precej živi. Ker tudi opažam pri nekaterih vrstnikih in vrstnicah takšne odnose – sicer ne tako zaostrene kot v starejših generacijah, ampak je pa še vedno prisotna, neenakost.

Se ti zdi, da družbena ureditev spodbuja sočutje in ozaveščenost v odnosu do živali?

Se mi zdi, da smo v odnosu do nekaterih živali – recimo hišnih ljubljencev, ki so del, kako bi temu rekel... Hišni ljubljenci so lahko del določenega trga, so neka zanimivost, ki ima svojo ceno, ki se pojavlja. Smo vzgajani, da je to nekaj pozitivnega, da je to nekakšna vrednota, karkoli. Ne pa pač do vseh živali – za krave je recimo sistemu vseeno.

Se ti pa zdi, da spodbuja materializem in željo po uspehu?

Ja, vsekakor, ja. To se mi zdi pač eden od glavnih stebrov ureditve.

Se ti zdi to kakorkoli povezano: materializem, želja po uspehu in sočutje samo do živali, ki so del potrošnje?

Ja, seveda, živali, ki so del potrošniškega sveta, se lahko prodajajo kot nek modni dodatek. Lahko je letos določena pasma psov popularna, drugo leto pa mogoče druga, ne. Vsekakor se pa gleda na to kot na nekaj, kar si lahko kupiš, kar si lahko privoščiš, je nekaj, kar ti pomaga vzdrževati tudi imidž, če je treba. Potem je samo vprašanje tega, kateri imidž je bolj profitabilen. Mogoče pač biti vegetarijanec trenutno ni.

Bi rekel, da ima vegetarijanstvo drugačne vrednote in da nasprotuje taki družbeni ureditvi?

Ja, vsaj delno – na simbolni ravni sigurno. V smislu tega, da se opozarja na problem večinske kulture, ki oglašuje navade jesti meso in se o tem ne spraševati. Ja, bi rekel, da ja.

Se ti zdi življenjski slog vegetarijancev drugačen od življenjskega sloga vsejedcev?

Ja, ja, se mi zdi. Predvsem zato, ker za veliko vegetarijancev to ni samo pač način prehrane, in pogosto tudi pač se prenaša tudi v druge sfere potrošništva – tako kot sem prej recimo omenil. Ne vem, ne-nošnja usnja recimo, na splošno pa pač propagiranje večje strpnosti, nekih takih pro-socialnih stališč.

Se ti zdi, da si si z izbiro drugačne prehrane izbral tudi drugačen pogled na svet in to, kaj je v življenju pomembno?

Ne, bolj se mi zdi, da je šlo obratno. Da sem imel pogled na svet, ki sem mu pa moral še prehrano prilagoditi.

Če pomisliš: se ti zdi, da si se z vegetarijanstvom nečemu uprl?

Nikoli nisem gledal na tak način, na to kot upor. Bolj kot na neko osebno izbiro, za katero bi želel, da postane tudi izbira večje skupine ljudi. Ampak ja, zdej ko razmišljam, je verjetno s tem prišlo do upora nečemu, čeprav gre po mojem mnenju bolj za nek pasiven upor kot pa aktiven. Je bolj tak pasiven, tak bolj blag.

HANA

Starost	Izobrazba	Poklic	Kraj	Tip vegetarijanstva
25	Doktorica medicine	Specializantka na urgenci	Ljubljana	Ovo-lakto-vegetarijanka

Najprej bi te vprašala, kako ti osebno razumeš pojem vegetarijanstvo?

Ja, pač vegetarijanstvo se mi zdi že bolj kot način življenja, ne samo prehrana. Mislim, da je zelo malo ljudi, ki bi jedli vegetarijansko in se ne bi obnašalo ekološko in prijazno do živali, ščitili pravice živali. Se mi ne zdi to samo dieta. Razumem ga kot življenjski stil.

Kako dolgo si že ti vegetarijanka?

Devet let. V četrtem razredu eno leto nisem jedla mesa, sem kar po svoje – doma niso niti opazili, se mi zdi. Možno, da sem še jedla ribe, ampak, ja...

Opiši mi malo situacijo, kako si kot otrok uspela biti vegetarijanka, brez da bi starši to opazili?

Ja, pač v šoli nisem jedla, pa kar je bilo za zvečer sploh niso opazili. V šoli sem pa jedla kosilo.

Kaj se ti zdi, da je bil tisti glavni razlog, da si se odločila za vegetarijanstvo?

Pač na splošno so mi bile pravice živali že od vedno nekam blizu. Vem, da mi je tudi mami že govorila, da kok je to dobr pa da njej na žalost ne rata; jaz pa še rastem pa ne smem. Tako da to se mi je skoz zdel nek logičen korak in... Nisem se pa odločila za to na ta način, da bi načrtovala. Je bilo zelo spontano, enkrat smo prišli do kosila in jaz sem si rekla, da jaz to ne morem in od takrat naprej ga nisem več jedla, sploh. Šele potem je prišlo do tega, da sem začela več razmišljat o tem in da sem sploh začela govoriti o tem, da sem vegetarijanka. Pred tem je bilo samo to, da nisem mogla. Po tem, ko sem nehala, sem pa tudi opazila, da se bolje počutim, zdravstveno. Pred tem sem bila zelo brez energije, nekako otežena. Sem imela tak občutek, potem pa nisem imela več teh problemov.

Si torej rekla, da si že prej veliko razmišljala o tem?

Ja, nisem pa razmišljala direkt o izvedbi tega. Samo na splošno kot o ideji, pol je prišla izvedba, potem se je pa pač združilo vse skupaj. Je pa trajalo kar nekaj časa, preden sem se navadila na pravilno vegetarijansko prehrano. Vmes sem imela dosti probleme z ogljikovimi hidrati na sir in take kombinacije. Pravzaprav, dokler ni še fant začel bolj eksperimentirat z vegetarijansko hrano, je bila kar slaba moja prehrana. Ni bilo tako dobro, ni bila uravnotežena.

Bi rekla, da so se ti zgodile tudi kakšne druge spremembe, ko si se odločila za to?

Ne, to je bilo v drugem letniku gimnazije. Nič posebnega, pravzaprav.

Kako pa je potem to tvojo odločitev sprejela tvoja družina?

Mislim, nekako niso kaj preveč spraševali. Mami je že od prej o tem govorila, čeprav je zanimivo, da ona je pa šla vedno bolj stran od tega. Se mi zdi, da ko sem bila jaz mlajša, da je bila bolj za to in potem, ko sem jaz postala vegetarijanka, je šla pa vedno bolj stran. Drugače malo jih je skrbelo, so rekli, da ne bom zrasla – verjetno malo tudi nisem – ampak, ker sem imela slabo prehrano takrat, ne zaradi vegetarijanstva na splošno, ampak ker se nisem dosti potrudila. Ja, drugače pa niso se kaj preveč kregali z mano, ali pa da bi me kaj silili. Včasih so se zmotili, to se še zdaj dogaja. Kar je malo slabo, ampak včasih dobim: “Lej lososa, na!”, “Ne jem.” Ampak ja, drugače pa ni bilo problemov v družini.

Ko so kakšni skupinski obredi...

Se vedno potrudijo. Večinoma kuha nona, ampak vse zrihta. Na začetku so mi malo težili, ker res nisem imela uravnotežene prehrane, ampak potem pa je bilo v redu, so nehali.

Kaj pa tvoji prijatelji, sošolci, znanci – se kaj spomneš?

Ni bilo kaj preveč problemov. Zanimivo jim je bilo – itak sem bila prva – pač dost zgodaj je bilo. Pa so me pač spraševali stvari, pa občasno tisti heci pa opazke, ampak sčasoma so nehali, zdaj pa sploh nimam problemov.

Ali imaš kakšno tako izkušnjo, da si se morala kdaj zagovarjati zaradi svoje izbire prehrane?

To pa velikokrat, ja. Še posebno v zdravniških krogih – tega je veliko. Tudi take stvari: občasno si grem testirati kri za anemijo, in potem me napadajo z vseh možnih strani. Tako da ja, v službi raje skrivam to, kakor da govorim. Vsaj pač mojim nadrejenim, kolegom ni problem povedat.

Se je to začelo že na fakulteti?

Ne, na fakulteti me pravzaprav niti ni toliko zanimalo, niti se nisem toliko pogovarjala takrat z nekimi nadrejenimi ljudmi – takrat smo bili pač sovrstniki in me ni motilo, niti njih ni. So bili ekstremno sprejemljivi, nimam nobenih problemov z njimi. Bolj je problem s temi starejšimi generacijami.

Bi rekla, da so se odnosi znotraj družine kaj spremenili po prehodu na vegetarijanstvo?

Ne. nič ni bilo, nobenih problemov s tem.

Pa se sicer družiš bolj z vegetarijanci ali mesojedci?

Ne, razen fanta ne poznam nobenega vegetarijanca. Veliko mojih prijateljev, če je z mano, ne je mesa. Na začetku so me spraševali, če me moti, pa sem pač povedala, da me ne moti, ampak tudi oni ne jejo tako zelo veliko mesa. Tako da se jim zdi, da če gremo kam, jim je fajn, da gremo na nekaj vegetarijanskega.

Pozabila sem vprašati: kaj je torej bil glavni razlog, da si postala vegetarijanka?

Glavni razlog so bile pravice živali, in potem se je nekako vse razvilo iz tega. Potem sem se pač o tem izobraževala, kako to vpliva na okolje in pač, ekološki pristopi in nekak tudi bolj čista prehrana se mi zdi, manj agresivna – nekako bolj pravična.

Pa zdaj se ti zdi ta razlog še vedno najpomembnejši?

Ja, sigurno. Pač niti si ne predstavljam, da bi se lahko kakorkoli premislila in šla nazaj.

Bi torej rekla, da so se sčasoma pridružili še drugi razlogi?

Ja, počasi: najprej so bile pravice živali in potem je šlo iz tega v ostalo. Najprej sama, potem sem pa druge razloge odkrila pri akcijah drugih vegetarijancev ali pa veganov. Imajo veliko tega na socialnih medijih, kjer pobereš zanimive podatke, ki jih lahko uporabljaš v zagovoru,

kadar je treba.

Se ti zdi vegetarijanstvo zdravo?

Ja, vsekakor.

Kaj pa bolj prijazno do okolja?

Ja, to pa sigurno.

Se ti zdi predvsem stvar morale in etike?

Ja, morale ja. Etike mogoče niti ne toliko, glede na to, da nimamo v družbi nobenih posebnih pravil glede pravic živali, ki so zelo zelo zapostavljene v naši družbi.

Kako bi opisala status mesa v družbi?

Se mi zdi, da je vedno slabše, ko greš iz večjega mesta na vas. To sem opazila. V Ljubljani jaz nimam sploh problemov z vegetarijansko prehrano, takoj ko pa greš na manjšo vas, na kako družinsko kosilo s kakimi sorodniki, je pa slabo. Zdi se mi, da veliko ljudi misli, da potem ne moreš biti sit in da si brez energije in da to ni prava hrana.

Bi rekla, da je meso simbol moči?

Je. Tudi zaradi tega se v službi izogibam o temu govorit, ker za mojo specializacijo je potrebno mirno sledenje ukazom. Ne želijo, da bi razmišljali s svojo glavo, da bi se pač odločali sami.

Se s tem strinjaš?

A da se to dela? Ne, ne strinjam se s temi pričakovanji.

Ali misliš, da družina tudi podobno pričakuje od posameznika?

Pa ja, nekako se mi zdi, da se otroke vzgaja tako, da se uboga in naredi tisto, kar so rekli starši, ker oni najboljše vejo. Se mi zdi to tudi slabo, ker potem avtomatsko bojo tudi v družbi enako funkcionirali. Jih družina pripravlja na družbo, na sledenje normam.

Se ti zdi, da se vegetarijanstvo sklada s temi normami, vrednotami?

Ne, čeprav, kot sama prehrana ne bi smela imeti toliko vpliva. Ampak se mi zdi, da vseeno prej pride nek drugačen življenjski nazor in to za samo potegne prehrano. Ne obratno. Zato večina ljudi, ki so vegetarijanci, se tudi bolj upira družbenim normam. So bolj sprejemljivi do drugačnih, do socialnih problemov. Tudi več razmišljajo na splošno o že obstoječih normah in kako bi bilo bolje.

Se mi zdi, da ima meso nek pomen v kulturi in da če zavračaš meso, zavračaš tudi del kulture. Da je to povezano.

Kako bi pa opisala porazdelitev vlog med moškim in žensko v naši kulturi?

Slabo. Se mi zdi, da je... najbolj je smešno, ker sem vzgojena v družini, kjer naj bi bila pač enakopravna porazdelitev. Tudi nekako slišiš, da tako naj bi bilo, in prideš na neko delovno mesto in so ti stvari težje dosegljive zaradi spola. Je več dela s tem, da dosežeš isto stvar, ki bi jo moški dosegel. Zelo občutim nepravičnost.

Kaj pa v družinskem življenju?

Ja, mislim, da vse skupaj potegne za sabo. V vedno bolj ruralnih področjih je ta delitev zelo nepravilna. Pa zanimivo mi je, da obstaja veliko vrstnikov, kar si ne bi mislila, da so, ampak vseeno so – šovinisti.

Bi rekla, daje naša družba še vedno patriarhalna?

Ja.

Kako se ti zdi, da ta naša družbena ureditev, kapitalizem, patriarhat, splošen odnos do živali; vpliva na ljudi in na odnose med ljudmi?

Se mi zdi, da to zelo sovпада. Nekao ne pričakuješ od vegetarijance, da bo zagovarjal sižnjelastništvo ali pa slabe delovne razmere; medtem, ko - ne pravim, da vsi, ki jejjo meso, ampak – več ljudi, ki je meso, bo tudi zagovarjalo neko nadmoč ljudi, ki so po njihovo tega vredni, in podrejenost drugih.

Kako pa ta družbena ureditev vpliva na odnos do živali in narave?

Vse je videno kot neke vrste dobrina za trg. Niti ne morem si predstavljati, kako kmet dela z živalmi in jih hrani in vzgaja od majhnega in potem popolnoma nič ne občuti ob tem, ko jo

zakolje. To se mi zdi, da je tako globoko privzgojeno, da ne čutijo ob tem pretresa in se mi zdi, da je potem zelo majhen korak od tega pa do tega, da delaš iste stvari z drugimi ljudmi, kise ti ne zdijo vredni.

To se ravno navezuje na vprašanje, če se ti zdi, da ta sistem spodbuja sočutje in ozaveščenost v odnosu do živali?

Meni se zdi, da ne.

Se ti zdi, da pa mogoče spodbuja materializem in željo po uspehu?

Ja, nekako se mi zdi, da je to glavna stvar: uspeh in denar in moč.

Pa se ti zdi povezano, ta želja po materialnih dobrinah in po uspehu, z manjšim sočutjem in ozaveščenostjo?

Se mi zdi, da se na veliko zdajšnjih, trenutnih dogajanjih, se to vidi. Kako pač ljudje ne razmišljajo, da imajo vsi pravico do življenja in do splošnih dobrin. Da se jim gre samo zase in za svoj uspeh.

Kje vidiš to trenutno?

Mogoča pač ta situacija z begunci. To sem tudi zelo presenečena – prosim, lahko to napišete, ampak veliko zdravnikov se mi zdi da razmišlja, da je njihova služba to, da pozdravijo ljudi, ne razmišljajo pa o tem, ali so pač vredni ali ne, zato se jim zdi, da se jim ni treba vpletati v to ali pa zagovarjati njihovih pravic. In se mi zdi zelo podobno, kot delajo kmetje, pač oni bojo tam žival vzgojili, kaj se bo potem zgodilo z njo, jih pa ne briga. To sem bila ekstremno presenečena, da je veliko zdravnikov takih.

Se ti zdi, da je prisoten bolj mehanicističen pogled?

Ja, točno tako. To je zgolj služba in s službo rešujejo življenja, kar pomeni, da se jim z nekimi moralnimi pogledi ni treba več ukvarjati.

Bi rekla, da ima vegetarijanstvo drugačne vrednote in na nek način nasprotuje taki družbeni ureditvi?

Ja, se mi zdi, da je to mogoče tudi razlog, zakaj ljudje to toliko sovražijo. Res opaziš, da eni

ljudje to *sovražijo*. Kar se mi zdi čudno, ker jim nobeden ne dela nič slabega, saj večina vegetarijancev ne hodi naokoli in jim ne razbija krožnikov izpred ust. Se mi zdi, da je tle povezana in slaba vest in nek strah pred novimi vrednotami, novo ureditvijo in na podlagi tega potem izražajo sovraštvo.

Se ti zdi življenjski stil vegetarijancev drugačen od večine?

Ja ja. Se mi zdi, da to vse pride zraven.

Pa se ti zdi, da si z izbiro drugačne prehrane izbrala tudi drugačen pogled na svet in na to, kar je v življenju pomembno?

Bolj obratno. Najprej drugačen pogled na svet in potem pač temu prilagodiš cel življenjski slog, pač prehrana pride itak s tem.

Pa če pomisliš, bi rekla, da si se z vegetarijanstvom nečemu uprla?

Ja, mislim, da se je še vedno treba.

Čemu pa?

Na splošno izkoriščanju. Ne samo živali – planeta, drugih ljudi. Pa tudi nekako, da poudariš, da razmišljaš s svojo glavo in ne ubogaš nekih norm, zato, ker so. Uprla sem se družbeni ureditvi kot taki, ki izkorišča.

Kaj pa proces proizvodnje hrane živalskega izvora, kako gledaš na to?

Grozno. Res mi ni jasno, kako lahko to ljudje delajo celo življenje. Gledajo take stvari. Poznam ogromno ljudi, ki se s tem ne strinjajo, ampak še vedno bodo jedli meso. Se mi zdi, da imajo tako ločnico v glavi. Se mi zdi, da to pride s tem, da se jih uči, da je meso glavna prehranska skupina in da brez tega se ne da in potem pač morajo sami narest v glavi neko zanikanje in popredalčkajo to trpljenje živali in to, da oni meso jejo – kot da sta to dve različni strani.

MINA

Starost	Izobrazba	Poklic	Kraj	Tip vegetarijanstva
42	Gimnazijski maturant; končuje fakulteto	Prodajalka	Ljubljana	Ovo-lakto-vegetarijanka

Najprej bi začela z vprašanjem, kako ti razumeš pojem vegetarijanstvo?

Ne samo kot način prehranjevanja, ampak način življenja. Ker to se ti spremeni – sploh če ne živiš sam, če živiš z možem, otrokom – se spremeni. Ni samo to, kaj kuhaš zase.

Kako dugo pa si že vegetarijanka?

Uh, zdej sem stara 42 let – veš kaj, mislim, da bo ravno 20 let. Tam, 20 let sem imela, ko sem začela...ja, ene 20 let.

Če pogledaš nazaj – kaj pa je bil tisti glavni razlog, zaradi katerega si se odločila za vegetarijanstvo?

Nikoli prav nisem bila ljubiteljica mesa. Se še spomnem, ko je mama kuhala tisto govejo juho ali pa zrezke v omaki. Jaz sem pojedla samo juho in omako, pa krompir ali polento, nikoli nisem pojedla mesa. In potem je bil kar en klik – mogoče je k temu, k moji odločitvi še malo pripomogla takrat od moža (fanta takrat)prijateljica, ki je bila že dolgo časa vegetarijanka. In sem rekla – sej mogoče bi mogla biti tudi jaz. Nikoli ni bila to neka modna muha, ali pa da bi bila v to prisiljena. Jaz bi še zmeraj rekla, da je bilo glavno to, da nisem nikoli bila ljubiteljica mesa. In pač nekoč sem prišla do neke točke, se prav spomnem, ko sem rekla – se prav dobro spomnem, še sendvič sem jedla, to je noro – ja lej, jaz tega jutri ne bom več jedla. In je bilo klik, konec.

Bi rekla, da torej bolj zaradi okusa?

Ja, predvsem to. Tudi zdaj, če pomislim, jaz imam še zmeraj okus, ta pri govoejem mesu, ko so ta vlakna, ki se ti med zobmi zataknejo. In tisto, da imaš kar neki v ustih, to tkivo... Definitivno ta občutek nisem marala, in okus. In potem zdej, ko sem razmišljala, zakaj sem vegetarijanka oziroma zakaj ne jem mesa, gre tudi za zavedanje, da ješ nekaj živega. Kar ima

obraz, oči.

Bi rekla, da se je temu razlogu v zvezi z okusom in občutkom mesa potem sčasoma pridružil še kakšen razlog?

Definitivno, tisti občutek živea bitja. Prav živega bitja. Saj ne govorimo o kanibalizmu, ampak v končni fazi bi tudi lahko pojedel tudi kos človeškega mesa, saj za preživetje so ga jedli. Jedenje živali me je spominjalo na jedenje človeka, recimo.

Je bila odločitev nenadna ali si dolgo časa razmišljala o tem – kako bi to opisala?

Prav za samo vegetarijanstvo je bilo nenadno. Kot sem rekla – sem jedla sendvič in rekla, da jaz tega več ne bom. Preden sem prišla do tega spoznanja, se sploh nisem...takrat se še ni govorilo o vegetarijanstvu, sploh nisem pomislila na to. Ampak enostavno nikoli nisem bila ljubiteljica mesa.

Se spomneš, če so bile takrat še kakšne druge spremembe v življenju?

Ne, ne... Fanta sem imela takrat že vsaj ene dve leti... Ne. Čisto nič. Tudi nobena taka izkušnja, da bi videla kašen zakol živali, kjer je to preobrat za marsikoga, tega ni bilo. Ali pa, da bi bila kakšna modna muha – takrat se o tem še sploh ni govorilo, jaz sem bila takrat še prav na začetku. Prav iz tega lahko izhajam, da nikoli nisem bila prav ljubiteljica mesa.

Kako pa je potem to tvojo odločitev sprejela tvoja družina?

Moj oče je bil tako – on do zadnjega mi ni verjel. Lahko rečem, da je še do svoje smrti mislil, da jaz hodim v špajzo in jem salamo. Ni verjel, ker je pravil, da ne moreš preživeti brez mesa. Kar najbrž izhaja iz tega, ker je on bil velik ljubitelj mesa. Moja mama pa: "A boš zdrava? A bo kaj narobe? A bo to uredu, ker ne ješ mesa?" Ampak drugače pa nikoli ni komplicirala, nikoli. Tudi kuhala mi je potem, oči pa me je vedno jemal tisto več, s posmehom. Da še zmeraj jem meso. Drugače pa brat pa sestra, pa sploh nobenega problema.

Si takrat živela še pri starših?

Tako, tako.

Kaj pa tvoj takratni fant (in zdajšnji mož)?

Tudi nobenega problema, samo potem, ko sva se preselila, in ko sem jaz začela kuhati, je pa rekel, da: "O ne, tole pa ne bo šlo." Da je švoh hrana, da on od tega ne more živet. In si je on sam začel kuhati meso, in tako je še danes. No, malo je razlike, ker imava sina in potem tudi jaz njemu kuham meso. Že vsaj, da ga jaz fizično primem, ker včasih sem imela pred tem predsodek, dejansko.

Kaj pa takratni prijatelji, znanci, sošolci oziroma ljudje, s katerimi si se sicer družila, jedla – kako so sprejeli tvojo odločitev?

Pri mojih prijateljih ni bilo nič posebnega. Ker takrat je tudi ena moja prijateljica postala vegetarijanka, čeprav mislim, da je bolj zaradi mene postala vegetarijanka. Ker je ona potem hitro začela nazaj meso jest. V službi pa je bilo takrat, ja: "A res, a ne ješ mesa, ja kako pa to?" Ampak da bi bila nekaj šikanirana, ali pa "Ojoj, kaj pa je s tabo?", pa se mi zdi, da ne. Dobro, mogoče pri tetah in pri stricih pa ja – vzamem nazaj – ko smo imeli kakšno praznovanje: "Ja a ti pa ne ješ mesa, kako pa to gre?" Ta stara generacija tet in stricev, to je bilo... je bilo začudenje, pa tudi pri sestričnah. Pri mojih prijateljih pa ni bilo.

Pa si imela kdaj občutek, da si se morala zagovarjati zaradi svoje prehrane?

Ja, ja. Rekla sem da mi ne paše meso. Ali pa da danes ne bom mesa. To je bil najlažji način, ko se pripravili kaj, z dobrim namenom, da ti bojo ustregli – to je najhuše – zavriniti hrano in reči, da ne boš jedel, ko se je nekdo matral in se trudil in nekaj posebnega pekel. Si v dilemi – kaj zdaj? Ampak enostavno...ne gre drugače, rečeš, da imaš menstruacijo ali pa da te boli zob, hvala, hvala, ne bom. Ampak potem je bila fora, da nič nisem jedla zavoľjo svoje laži, ker kako naj potem jem, če me zob boli? Ojoj.

Nisi pa mogla reči, da mesa ne ješ inj da bi samo zelenjavo, recimo?

Pri ljudeh, ki sem videla, da so se potrudili ali da so mi bili bolj dragi - tam, kjer nočeš prizadeti najbližjega, sem. Pri ostalih pa ne, se pač zlažeš. Sicer pa sem se opravičila in rekla, da ne jem mesa, kjer pa ni bilo smisla...pač to je moja odločitev, saj s tem nikogar ne žalim, nikomur nočem nič hudega.

Se ti zdi, da je hrana nek simbol enakosti in povezovanja med ljudmi?

Ja, seveda! Definitivno. Se še spomnem: "Aja, ti pa ne ješ mesa..." in so te postrani gledali,

kot da si čudak. Sicer je to že toliko časa nazaj, da se konkretno prav več ne spomnem, ker sem že toliko časa vegetarijanec. Ampak včasih pa je bilo: "Joj, ne dat pred njo meso, ker ona ne je!", kot eno tako posmehovanje. Sem rekla, da lahko je, da mene nič ne moti, če nekdo drug je. "A te kej matra tole ane? Bi jedla zdaj to ane?" - je bil en kos svinjine. Sem rekla: "Me ne mika." Vsi so nekaj pokroviteljski, ti si un bošček, pa kdaj sem bila prav tarča posmeha pri mizi, zdej pa gremo malo njo, ki ne je mesa: zakaj ne ješ, kaj se greš, vsi jemo meso v familiji, zakaj pa ti ne? In take fore.

Bi rekla, da so se odnosi znotraj družine potem kaj spremenili po tvojem prehodu?

Ne, ne. Moj oče... ma ni bilo problema, bolj bil tako, *joke*.

Kaj pa, se sicer družiš več z vegetarijanci ali z mesojedci?

Ne igra nobene vloge. Ne morem rečt. Ker prijateljica, ki je bila prej vegetarijanka, ona zdaj ful je meso. Pa tudi ena druga prijateljica, takrat . Ko sva se skupaj družile (situacija je tako nanesla, da se nič več) – ona je tudi naenkrat začela jesti meso. Se spomnem, da sem enkrat imela rojstni dan, in sem rekla, da medve imava pa tukaj brez mesa, in je rekla: "Ne ne, jaz ga pa zdaj jem." Se je izkazalo, da jo je njen partner prepričal, da ga mora jest...bla, bla, stara štorija. Drugače pa poznam še kolegico, ki je veganka, pa dva znanca sta vegetarijanca, drugače pa so vsi ostali mesojedi.

Kaj pa, če sedaj pogledaš nazaj – se ti zdi tisti razlog, zaradi katerega si se odločila za vegetarijanstvo, še vedno najpomembnejši?

Zdaj bi že lahko... Mislim, zdaj je že prišlo do tega moralnega razloga. Me kar srh spreleti, ko pomislim na klanje. Včasih sem to povezovala prav z mučenjem – ko sem bila enkrat priča enega dogodka še kot otrok. Ne bom pozabila, kaj telički delajo: jokajo in cvilijo, ko so klani. Sem bila pri sestrični na počitnicah in sem bila v kuhinji in sem slišala, kaj se tam dogaja. Še sedaj imam ta zvok v ušesih. Ampak takrat tega nisem povezovala z etiko, to je prišlo potem, sčasoma.

Potem bi rekla, da so se izvirnemu motivu pridružili še ostali?

Seveda, etični. Definitivno. Čeprav zdaj bi lahko rekla, da se mi kdaj zdi mlečna industrija še bolj kruta od mesne. Kolikor sem seznanjena, naj bi bilo pri tem klanju bolj humanizirano –

živim v tem prepričanju, da žival najprej omamijo in da ni potem tega trpljenja, rezanja vratov kot včasih na silo, pa je žival pobegnila pa so tekli za njo, pa s kolom pa take stvari. Mislim, grozno je bilo. Zdaj pa pri tej mlečni industriji pa vidim, kaj delajo s temi bogimi kravami, da pridela oziroma da iz tistih njenih vimen pride – karikiram – 100 litrov mleka. Ali pa da raca ali piščanec pridobijo tisto čimvečjo težo, ga nabijejo... grozno se mi zdi. In ta mlečna industrija je prav tako grozljiva. Da se krava ne more niti premakniti... Se mi zdi mlečna industrija še bolj hinavska. Na neki točki je boljše, da nehaš razmišljati. Sem prišla do te točke, da sploh več ne berem tega, ker mislim, da delam po najboljšem prepričanju. Tudi sina tako vzgajam, da če mu paše, naj je meso, jaz ga ne bom prepričevala. Se bo že sam odločil, kakorkoli.

Se ti zdi, da je vegetarijanstvo zdravo?

Definitivno. No, to sem pa bral: še nikomur ni bilo dokazano, da bi kronično zbolel, ker je vegetarijanec, ali celo umrl. V Skandinaviji mislim, da splošna medicina to podpira.

Se ti zdi meso škodljivo?

Veš, kaj bom rekla: nevtrarno. Škodljivo bi bilo iz tega stališča, če ti ješ meso, kjer je predhodno žival zdravljena z antibiotiki in ne vem, kjer je ta masovna proizvodnja.

To pa je večina...

Ja, samo jaz zdaj ko to gledam – ker ima moja sestra – je drugače. Imajo ekološko kmetijo in je drugače. Tako da zdaj živim v prepričanju, glede na to, da tudi moj otrok je meso – da vidim, kakšno je meso, da je vsaj takšno, da ni škodljivo.

Potem zanj kupuješ organsko?

Koliko se da. Je pa res, da on tudi pri babicah je, kjer se pa ne gleda na to. Pa v vrtcu.... ne moreš vplivati na vse. Če bi kaj zahtevala, bi naredila več sitnosti kot dobrega. V vrtcu moraš imeti potrdilo specialista alergologa, da je tvoj otrok alergičen na določeno meso, če želiš, da ne bi jedel mesa. In vsako leto moraš na preiskave za novo potrdilo (ker ne sme bit starejše od enega leta). Ma, same komplikacije. V bistvu mu vsilijo mesno prehrano, nima veze, če njemu to paše ali ne ali pa staršem. Vse po liniji mase in čimmanj napora. Moj otrok sicer je meso, ampak ga večrat tudi noče, ga zavestno ven pljuva.

Se ti zdi, da je vegetarijanstvo bolj prijazno do okolja?

Ja, seveda. A ni neka fora, da če bi bili vsi vegetarijanci, bi bilo hrane za vse dovolj? Če bi vso zelenjavo in žita, ki se jih pridelava za hrano živalim, dali ljudem, na svetu ne bi bilo lačnega človeka.

Se ti pa zdi, da je vegetarijanstvo bolj stvar morale in etike?

Recimo. Eno od stališč. Prvo je pa še zmeraj, da jaz ne maram okusa mesa. S tem sem jaz prvotno začela, potem pa je bil še ta moralni vidik. Ampak še vedno prevladuje to, da jaz okusa preprosto ne prenesem. Gabi se mi.

Kako bi pa opisala, kakšen status ima meso v naši, Zahodni kulturi?

Kot status bogatih... Včasih, bi rekla, da je bil status bogatih, da so ga jedli tisti, ki so bili premožnejši. Zdaj pa ne vidim neke take povezave več, vsi ga jejo. Ljudje ga pa dojemajo, kot da je dober za zdravje, da ga moraš jest, da ti da moč. Sploh če imaš fizično delo, moraš jesti meso, da nisi švoh, ampak močen. Je kot vir hranil, pa edini vir železa pa take, beljakovine, pa b12...kje pa to dobiš, če ne v mesu?

To se navezuje tudi na naslednje vprašanje: se ti zdi, da je meso simbol moči?

Ja, mogoče včasih, zdaj pa ne. Je pa simbol moči, take telesne, da ti da moč. To pa ja.

Kaj bi pa rekla v smislu človeške moči, dominacije človeka nad naravo?

Ja, to pa absolutno. Da je še zmeraj meso tisti dokaz, da smo bolj sposobni, bolj razviti....ja, močnejši skratka. To se vidi tudi pri lovcih, ki lovijo živali, se potem postavljajo z njo kot nekakšno trofejo in puško, ponavadi še gor stopijo na žival. Pri lovu se mogoče res še najbolj vidi ta moč, ta hierarhija, je eksplicitna. Bolj je neavrna žival, ki si jo ubil, bolj si *jack*. Je trofeja, se kitiš z njo.

Bi rekla, da ima meso centralno mesto v prehrani in da so vse ostalo zgolj priloge?

To pa, to pa. Še zmeraj se mi zdi tipičen jedilnik naše familije – ne moje, ampak govorim mal širše – je meso, in potem zelenjava in krompir.

Se ti osebno strinjaš z vsemi temi pomeni mesa, enako gledaš na to?

Ne, seveda ne. Ne simbol moči ne nič, sploh pa seveda ne glavno živilo prehranjevanja. Popolnoma razvrednoteno je pri meni meso. Meni je to prav... upor imam do kosa mesa, no. Nič mi ne pomeni.

Kaj je zate dobro življenje, kako si predstavljaš živeti dobro?

Mora biti vezano na hrano ali ne?

Ne ne, na splošno.

Ko že govorimo o mesu in prehrani – definitivno dobra hrana! To druženje z ljudmi, pa da neki dobrega poješ pa neki dobrega popiješ, kakšen kozarec dobrega vina, pa kakšna dobra debata. Pa pogoj seveda so tudi dobri ljudje. Tako, uživaštvo mi je hrana. Če se vprašam, kaj je dobro življenje - lej, hrana. So še druge stvari valda, sreča in otroček in ne vem kaj še vse, ampak definitivno ena od stvari je hrana, dobra hrana.

Kaj pa sicer, poleg hrane, kako si še predstavljaš še dobro življenje?

Razumevanje s partnerjem sigurno, brez tega ni. Pa ne samo s partnerjem, tudi z ožjimi družinskimi člani. To se mi zdi najbolj pomembno. Zdravje ne bom omenjala, ker to se mi zdi že tako univerzalno. Pa dobro, tudi, da imaš službo zdej v teh časih. Ampak poleg zdravja, pa da si finančno preskrbljen, definitivno mi je to razumevanje, povezanost s famijlo največ in potem posledično, da z njimi še nekaj dobrega ješ. Ekola. Kot ena taka italijanska famijla.

Samo brez mesa...

(Smeh). Samo brez mesa, ja. Ne, saj mene nič ne moti, če moji jejo. Nisem tako ortodoksna, samo jaz ne jem.

Kakšna se ti zdi sodobna družbena ureditev?

Bolano. Sploh zdej, ko spoznavam druge stvari, enostavno bolano. Dojemam tako ta naš sistem, da ne vidim nič dobrega več. Včasih, ko sem bila mlajša, sem rekla: sej politika mene ne zanima, to je stvar ne vem, koga – mene ne. Potem sem bila pa ful za to, da me mora zanimati, ker sem spoznala, da je na mladih, kar se bo zgodilo v prihodnosti, da smo mi tisti, ki lahko nekaj spremenimo. No, zdaj je šlo pa potem spet na tisto: lej, me ne zanima, ker se nikamor ne pride. Obupno je. Se strinjam, kar mi je moja profesorica rekla, da Slovenijo

vodijo trije lobiji, med sabo seveda povezani, prek katerih grejo vsa odločanja. Ne bom zdaj imenovala ljudi, ampak mimo vseh pravnih pravil se zmenijo, kakor ima vsak od njih korist in – korupcija, skratka. Bolana družba, nimam kaj drugega reči.

S čim se pa ne strinjaš v družbeni ureditvi?

Od samega bistva dalje. Imamo *kao* neke osnove za življenje, ampak jih v bistvu nimamo. Delamo in plačujemo davke, da imamo brezplačno zdravstvo recimo, ampak kaj ti pomaga pregled čez tri leta? Če plačaš, si pa jutri na vrsti. A veš, kaj mislim? Vse je *kao*, v resnici ni pa nič, razen da svoj denar mečemo v neučinkovit, kradljiv sistem. *Kao* vse maš, smo *kao* socialna država in tralala, imamo *kao* vse te bonitete; po drugi strani pa, ko je panika, pa nič nimaš, če nimaš denarja. V nekem takem čudnem krogu smo, nekaj ti obljublajo, ko pa nekaj konkretno rabiš, eno pomoč, pa tega takrat ni. Dokler sam tega ne izkusiš, si prepričan, da bo zate poskrbljeno, ko boš imel težave, saj državi plačuješ za to.

Kaj bi rekla, da družba pričakuje od posameznika?

Jaz bi rekla, da delavnost, poštenost – da moraš biti nek tak vzor, delaven in pošten. Pa ubogljivost. A veš, tisto: ne se upirat... Naj zaključim s tem.

Kaj pa se ti zdi, da pričakuje od posameznika družina?

Moja mama do neke mere pričakuje enako: bodi normalna, dej, da se ne boš komu zamerila, ampak to izhaja iz tega, da je moja mama taka. Njena brat in sestra sta bila čisto druga, ona je izjema in je tudi na nas to pritisnila. Čeprav mi se tega zavedamo in delamo – ne, da delamo kontra – sploh ne. Mislim, da smo pošteni in fajn. Moja mama to od nas pričakuje, ampak mi zavestno se o takih stvareh doma pogovarjamo in razšiščujemo to sproti, in se zavoljo tega tudi spremo. Ampak spremo na tak način veš, si povemo, potem smo pa še zmer prijatelji: dej, boš kej pil in gremo naprej. Ampak moja mama pač bolj občutljiva. Je pa seveda bolj stara generacija, tudi katoliško vzgojena in je tudi nas tako vzgajala, da nastavi še drugo lice.

Se ti zdi, da se vegetarijanstvo sklada s temi pričakovanji, vrednotami in normami družbe?

To pa zdej težko rečem... Naj razmislim... Vegetarijanstvo je bolj na izi, mesojedstvo pa bolj krvoločno. Skleпам, da je vegetarijanstvo nekako bolj usmerjeno k sočutju in enakopravnosti,

kjer ni neke ubogljivosti ali neubogljivosti. Tudi ni tega strahu, kaj bojo drugi rekli, sicer ne bi postal vegetarijanec. Ne vem, zdi se mi bolj spoštljivo in drugačno, se razlikuje od teh norm in pričakovanj. Torej bi rekla, da se vegetarijanstvo ne sklada s pričakovanji družbe. Je en tak upor politični, ampak tak nevidni. Simbolen.

Kako bi v naši kulturi opisala porazdelitev vlog med moškim in žensko?

Mislim, da porazdelitve sploh ni. Ne izhajam iz tega stališča, da se to deli. Ne vidim razlike med moškim in žensko, pa čeprav to vsi poudarjajo, v službi recimo plačilni razred, ampak meni se to ne zdi. Jaz sem tako *equal*, mislim, da ni neke razlike. Enostavno ni več tako kot včasih, da so ženske delale dela noter, v smislu gospodinjstva, moški pa zunaj. Če izhajam iz svojega družinskega življenja, moj mož opravlja večji del ženskih vlog. Jaz sem tista, ki dela in ki prinaša denar, on pa kuha, pere in skrbi za otroka – groza. No, ampak to je moj primer. Sicer pa mislim, da te vloge niso več tako, kot so bile včasih določene na delo noter in delo zunaj, ampak da je bolj porazdeljeno. Sam si lahko porazdeliš, kakor ti situacija dopušča – vsaj kakor jaz vidim v svoji širši skupnosti, da moški čuvajo otroke in grejo v trgovino in kuhajo. Ne bom rekla, da ženska popravlja avto in menja žarnice, ampak te vloge niso tako ostro ločene na striktno moške ali ženske.

Se ti zdi, da ta družbena ureditev, ta politični sistem, ta klima v družbi, da vpliva tudi na odnose med ljudmi?

Seveda. Če pogledamo tudi gospodarstvo – če en ima delo, drugi ga pa nima – mi je ena gospa dobro rekla: izgubiš službo, izgubiš prijatelje. Mislim, da to vse pove in bom tukaj končala.

Kako pa vpliva na odnose do živali in narave?

Mi imamo najhujši kapitalizem, ki katastrofalno vpliva na to. Sej v bistvu ideja kapitalizma sploh ni slaba, gre za popolnoma liberalno idejo o svobodnem trgu, ampak kako se je vse skupaj obrnilo!

Kako se ti zdi, da vpliva na sočutje do živali in tudi ljudi, na ozaveščenost o tem, kar se dogaja...?

Negativno. V tem kapitalizmu, v katerem mi živimo... ta kapitalizem na vse vpliva slabo. Do

človeka, kaj šele do živali. Deluje ravno kontra: skuša odmakniti sočutje. Sočuje med ljudmi – prosim?! Nimaš ga, ne smeš ga imeti, kaj pa šele do živali, kaj ti je? Če hočeš pomagati sosedu, moraš prijaviti medsoseseško pomoč davkariji, pa kje smo?! Kje so šele živali, one so itak tretjerazredna bitja!

Se ti potem zdi, da spodbuja materializem in željo po uspehu?

Ja, sigurno! Nikoli bolj kot sedaj. Uspešnost, uspešnost in še enkrat uspešnost – to šteje v tem življenju. Imam občutek, da ni važno, kakšen človek si, ampak koliko denarja imaš – koliko ga dobiš in koliko ga potem potrošiš. Definitivno. To šteje.

Bi rekla, da ima vegetarijanstvo drugačne vrednote od teh?

Ja, ja. Še enkrat izhajam iz tega, da je bolj na izi, da je bolj mehko, da bolj spoštuje naravo, življenje.

Se ti zdi, da na ta način nasprotuje družbeni ureditvi?

Ja, kapitalizmu, v vsakem primeru.

Bi zase tudi rekla, da si kot nek upornik družbenemu sistemu?

Ja, definitivno. Simbolni, ampak me kdaj prime, da bi tudi kaj več bila. Da bi enga na gobec, resnično. Kdaj te prime, da si misliš: mogoče bom pa res enostavno enkrat enga na gobec.

Se ti zdi tudi na splošno življenjski stil vegetarijancev drugačen od mesojedcev, vsejedcev?

Seveda, bolj so umirjeni, bolj cenijo življenje. Zdej se kar ponavljam – kar sem prej rekla, tudi zdaj velja. Tako da ja, sigurno. Bolj so prijazni do narave, sočlovek mu je pomemben, človek mu je bolj pomemben kot pa recimo denar, ne. Seveda so pa tudi osdtopenja, sej zdej ne moreš reči to za vse in da bi tako vse idealizirala.

Kaj pa se ti zdi, da si z izbiro drugačne prehrane izbrala tudi drugačen pogled na svet in to, kar je v življenju pomembno?

Recimo, seveda, ja. Meni se zdi pomemben odnos človeka do človeka, ampak tudi do živali, v enaki meri. To je tudi razlog, da je ne ješ. Če jo imaš za sebi enako, je ne moreš jesti. Sploh pa

je ne bi nikoli mučila ali ji kaj za nalašč naredila. Tako da ja, sigurno.

Bi rekla, da si se ti z vegetarijanstvom uprla neki paradigmi dojemanja živali?

Ja, vsekakor.

Bi še kaj dodala, kakšno misel, preblisk, idejo?

Mogoče samo to, da ti ljudje, ki jejo meso, da niso slabi oziroma niso zaradi tega slabši ljudje. Tudi moj mož in sin, cela moja familija...to so moji prijatelji. Ni vegetarijanstvo nek povod za prijateljstvo, to je spet neka druga skrajnost, kar je spet skregano. Zdi se mi dobro, da živiš, kakor si sam želiš, da pa nikogar ne siliš v to. *Live and let live.*